

Δεκαπενθήμερος ΠΟΛΙΤΗΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 7 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1985, ΤΕΥΧ. 53, ΔΡΧ. 100

Κρίση στον κρατικό
συνδικαλισμό

Εύρωκομμουνισμός,
10 χρόνια μετά

Κλώντ Μοσέ Μάξ Χορκχάιμερ Π.Π. Παζολίνι Κλώντ Σιμόν

ΜΕ ΥΠΟΤΙΜΗΣΑΤΕ!..

Δεκαπενθήμερος ΠΟΛΙΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Παρασκευή 1 Νοεμβρίου 1985
τεύχος 53, δρχ. 100
Κέκροπος 2, 105 58 ΑΘΗΝΑ
τηλ. 32.39.645, 32.28.791

Θέση, 'Ο κομμουνισμός έχει ξεπεραστεί; 3
'Ο δεκαπενθήμερος, Περιδιαβάζοντας την πολιτική επικαιρότητα 6

Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, 'Η δραστηριοποίηση του δημόσιου
τομέα 8
Πέτρου Πιζάνια, Συζήτηση στο ΚΚΕ έσωτ. για τόν «φορέα» 10

Νίκου Καϊμάκη, ΓΣΕΕ: μετά την αυτοδυναμία; 12
Γιάννη Μολυβιάτη, ΟΤΕ και σύγχρονη τεχνολογία 14
Γιώργου Καρρά, Για τό «οικονομιστικό και συντεχνιακό» πνεύμα 16
Μ.Κ., Θέλουμε περισσότερες δίκες 19

'Αγγελου 'Ελεφάντη, Εύρωκομμουνισμός 10 χρόνια μετά 20
Γιώργου Σαραντόγλου, 'Ο δεκάλογος του άνένταχτου άριστερου 23

Σταύρου Τσιτσιρίδη, Ρέθυμνο, καταλήψεις και άλλες πληγές 26
Δημ. Θεοδώρου, Κοινωνικός μπιχειβιορισμός 28
Δ.Σ.Κ., 'Η στήλη 29
Δημήτρη Κυρτάτα, Οί μαθητές ψήφισαν 30
Γιώργου Μαργαρίτη, Τό χαλιφάτο του Μωρέως 32

Κλόντ Μοσέ, Συζήτηση για την άρχαία ιστορία 34

Γ. Μαργαρίτη, Για τό «χάος» τών ά/φών Ταβιάνι 38
'Ελένης Δημητρίου, Κλόντ Σιμόν, τό νέο Νόμπελ 40
Θόδωρου Γεωργίου, 'Η κριτική θεωρία του Μάξ Χορκχάιμερ 43
Π.Π. Παζολίνι, Μιά πρόκληση για την τηλεόραση 46

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ 48

'Ιδιοκτησία Σ. Δελέγκας και Σία Ο.Ε. • 'Εκδότης 'Αγγελος 'Ελεφάντης, Μάρ-
κου Μουσούρου 34, 'Αθήνα • Τυπογραφείο Χαϊδεμένος, Λεωφ. Βουλιαγμένης
429, τηλ. 9440997

Συνδρομή έσωτερικού: 'Ετήσια (26 τεύχη) 2.000 δρχ. 'Εξάμηνη 1.000 δρχ.
Συνδρομή έξωτερικού: Εύρώπη ετήσια 2.800 δρχ., εξάμηνη 1.500 δρχ.
'Άλλες χώρες, ετήσια 3.000 δρχ., εξάμηνη 1.700 δρχ.
ΤΡΑΠΕΖΕΣ - ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΔΡΧ. 5.000. Η ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

Κυκλοφόρησε
τό τεύχος 69-70
του
ΠΟΛΙΤΗ
και του
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ
ΠΟΛΙΤΗ
Οκτώβρι 1985

Μόνο μέ 4.000 δρχ.

τά τεύχη του

πολιτη

άπό τό 1 έως τό 65
όλο τό περιοδικό άπό τό 1976

έως τό 1984

μαζί μέ τόν

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΗ

Μπορείτε να παραγγείλετε τη σειρά
στά βιβλιοπωλεία ή στα γραφεία μας
Κέκροπος 2 - 105 58 'Αθήνα
τηλ. 3239645 και 3228791

Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΕΧΕΙ ΞΕΠΕΡΑΣΤΕΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ;

Σέ μιά στιγμή πού ό πασοκικός «δρόμος στό σοσιαλισμό» εκβάλλει στίς σχολιές άτραπούς τής λιτότητας, του φιλελευθερισμού και του μονεταρισμού, σε μιά στιγμή πού τό αλαζονικό κυβερνητικό οικόδομημα μένει μέ κουρελιασμένη τήν αλαζονεία και βαριά τραυματισμένη, κάτω από τήν άπεργιακή κινητοποίηση, τή λαϊκή συναίνεση πού δι' ύφαρπαγής κατέκτησε πρό τετραμήνου τό ΠΑΣΟΚ.

σε μιά στιγμή πού τό κόμμα τής «έργατικής τάξης», χωρίς πολιτική προοπτική και μέ άμετάλλαχτες τίς ιδεολογικές του καταβολές, προσπαθει μέ φευτομειλίχια καμώματα νά έμπεδώσει τήν ήγεμονία του στίς γραμμές των έργαζομένων.

σε μιά στιγμή πού ή Δεξιά παραδέρνει σε μιά χωρίς προηγούμενο κρίση ταυτότητας, ήγεσίας και ιδεολογίας.

σε μιά στιγμή πού τό κοινωνικό και οικονομικό οικόδομημα έφτασε σε άδιέξοδα, τά όποια όπως διαμορφώθηκαν από τά φευδώνυμα διλήμματα τής μεταπολίτευσης, δέν μπορούν πλέον νά τά άποτρέψουν οι κομματικές εκπροσωπήσεις.

σε μιά στιγμή πού ή άνανεωτική κομμουνιστική 'Αριστερά μοιάζει νά άφυπνίζεται από τό λήθαργο τής κριτικής ύποστήριξης στό ΠΑΣΟΚ και από τή σαγήνη τής «ένότητας όλων των προοδευτικών δυνάμεων».

σε μιά στιγμή πού όλόκληρη ή κοινωνία μπαίνει σε φάση άρρυθμίας, χρεοκοπίας και άκυβερνησίας.

σ' αυτή άκριβώς τή στιγμή, τό κόμμα τής κομμουνιστικής ανανέωσης, πιστό στίς γνησιότερες παραδόσεις του, διά στόματος και γραφίδος πολλών επίσημων και έγκυρων εκπροσώπων του, κυρίως ιστορικών κομμουνιστών τής ανανέωσης, σκέφτηκε ότι ή λύση για νά γιατρευτούν οι χρόνιες ανεπάρκειες τής άνανεωτικής 'Αριστεράς, νά πλησιάσει πειστικά τίς μάξες κι αυτές νά τό έμπιστευτούν, θά ήταν ή όλοσχερής άποκομμουνιστικοποίησή του. 'Η λύση, σκέφτηκαν, είναι ό «εύρύς φορέας τής άριστεράς».

Υπάρχει, βέβαια, όπως θά διαπίστωσαν οι άναγνώστες τής *Αύγης* όπου δημοσιεύθηκαν οι παρεμβάσεις των μελών τής ΚΕ, και ό αντίλογος πολλών στελεχών της, ακόμα και ιστορικών κομμουνιστών, πού ύπογραμμίζουν τήν ανάγκη νά διατηρηθεί ό κομμουνιστικός χαρακτήρας του ΚΚΕ έσωτ., νά έκσυγχρονιστεί, νά άποσαφηνιστεί από τά πολλά διφορούμενα πού του φόρτωσε ή παράδοσή του ή ίδια. 'Υπάρχουν επίσης τά κομματικά μέλη και όλοι οι άριστεροί τής ανανέωσης πού τώρα καλούνται νά συζητήσουν, νά άποσαφηνίσουν, νά ρίξουν τό βάρος τους από δω ή από κεí.

Ομως δέν πρόκειται για μιάν άπλή άπόφαση και προπαντός τά ζητήματα δέν πρέπει νά όνομαστούν μέ φευδώνυμα. Μετά τή διάσπαση του 1968, πού άποτελέσε τήν ιστορική άφεταιρία για τήν ουσιαστική άποσταλινοποίηση, τόν έξελληνισμό και έκσυγχρονισμό τής ελληνικής κομμουνιστικής άριστεράς, μιá άφεταιρία πού ώστόσο δέν όδήγησε στό ποθούμενο άποτέλεσμα, οι άριστεροί τής ανανέωσης βρίσκονται μπροστά στό πιό κρίσιμο δίλημμα τής ιστορίας τους.

Στήν πραγματικότητα, και ανεξάρτητα από φραστικούς έξωραϊσμούς ή ρητορικά έπιχειρήματα, έχουν νά άποφανθούν άν ό κομμουνισμός έπαψε γι' αυτούς ν' άποτελεί τήν άπελευθερωτική προοπτική τής εργαζόμενης ανθρωπότητας, άν έξάντλησε τήν έπαναστατική του ενέργεια, άν ή έργατική τάξη έπαψε πιά νά άποτελεί στον τόπο μας και στον κόσμο όλόκληρο τόν άποφασιστικό και αναντικατάστατο αντίπαλο του Κεφαλαίου. Τά φαινόμενα έκφυλισμού, όπισθοδρόμησης ή στασιμότητας κομμουνιστικών κομμάτων, ακόμα κι εκεί όπου μέχρι πριν λίγα χρόνια ήταν ή κύρια συνιστώσα τής άριστεράς (Γαλλία, Πορτογαλία, 'Ισπανία, 'Ιταλία) άποτελούν έκφράσεις μιās ιστορικής τάσης πού πάει πέρα από τήν πολιτική συγκυρία τής κάθε χώρας και του κάθε κινήματος; "Αν ναι, ή κάποιες άλλες πολιτικές δυνάμεις έχουν ήδη αναλάβει τό βάρος του άντικαπιταλιστικού άγώνα ή ό άντικαπιταλιστικός άγώνας δέν έχει νόημα, ή κυριαρχία του κεφαλαίου είναι αιώνια και ή έκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο πεπρωμένο. Είναι όμως έτσι; Νά τό πρώτο κρίσιμο έρώτημα στό όποιο καλούνται νά άποφανθούν οι "Ελληνες άριστεροί.

Στή μικρή νεφελοκοκχυρία μας, βέβαια, οι θιασώτες τής «μετεξέλιξης» (πού διαφοροποιούνται κάπως ως προς τους όπαδούς του «νέου φορέα τής άριστεράς») μιλοϋν για πλουραλιστική συμμαχία κομμουνιστών, σοσιαλιστών, άριστερών, νέων κοινωνικών κινη-

μάτων κ.λπ. μέσα στο «μετεξελιγμένο» κόμμα. Κρατούν επομένως — και για πόσο καιρό ακόμη; — μία θέση για τους πεισματάρηδες ή τους νοσταλγούς που επιμένουν να αυτοαποκαλούνται κομμουνιστές. Ο κομμουνισμός όμως δεν είναι ένα στασιδί σε κάποια αναπαλαιωμένη κομματική έκκλησία. Είναι μία θεωρία, μία ιδεολογία, μία πολιτική στρατηγική, είναι ένας τρόπος ύπαρξης του εργατικού επαναστατικού κινήματος που συμπυκνώνει και εκφράζει μιά ένυπαρκτη στήν καπιταλιστική ανάπτυξη ιστορική τάση. Τήν τάση της ανατροπής του καπιταλισμού, «*τήν εξάλειψη της αστικής τάξης, τήν εξάλειψη του προλεταριάτου, τήν κατάργηση της παλιάς ταξικής αστικής κοινωνίας που βασίζεται στον ταξικό ανταγωνισμό και τήν εγκαθίδρυση μιάς κοινωνίας χωρίς τάξεις και χωρίς ατομική ιδιοκτησία*». Όσο υπάρχουν οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής και τό πολιτικό σύστημα που τους αντιστοιχεί θά υπάρχει και ή τάση του κομμουνισμού, περισσότερο ή λιγότερο τονισμένη, περισσότερο ή λιγότερο πολιτικά ένεργός, ανάλογα μέ τήν πορεία της ταξικής πάλης. Τίποτε δεν ξεπεράστηκε, και έν πάση περιπτώσει όχι ο κομμουνισμός αφού ακόμη δεν πραγματοποιήθηκε.

Έκείνα που ξεπεράστηκαν, άκριβώς έπειδή πραγματοποιήθηκαν μέ τόν οίκτηρότερο τρόπο, είναι ο σταλινισμός, τό σταλινικό κόμμα, ή αυταρχική καθοδήγησή στό κόμμα, ή περιφρόνηση της λειτουργούσας βάσης και των μαζών, ο κομματικός μυστικισμός, οι κοινωνίες σοβιετικού τύπου, ή ταύτιση Κόμματος — Κράτους — Σχεδίου, ή θεωρία των σταδίων, ο λαϊκομετωπισμός, τά στοιχεία δηλαδή που επί δεκαετίες αποτέλεσαν τήν άγκυλωτική πολιτική παιδεία του Έλληνα άριστερου. Πόσο όμως έχουν ξεπεραστεί και στή συνείδηση των Έλλήνων κομμουνιστών; Είναι τό δεύτερο κρίσιμο έρώτημα στό όποιο τώρα καλούνται νά απαντήσουν.

Η άπόφαση των Έλλήνων κομμουνιστών της ανανέωσης για τόν μελλοντικό χαρακτήρα του κόμματός τους γίνεται ακόμη πιο κρίσιμη γιατί από τό είδος της άπάντησης που θά δώσουν θά εξαρτηθεί τό άν και κατά πόσο, στίς μάχες που έρχονται, θά συνδεθούν ή όχι μέ τό ταξικό κίνημα, μέ τήν κίνηση των λαϊκών μαζών. Η πραγματικότητα όμως των λαϊκών μαζών σήμερα δεν είναι άλλη από τήν εικόνα μιάς κατακερματισμένης κοινωνίας. Οι μάζες κατέχονται από ιδεολογίες ρεφορμιστικές, συντεχνιακές, κρατικιστικές, ατομιστικές, λαϊκιστικές, σεξιστικές, εργατιστικές, καταναλωτικές, άπολιτικές, γι' αυτό και έγκλωβίζονται μέ τόση εύκολία σε κόμματα και κινήματα που συντηρούν και αναπαράγουν αυτές τίς ιδεολογίες και τίς αντίστοιχές τους πολιτικές και κοινωνικές πρακτικές. Τό «εύρύ» ιδεολογικά κόμμα σημαίνει τίποτε άλλο από τήν ύποδοχή στίς γραμμές του των ίδιων αυτών ιδεολογιών; Και γιατί νά τό προτιμήσουν οι μάζες αφού υπάρχουν καλύτεροι και ικανότεροι εκπρόσωποι του είδους;

Οι μάζες για νά ύπηρετήσουν τή σοσιαλιστική προοπτική, για νά είναι ή μάχιμη έκφραση του σοσιαλισμού πρέπει νά μετασχηματιστούν, νά άρνηθούν τόν έαυτό τους τόν ίδιο, νά προσχωρήσουν στή σοσιαλιστική ιδεολογία. Πώς; Μερικοί άπαντούν στό έρώτημα μέ τήν οργανωτική φόρμουλα του «πλατιού φορέα της Άριστερας». Ωστόσο, τό έρώτημα παραμένει άκέραιο και πάνω σ' αυτό θά μετρηθούν οι Έλληνες κομμουνιστές.

Τό ΚΚΕ έσωτ. μέχρι σήμερα, προσπαθώντας νά κατακτήσει τίς πλατιές μάζες ή τό «έθνικό άκροατήριο», έχανε συνεχώς τους δικούς του. Η Ένωμένη Άριστερά, ή ΕΑΔΕ, ο ΑΣΔΗΣ, ή Συμμαχία, ή κριτική ύποστήριξη στό ΠΑΣΟΚ άφηναν τήν πολιτική πρωτοβουλία σε άλλους πρωταγωνιστές, τό άπομόνωναν κοινωνικά και του άναιρούσαν τήν πιθανότητα νά αναγορευτεί σε ήγεμονική δύναμη. Έχασε έτσι τή μάχη και του λαού της Άριστερας που παρέμεινε προσκολλημένος στό φιλοσοβιετικό μύθο και των ριζοσπαστικοποιημένων λαϊκών δυνάμεων που τελικά περισυνέλεξε τό ΠΑΣΟΚ. Η υιοθέτηση από κεί και πέρα συνθημάτων του εύρωκομμουνισμού όπως «ό τρίτος δρόμος», «ό σοσιαλισμός μέ δημοκρατία και ανθρώπινο πρόσωπο», ή «αύτονομία του μαζικού κινήματος», «ό πλουραλισμός», τό «νέο ύφος και ήθος», «ή διαφάνεια των κομματικών και πολιτικών διαδικασιών», «ή αυτοδιαχείριση» παραμένουν άφηρημένες κατασκευές χωρίς κοινωνική άγκύρωση, μακριά από τίς πραγματικότητες του μαζικού κινήματος, επομένως μακριά από τίς κοινωνικές διαδικασίες έπαλήθευσής τους.

Τό ΚΚΕ έσωτ. στα ένδεκα χρόνια της νόμιμης ύπαρξης του πάνω άπ' όλα χώλaine πολιτικά. Τό χαρακτηρίζει ή άνεπαρκής, άβέβαιη ή και διαφορούμενη πολιτική ένότητα των οργανωμένων και άνοργάνωτων άριστερων που τό αναγνώριζαν ως πολιτικό τόπο συνάντησής τους. Στή σημερινή συγκυρία ενώ επιταχύνονται ή πολιτική σύγκρουση και οι ταξικές αντιπαραθέσεις, περισσότερο από κάθε άλλη στιγμή, ή πολιτική ένότητα των άριστερων, στή βάση του προγράμματος της επικαιρότητας του σοσιαλισμού και της σοσιαλιστικής διεξόδου από τήν κρίση είναι στόχος αλλά και πεδίο γόνιμων πολιτικών συγκρούσεων. Ποιά είναι ή πολιτική που οργανώνει και συσπειρώνει; Είναι τό άλλο μεγάλο έρώτημα από τό όποιο θά εξαρτηθεί ή άνασυγκρότηση των δυνάμεων του σοσιαλισμού στον τόπο μας.

Υπάρχουν κι άλλα πολλά, κρίσιμα και σημαντικά έρωτήματα, που θά γίνονται όλοένα και περισσότερα άν δεν πρυτανεύσουν, άλλη μιά φορά, οι άποπροσανατολιστικοί μύθοι και οι ψυχοφθόρες διαδικασίες. Έξαρτάται από τους Έλληνες κομμουνιστές της ανανέωσης νά πάρουν τήν υπόθεση του κομμουνισμού στα χέρια τους.

Ἡ ἀμφισβήτηση ἡγεσίας στή ΓΣΕΕ

Καθώς περνούν οἱ μέρες καί ὁ τόπος μπαίνει πιά στήν τέταρτη ἐβδομάδα ἀπό τότε πού ἀναγγέλθηκαν τά μέτρα λιτότητας, διαπιστώνει κανεῖς ὅτι ἂν ὑπῆρχε κάτι τό θετικό πού θά μπορούσε νά προκύψει ἀπό τήν ὄλη ὑπόθεση, αὐτό ἐγκρίνεται στήν εὐκαιρία πού δόθηκε στό συνδικαλιστικό κίνημα τῆς χώρας νά κατακτήσει ἐπιτέλους τήν ἀνεξαρτησία του γκρεμίζοντας τή μακρόχρονη παράδοση τοῦ κυβερνητικοῦ συνδικαλισμοῦ.

Ὅμως ἡ μεγάλη εὐκαιρία χάθηκε ἤδη ἀπό τήν πρώτη ἐβδομάδα, τότε πού ἡ διοίκηση τῆς ΓΣΕΕ κλήθηκε νά ἀποφασίσει γιά τή στάση τῆς ἀπέναντι στά κυβερνητικά μέτρα. Ἄν τότε οἱ ἑπτὰ διαφωνοῦντες —δέν εἶχαν ἀκόμα διαγραφεῖ— συνδικαλιστές τῆς ΠΑΣΚΕ καί οἱ 19 τῆς ΕΣΑΚ καί τοῦ ΑΕΜ εἶχαν καταλήξει σέ κοινή πρόταση γιά ἀπεργιακές κινητοποιήσεις, τότε ἡ μετέπειτα διαμάχη μέ τόν Ραυτόπουλο καί τούς πιστούς τῆς ΠΑΣΚΕ θά εἶχε ἀποκτήσει ἕνα τελείως διαφορετικό περιεχόμενο. Καθώς ὅμως οἱ ἑπτὰ, μή ἔχοντας ἀκόμα διαγραφεῖ, τήρησαν τότε μᾶλλον δειλή καί ἐπαμφοτερίζουσα στάση (ὑπέρ τῶν ἀπεργιακῶν κινητοποιήσεων βέβαια, ἔχοντας ὅμως διαχωρίσει τήν πρότασή τους ἀπό ἐκείνη τῶν ΕΣΑΚ—ΑΕΜ), ἡ μετέπειτα ἀμφισβήτηση τῆς ἡγεσίας τοῦ κ. Ραυτόπουλου πήρε μᾶλλον διαδικαστικό χαρακτῆρα, ὁ

ΠΕΡΙΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

ὁποῖος μόνο ἔμμεσα ὑποδηλώνει τό οὐσιαστικό συνδικαλιστικό καί πολιτικό περιεχόμενο τῆς διαμάχης. Τό κύριο εἶναι ὅτι σήμερα ἡ διαμάχη παραμένει σέ ἐπίπεδο κορυφῆς (κι ἀκόμα καί ἂν συγκληθεῖ τό Γενικό Συμβούλιο δέν θά ξεφύγει ἀπό τό ἐπίπεδο κάποιων κομματικῶν συνδικαλιστικῶν στελεχῶν), ἐνῶ ἂν πέραγε ἡ πρόταση γιά ἀπεργία, τότε ἐκ τῶν πραγμάτων οἱ ἐργαζόμενοι θά καλοῦνταν νά πάρουν θέση ἀπέναντι τῆς καί ἐπομένως ἀπέναντι καί στήν κυβέρνηση καί στήν ΠΑΣΚΕ.

Ἐπί τῆς διαδικασίας τώρα, τό καταστατικό τοῦ Καρακίτσου εἶναι διατυπωμένο μέ τέτοιον τρόπο ὥστε νά φαντάζον νόμιμες —ἡ ἔστω νά μὴ εἶναι πασιδηλα παράνομες— ἐνέργειες σάν κι αὐτή τοῦ κ. Ραυτόπουλου, ἡ ὁποιοδήποτε ἄλλη ἐκφραστή τοῦ κυβερνητικοῦ συνδικαλισμοῦ. Γιά παράδειγμα, ὅσον ἀφορᾶ τό αἴτημα τῶν 26 γιά σύγκληση τῆς διοίκησης, τό καταστατικό ὀρίζει ὅτι ἡ διοίκηση συγκαλεῖται ἀπό τήν Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή ὅταν τό ζητήσουν 20 (ἀπό τά 45) μέλη τῆς. Ἀπό τήν ἄλλη ὅμως, τό ἴδιο καταστατικό προβλέπει ὅτι γιά νά ὑπάρχει ἀπαρτία πρέπει νά παρευρίσκεται καί ὁ πρόεδρος. Αὐτή ἡ τελευταία διάταξη δίνει στόν πρόεδρο ἕνα βαθμῶ ἀυτονομίας ἀπέναντι στήν πλειοψηφία τῆς διοίκησης, μέ ἀποτέλεσμα νά μπορεῖ σήμερα ὁ κ. Ραυτόπουλος νά μπλοκάρει τίς διαδικασίες.

Τό τί θά γίνει ἀπό δῶ καί πέρα εἶναι ἄγνωστο. Οἱ 26, μετά ἀπό τίς δύο ἀποτυχημένες προσπάθειες νά συγκαλέσουν τή διοίκηση, προσανατολίζονται νά ὀρίσουν στήν ὀλομέλεια τῆς Τρίτης 29.10 (οἱ γραμμές αὐτές γράφονται τήν προηγούμενη) ἀναπληρωτή πρόεδρο, ὅπως ἔχουν τό δικαίωμα, καί νά προχωρήσουν κανονικά στίς διαδικασίες.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὁ κ. Ραυτόπουλος καί οἱ ἐναπομείναντες τῆς ΠΑΣΚΕ προετοιμάζονται γιά τό Γενικό Συμβούλιο τῆς Τετάρτης (κάτι σάν μικρή Γενική Συνέλευση), ἐλπίζοντας ὅτι ἡ διάσπαση πού ἔχει γίνει στήν κορυφή δέν θά ἔχει περάσει σέ τόσο μεγάλο βαθμῶ στά μέλη τῆς ΓΣΕΕ, ὥστε ἡ ΠΑΣΚΕ νά μπορεῖ νά ἐπιβεβαιώσει τή θέση τῆς. Πέρα ὅμως ἀπό αὐτή τήν ἀρκετά συζητήσιμη προσδοκία, ἡ κίνηση τοῦ κ. Ραυτόπουλου προσκρούει στό γεγονός ὅτι σύμφωνα μέ τό καταστατικό δέν μπορεῖ νά συνεδριάσει τό Γενικό Συμβούλιο ἂν δέν ἔχει προηγηθεῖ ὀλομέλεια τῆς διοίκησης στήν ὁποία ἀρνεῖται νά προσέλθει ὁ κ. Ραυτόπουλος.

Τά πράγματα εἶναι λοιπόν μπλεγμένα καθώς ἡ παράταξη τοῦ κ. Ραυτόπουλου μπορεῖ νά προχωρήσει στό Γενικό Συμβούλιο τήν Τετάρτη μόνον ἂν δεχθεῖ ὡς νόμιμη τήν ὀλομέλεια τῆς Τρίτης, ἡ ὁποία ὅμως ὀλομέλεια θά στρέφεται ἐναντίον του καί θά τόν ἀμφισβητεῖ ὡς πρόεδρο. Ἄν ἀπάλι ὁ νῦν πρόεδρος τῆς ΓΣΕΕ προχωρήσει κανονικά στήν εἰσήγησή του, τόν ἀπολογισμό καί τήν ἔκθεση τῶν

δαπανῶν, χωρίς αὐτά νά ἔχουν ἐγκριθεῖ προηγουμένως ἀπό τήν ὀλομέλεια, τότε τό Γενικό Συμβούλιο θά εἶναι παράνομο, θά ἐξακολουθεῖ ἐπομένως νά ἐκκρεμεῖ τό ζήτημα τῆς ὀλομέλειας, ὅπως ὑποστηρίζει καί ἡ πλειοψηφία τῶν 26. Δέν ἀποκλείεται ὁ κ. Ραυτόπουλος νά ἐπιλέξει τελικά αὐτή τή δεύτερη λύση προκειμένου νά ἐξαναγκάσει τούς ἀντιπάλους του νά προσφύγουν στά δικαστήρια (ἐκτός πιά καί ἂν ὑπάρξει ἀνατροπή τοῦ συσχετισμοῦ τῶν δυνάμεων καί μέσα στό Γενικό Συμβούλιο, ὅποτε ἡ κατάσταση ἀλλάζει, εἰς βάρος τῆς ΠΑΣΚΕ φυσικά, οἱ δέ 26 δέν θά ἀποφύγουν μέ κάθε τρόπο νά προσφύγουν στά δικαστήρια). Ἀντίθετα ὁ ἐξαναγκασμός τῶν ἀντιπάλων του νά προσφύγουν στά δικαστήρια εἶναι, ὅπως φαίνεται, ἡ μόνη διέξοδος πού ἔχει σήμερα ὁ κ. Ραυτόπουλος. Γιατί ἀκόμα καί ἂν ἡ κρίση εἶναι εἰς βάρος του, τό δικαστήριο θά διορίζει τελικά προσωρινή διοίκηση —μέ σκοπό τή διοργάνωση συνεδρίου— τῆς ὁποίας ἡ σύνδεση θά ἀντανακλούσε τόν προηγούμενο συσχετισμό τῶν δυνάμεων: ἂν δηλαδή τό δικαστήριο —ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο— διορίσει νομιμόφρονα μέλη τῆς ΠΑΣΚΕ, τότε ἡ κυβερνητική συνδικαλιστική παράταξη ἀποκτά αὐτομάτως τήν πλειοψηφία, πράγμα πολύ σημαντικό τόσο γιά τή χειραγώγηση τῶν ἀπεργιακῶν κινητοποιήσεων, ὅσο καί γιά τήν προετοιμασία τῶν μελλοντικῶν ἐκλογῶν γιά τή διοίκηση τῆς ΓΣΕΕ.

Προσφυγή στό συνέδριο μπορεῖ νά γίνει καί μετά ἀπό αἴτημα τοῦ 25% τῶν ὀργανώσεων, λύση στήν ὁποία ἴσως καταφύγει ἡ πλειοψηφία τῶν εἰκασιέξυ προκειμένου νά ἀποφύγει τήν ἐμπλοκή τῶν δικαστηρίων. Ἄλλωστε θεωρεῖται περίπου βέβαιο ὅτι ἕνα συνέδριο αὐτή τήν ὥρα θά ἀφαιρούσε ἀπό τήν ΠΑΣΚΕ τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία. Ἀπό τήν ἄλλη ὅμως πλευρά, οἱ συνεδριακές διαδικασίες θά ἀποσποῦσαν τήν προσοχή τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος ἀπό τήν ἀντιμετώπιση τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς, θά ἔδιναν δηλαδή στό ΠΑΣΟΚ μίαν ἀπαραίτητη πίστωση χρόνου, τέτοια ὥστε νά ἀποφύγει τή λήψη δραστηκότερων μέτρων ἐναντίον τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος (ΜΑΤ, ΜΕΑ, ἐπιστρατεύσεις κ.λπ.), μέτρα τά ὁποία θά ἐγκαινίαζαν γιά τό ΠΑΣΟΚ ἕνα δρόμο χωρίς ἐπιστροφή.

Σέ κάθε περίπτωση, τό οἰκοδόμημα τοῦ κυβερνητικοῦ συνδικαλισμοῦ κινδυνεύει σήμερα, χωρίς βέβαια αὐτό νά σημαίνει ὅτι οἱ ἀντίπαλες πρὸς αὐτό δυνάμεις εἶναι —στό σύνολο τους— ἐκείνες πού θά ἐξασφάλιζαν στό συνδικαλιστικό κίνημα τήν αὐτονομία του, τήν ἀπαλλαγὴ του ἀπό κάθε μορφή ἐξάρτησης. Τό εὐχάριστο πάντως εἶναι ὅτι, ἐκτός τοῦ ΑΕΜ, στήν κατεῦθνηση τῆς αὐτονομίας κινούνται σήμερα —κι αὐτό ἀνεξάρτητα ἀπό τά κίνητρα— καί ὀρισμένοι πρᾶγμιν συνδικαλιστές τῆς ΠΑΣΚΕ. Ἴσως αὐτή θά μπορούσε νά ἦταν ἡ βάση μίας μελλοντικῆς ἐνότητας στόχων στόν συνδικαλιστικό τομέα.

ΠΕΡΙΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Ο έλληνοαμερικανικός πόλεμος και η κατευναστική παρέμβαση του κ. "Αρμακοστ

Τό ότι η κρίση στην κορυφή της ΓΣΒΕ είχε ήδη εκδηλωθεί, τό ότι ήδη από τη Δευτέρα μέ απόφαση των κατά τόπους Έργατοϋπαλληλικών Κέντρων, δευτεροβάθμιων οργανώσεων και σωματείων άπεργίες είχαν ξεσπάσει σέ όλη τή χώρα, όλα αυτά δέν έμπόδισαν τά ραδιοτηλεοπτικά μας μέσα νά έχουν ως πρώτη είδηση επί δύο συνεχείς μέρες (Τρίτη και Τετάρτη) τήν παραβίαση του έλληνικού έναέριου χώρου από τά άμερικανικά άεροσκάφη του Σαρατόγκα. Τά κανάλια μας θά μπορούσαν βέβαια νά ισχυριστούν ότι έχουν καθαρό τό μέτωπό τους κι ότι έχουν άφιέρωση πάμπολλο (σέ σημείο μάλιστα νά βαριέται ο κόσμος) τηλεοπτικό χρόνο γιά τή συζήτηση των οικονομικών θεμάτων μέ πλήρη έλευθερία έκφραση σέ κόμματα, έπιστήμονες, δημοσιογράφους κ.λπ. "Αν όμως θυμηθούμε ότι σέ ανάλογες περιπτώσεις, παλιότερα, όταν τό θέμα ήταν έπικίνδυνο πολιτικά, παρακολουθούσαμε διαλόγους μεταξύ του άρμοδίου ύπουργού και συνδικαλιστικών εκπροσώπων, ένω σήμερα πού τό θέμα έχει πρωτίστως κοινωνική βαρύτητα οι μέν πολιτικοί εκπρόσωποι φιλοξενούνται στή μικρή δθόνη, παραμένουν όμως άποκλεισμένοι άπ' αυτήν οι συνδικαλιστικοί εκπρόσωποι

των εργαζομένων, τότε θά πρέπει νά καταλήξουμε στό συμπέρασμα ότι τό ΠΑΣΟΚ γνωρίζει νά μεταθέτει τό επίπεδο στο όποιο γίνεται ή σύγκρουση ανάλογα μέ τό πώς τό συμφέρει. Αυτό τό έχουν καταλάβει καλά οι εκπρόσωποι του ΚΚΕ, οι όποιοι άσχετα από τήν ιδιότητα υπό τήν όποία κλήθηκαν νά συμμετάσχουν στους τηλεοπτικούς διαλόγους (οικονομολόγοι, δημοσιογράφοι), μιλούν περισσότερο ως συνδικαλιστές («άπό τή σκοπιά των εργαζομένων»), μέ αποτέλεσμα νά προκαλούν τή μνην των ύπολοίπων και τίς διαρθρωτικές παρεμβάσεις του συντονιστή.

Στό θέμα μας όμως: πολλοί θεώρησαν τίς παραβιάσεις του έναέριου χώρου ως άσήμαντες και άσχολήθηκαν άπλώς μέ τό γεγονός ότι έδωσαν στην κυβέρνηση μία πρώτη τάξεως ευκαιρία, μεγαλοποιώντας τες, νά άποσπάσει τήν προσοχή του κόσμου από τά κρίσιμα έσωτερικά θέματα. Και βέβαια αυτό ισχύει, άλλ' άφορά άυστηρά τήν αντίδραση της κυβέρνησης. Υπάρχει όμως και ή άμερικανική πλευρά. Οι παραβιάσεις τέτοιου τύπου θεωρούνται βέβαια συνήθεις και άναπόφευκτες (μόλις δύο μέρες πριν ή κυβέρνηση δέν είχε καν διαμαρτυρηθεί σέ άλλες παρόμοιες παραβιάσεις κατά τή διάρκεια της ΝΑΤΟϊκής άσκησης Ντισπλέ Ντετερμινέισον) άλλ' άκριβώς έπειδή είναι άναπόφευκτες οι "Αμερικανοί γνώριζαν ότι θά γίνουν όταν προγραμματίζαν τήν έκτακτη διμερή άμερικανοτουρκική άσκηση. Και ή άσκηση αυτή προγραμματίστηκε νά γίνει τήν ίδια μέρα πού ο "Αμερικανός πρεσβευτής κ. Κήλυ θά είχε τήν πρώτη του συνάντηση μέ τον κ. Παπανδρέου, μία μόλις εβδομάδα πριν τήν επίσκεψη του κ. "Αρμακοστ στην "Αθήνα.

Είναι κοινό μυστικό ότι ή άμερικανική πλευρά έπείγετα νά άρχισι από τώρα τίς

διαπραγματεύσεις γιά τή παραμονή των βάσεων, ένω, σύμφωνα μέ δημοσίευμα των Νιού Γιόρκ Τάιμς, ο κ. Παπανδρέου προτιμά νά μή γνωστοποιεί τίς προθέσεις του, ώστε ή παράταση της έκκρεμότητας νά του παρέχει ένα διαπραγματευτικό χαρτί άπέναντι στις "Ηνωμένες Πολιτείες. "Η άπροθυμία του κ. Ρήγκαν νά δεχθεί επίσημα τόν "Ελληνα πρωθυπουργό στή Νέα Υόρκη, ή πρόσφατη κοινή άμερικανοτουρκική άσκηση πίεσης προς τήν "Ελλάδα μέσω των παραβιάσεων, άκόμα και οι δυσκολίες γιά τήν άγορά των F-16 άποτελούν προφανώς ένδειξεις ότι οι "Αμερικανοί δέν θά θεωρήσουν πώς οι σχέσεις τους μέ τήν "Ελλάδα βρίσκονται σέ ήσυχια νερά παρά μόνον εφόσον εξασφαλίσουν τή συγκατάθεση της έλληνικής κυβέρνησης γιά τήν παραμονή των βάσεων και ότι χρησιμοποιούν κάθε πρόσφορο μέσο και ενέργεια (παιική ή έχθρική, συνήθως και τά δύο ταυτόχρονα) μέχρι νά τους δοθεί αυτή ή συγκατάθεση.

Τό τί άκριβώς συζητήθηκε άνάμεσα στον κ. Παπανδρέου και τον κ. Κήλυ δέν έγινε γνωστό, όπως σίγουρα θά καλυφθούν μέ ένα πέπλο σιωπής και οι συνομιλίες μέ τον κ. "Αρμακοστ. Δέν υπάρχει άπάντως άμφιβολία ότι όλα τά παραπάνω θέματα άποτελούν, κατά τόν προσφάτως ιδιαίτερα προσφιλή όρο, ένα «πακέτο» και ότι συζητούνται ταυτόχρονα. "Αν πάροουμε στά σοβαρά τά γραφόμενα στους Τάιμς της Νέας Υόρκης, τότε θά πρέπει νά πιστέψουμε ότι ο κ. Παπανδρέου δέν έχει μέν δώσει άκόμα τό «άκέ» γιά τήν παραμονή των βάσεων, έχει όμως άποκαλύψει ότι είναι διατεθειμένος νά τό διαπραγματευθεί, φυσικά έναντι άνταλλαγμάτων. Τό καθεστώς υπό τό όποιο θά παραμείνουν τελικά οι βάσεις (άν θά γίνουν ΝΑΤΟϊκές ή θά ύπάρξει συγχώνευσή τους) δέν έχει και τόσο μεγάλη σημασία όσον άφορά τά προσχήματα πού είναι άναγκασμένος νά τηρήσει ο κ. Παπανδρέου. "Αντίθετα, ένόψει της οικονομικής κρίσης και της συναλλαγματικής στενότητας τά προσχήματα θά σωθούν μέσω των διευκολύνσεων πού θά παράσχει ή άμερικανική πλευρά κατά τήν άγορά των F-16 (συναλλαγματικές διευκολύνσεις, άμερικανικές έπενδύσεις σέ άλλους τομείς κ:λπ.). "Εχουμε μάλιστα τήν έντύπωση ότι ο κ. Παπανδρέου δέν θά είχε αντίρρηση νά διαρρεύσει ή σύνδεση της παραμονής των βάσεων μέ τά F-16 και άλλα άνταλλάγματα, γιατί τότε όλοι θά θεωρούσαν ότι είναι ύψιστη έθνική έπιταγή εκείνη πού ύπαγόρευσε τήν άλλαγή στάσης της κυβέρνησης στο θέμα των βάσεων.

Παραμένει βέβαια τό έρώτημα κατά πόσον ή άγορά άεροπλάνων και μάλιστα ειδικά των άμερικανικών F-16 (ή άπόφαση γιά τήν άγορά δύο τύπων είναι πολιτική, είχε δηλώσει τότε ή κυβέρνηση) ήταν ύψιστη έθνική έπιταγή όπως πολύ άυτόνοτητα μάς τήν παρουσίασαν.

Ο δεκαπενθήμερος

Ἡ δραστηριοποίηση τοῦ δημόσιου τομέα

ἀπό τήν δυνατότητα
στήν ἀναγκαιότητα

Τήν ἐξ ἀριστερῶν ἀπώλεια τῆς κοινωνικῆς συναίνεσης πού ὑφίσταται τούτη τήν ἐποχή ἡ κυβέρνηση (γιά τήν ὥρα σέ ἐπίπεδο συνδικαλιστικῶν στελεχῶν καί γενικότερα τοῦ πύο πολιτικοποιημένου τμήματος τῶν ὁπαδῶν τῆς, ἀργότερα ὁμως ἡ ἀπώλεια αὐτή ἴσως ἐπεκταθεῖ καί σέ εὐρύτερα στρώματα τῶν ἐργαζομένων), ἐρχεται νά ἀναπληρώσει μιά πρωτόγνωρη ἐκ δεξιῶν ὑποστήριξη τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς, πού κι αὐτή, γιά τήν ὥρα τουλάχιστον, παραμένει σέ ἐπίπεδο πολιτικῶν στελεχῶν τοῦ Κέντρου ἢ καί τῆς Δεξιᾶς καί γενικά ἐπιφανῶν προσωπικοτήτων. Δέν θά ἀναφέρουμε ἐδῶ τή γνωστή δήλωση τοῦ κ. Π. Κανελλόπουλου, τῆ στάση τοῦ κ. Πεπελάση, τίς δηλώσεις τοῦ κ. Πεσμαζόγλου (ἀλλά καί τήν ἀνακοίνωση τοῦ ΚΟΔΗΣΟ), τῶν κ. Μπούτου, Στεφανόπουλου, Βαρβιτσιώτη, Παλαιοκρασά κ.ἄ. Ἀκόμα καί ἡ ἐπίσημη, διά στόματος Κ. Μητσοτάκη, κριτική τῆς Νέας Δημοκρατίας, στά πρόσφατα οικονομικά μέτρα, δέν ἀπαιτεῖ πουθενά τήν ἀνάκληση τῶν μέτρων (τό πολύ πολύ τῆ συζήτησή τους στή Βουλή ζητᾶ ἡ Ν.Δ.), ἀλλά ἀντίθετα ἀσχολεῖται κυρίως μέ τήν πτώση τῆς κυβέρνησης: τά μέτρα δέν θά ἀποδώσουν, ἀκόμα καί ἂν συμπληρωθοῦν μέ ἀναπτυξιακότερα προτάσεις, γιατί τήν ἀνάπτυξη καλεῖται νά τήν πραγματοποιήσῃ τό ἰδιωτικό κεφάλαιο, γιά τό ὁποῖο τό ΠΑΣΟΚ εἶναι τελειῶς ἀφερέγγυο.

* Ἄν ἐξαίρῃσιν λοιπόν κανεῖς αὐτόν τόν καβγά περί φερεγγυότητος ἢ μή τοῦ ΠΑΣΟΚ, περί τοῦ ποιά κυβέρνησις (ἢ τωρινή ἢ ἡ προηγούμενη) φταίει περισσότερο γιά τό σημερινό κατάντημα τῆς οικονομίας, τά ἀστικά πολιτικά κόμματα εἶναι στό βάθος σύμφωνα γιά τήν οὐσία καί τό περιεχόμενον τῶν μέτρων. Εἶναι δηλαδή σύμφωνα ὅτι καταρχήν εἶναι ἀναγκαῖο ἓνα πρόγραμμα λιτότητας καί περιορισμῶν πού, ἂν μή τι ἄλλο, θά περιορίσῃ τά νέα χρέη, θά ἐπι-

τρέψῃ στό Δημόσιο νά ἐξοικονομήσῃ κάποιους πόρους γιά τήν πληρωμή τῶν χρεῶν, νά προχωρήσῃ ἴσως καί σέ νέο ἐξωτερικό δανεισμό. Ἀπό τή στιγμή πού ἡ συνολική οικονομική δραστηριότητα στόν τόπο μας εἶναι ἐλλειμματική, ὁ πύο εὐκολος καί ἄμεσος τρόπος νά περιοριστοῦν τά ἐλλείμματα ἐγκτεῖται λοιπόν στόν περιορισμό ἐγγένει τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος (ὁ κ. Σημίτης παραδέχθηκε στήν Κ.Ο. τοῦ ΠΑΣΟΚ ὅτι τά νέα μέτρα θά ὀδηγήσουν σέ μείωση τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος τό 1986). Συμφωνοῦν ἀκόμα τά ἀστικά κόμματα καί ὡς πρός τήν ἀντίληψη ὅτι αὐτό τό περιοριστικό σκέλος τῶν μέτρων θά ἔχει ἢ θά πρέπει νά ἔχει ἓναν σταθεροποιητικό χαρακτῆρα τέτοιο, ὥστε μέ τήν ἐπανάκτηση τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα καί μέ τίς εὐνοϊκότερες συνθήκες πού ἀνοίγονται μπροστά του, νά γίνει αὐτός ὁ φορέας τῆς νέας ἀναπτυξιακῆς δραστηριότητος.

Ἀπό αὐτό τό τελευταῖο, τήν ἀναπτυξιακή δραστηριότητα δηλαδή, ξεκινάει καί ἡ ἀπάντηση πού προσπαθεῖ νά δώσει ἡ Ἀριστερά γιά τήν ἐξοδό ἀπό τήν κρίση. Σέ ἀντίθεση ὁμως μέ τήν πολιτική πού ὑποστηρίζει ἡ Ν.Δ. καί τό ΠΑΣΟΚ καί ἡ ὁποία συνοψίζεται στά περιοριστικά μέτρα καί στήν αὐξηση τῶν ἐπιχειρηματικῶν κερδῶν ἀπό τή μείωση τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας (ἡ «προϋπόθεση» αὐτή εἶναι μᾶλλον καί ὁ τελικός στόχος, ἀφοῦ τά περί ἀνάπτυξης καί ἐπενδύσεων πού θά ἀκολουθήσουν δέν τά πολυπιστεύουν οὔτε ἐκεῖνοι πού τά λένε οὔτε ἐκεῖνοι πού πρόκειται νά τά πραγματοποιήσουν—ἔχει στ' ἀλήθεια γοῦστο νά διαβάξῃ κανεῖς τά αἰτήματα καί νά φαντάζεται τό πονηρό χαμόγελο τοῦ προέδρου τοῦ ΣΕΒ κ. Παπαλεξόπουλου, ὁ ὁποῖος ζητᾶ ἀπό τήν κυβέρνηση μέτρα πού μεταφράζονται σέ

χρῆμα τοῖς μετρητοῖς, σέ ἀντάλλαγμα δέ μοιράζει ἐπενδυτικές ὑποσχέσεις), σέ ἀντίθεση λοιπόν μέ τήν ἀστική παράταξη, οἱ ἀριστεροί πιστεύουν ὅτι μόνον ἄμεσα παραγωγική ἀπάντηση χωράει στό πρόβλημα· ὅτι δέν νοεῖται—καί ὄχι μόνο δεοντολογικά—οικονομική ἀνάπτυξη χωρίς κοινωνική ἀνάπτυξη καί πολύ περισσότερο εἰς βάρος τῆς. Θεωροῦν ἀκόμα ὅτι κύριος φορέας τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης πρέπει ἀλλά καί μπορεῖ μόνον νά εἶναι ὁ δημόσιος τομέας.

Θά ἔλεγε λοιπόν κανεῖς ὅτι τά μέτωπα ἔχουν ξεκαθαρίσει ἀρκετά τόν τελευταῖο καιρό στήν Ἑλλάδα. Ἡ σύγκρουση πού ὑπάρχει σήμερα τόσο σέ συνδικαλιστικό ὅσο καί σέ πολιτικό ἐπίπεδο ἐκφράζει σέ μεγάλο βαθμό τά συμφέροντα τοῦ κεφαλαίου καί τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἀντίστοιχα (ἄλλο ἓνα χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι γιά τήν ὥρα οἱ ἀγρότες καί τά μικροαστικά στρώματα δέν βρίσκονται κατά κανέναν τρόπο ἄμεσα στό ἐπίκεντρο τῆς σύγκρουσης)· συμφέροντα πού ὅσον ἀφορᾶ τό συνδικαλιστικό καί γενικότερα τό κοινωνικό ἐπίπεδο εἶναι βέβαια ἀμυντικά, ἐνῖστε ἐκφραζόμενα καί μέ στενά οικονομικούς ὄρους, στό πολιτικό ὁμως ἐπίπεδο γίνεται μιά προσπάθεια διαφορετικῆς συνολικῆς ἀπάντησης στά σημερινά προβλήματα. Γιά τήν ὥρα ἡ σύνδεση τῶν δύο αὐτῶν ἐπιπέδων παραμένει βέβαια τό ζητούμενο. Τό μόνο πού μπορεῖ νά πεί κανεῖς εἶναι ὅτι ἐπειδή τά πολιτικά μέτωπα ἔχουν ξεκαθαρίσει, οἱ ἐργαζόμενοι, ὅσοι δέν θέλησαν νά σκύψουν μοιρολατρικά τό κεφάλι στίς θυσίες πού τοῦς ζητάει σήμερα τό ΠΑΣΟΚ καί ἡ Νέα Δημοκρατία, θά θελήσουν νά ἀκούσουν τίς ἀπαν-

τήσεις των άριστερών για τα σημερινά τους προβλήματα — και όχι μόνο γι' αυτά.

Η επενδυτική άπραξία

Ίσως είναι από τις σπάνιες φορές που, ακόμα και σε ένα τελείως πραγματιστικό επίπεδο, οι προτάσεις που υποστηρίζουν οι άριστεροι (έννοείται συγκεκριμένα το ΚΚΕ έσωτερικού) μοιάζουν ταυτόχρονα και οι πιο ρεαλιστικές. Η περαιτέρω μείωση της άμοιβης της εργασίας με την υποτίμηση και τη νέα ΑΤΑ δεν πρόκειται να λύσει το πρόβλημα της επενδυτικής άποχης, για τον άπλούστατο λόγο ότι η άμοιβή της εργασίας ήταν και πριν τα νέα μέτρα χαμηλή σε σχέση με τα δεδομένα άλλων πιο προηγμένων χωρών. Κι όμως, παρόλο το σχετικά χαμηλό κόστος της εργασίας δεν έγινε τα τελευταία χρόνια καμία σοβαρή επένδυση είτε σε νέους παραγωγικούς τομείς είτε για τον εκσυγχρονισμό των ήδη υπάρχοντων, παρότι, έξυπακούεται, το αποτέλεσμα μιας τέτοιας επένδυσης θα ήταν ο εκσυγχρονισμός των εγκαταστάσεων, ή εισαγωγή σύγχρονης τεχνολογίας και η οργάνωση της εργασίας κατά τέτοιον τρόπο ώστε να εξασφαλίζει μια παραγωγικότητα αντίστοιχη με τα διεθνή δεδομένα. Είναι δηλαδή οι επενδύσεις που κατά κύριο λόγο ανεβάζουν την παραγωγικότητα — και όχι αντίστροφα, όπως μοιάζουν να υποστηρίζουν σήμερα όσοι υιοθετούν τη λογική των νέων μέτρων — και τέτοιες επενδύσεις δεν έγιναν παρότι, αν εξασφάλιζαν μιά ομαλή παραγωγικότητα, θα είχαν να ωφεληθούν από το χαμηλό κόστος της εργασίας στην Ελλάδα. Για ποιόν άραγε λόγο θα πρέπει να υποθέσουμε ότι θα γίνουν στο μέλλον, μόνο και μόνο γιατί η άμοιβή της εργασίας μειώθηκε ακόμα περισσότερο;

Η αναζήτηση των αιτίων της επενδυτικής άπραξίας ξεπερνάει τα όρια αυτού του κειμένου και του γράφοντος. Θά ήταν ίσως γενικόλογο, και συνεπώς όχι γόνιμο, αν άναφέραμε ότι σε εποχές όπως η σημερινή, που ο καπιταλισμός άνασυγκροτείται, έπεκτείνεται σε, ή άναπτύσσει, νέους τομείς, το κεφάλαιο συγκεντρώνεται στα κέντρα αυτών των διαδικασιών (και αυτό μέχρι την όλοκληρωση της σχετικής διαδικασίας, όποτε η άνάπτυξη παίρνει και έκτατικό χαρακτήρα). Πάντως, με νόμιμους τρόπους, όπως γίνεται σε άλλες χώρες, ή με παράνομους, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα, ή εξαγωγή ντόπιων κεφαλαίων εντάσσεται στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας. Πρακτικά για τον κάθε κεφαλαιούχο τα παραπάνω μεταφράζονται σε μία προοπτική περισσότερο κέρδους αν επενδύσει τα κεφάλαιά του άπευθείας ή και μέσω τραπεζών στο έξωτερικό. Δεν θά πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι τα παραπάνω δεν άποτελούν έλληνικό φαινόμενο, άλλα άφορούν το σύνολο σχεδόν των υπό άνάπτυξη χωρών, όπως άλλωστε δεν είναι είναι μόνο έλληνικό φαινόμενο ή υπερχρέωση στο έξωτερικό.

Σ' αυτά έρχεται να προστεθεί ή κατάκτηση και ο έλεγχος της άγοράς από μεγάλα όλιγοπωλιακά συγκροτήματα και ή προϊούσα επέκτασή τους σε νέους και μέχρι πρότινος πιο «έλεύθερους» τομείς, όπως

είναι π.χ. τό κραυγαλέο παράδειγμα του ρουχισμού. Οι ισχυρές τάσεις συγκέντρωσης που παρατηρούνται τελευταία σε διεθνές επίπεδο και που οδηγούν σε συνένωση ακόμα και μεγάλες έπιχειρήσεις, δημιουργούν ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες για τους νεοεμφανιζόμενους ανταγωνιστές, καθώς μάλιστα στή σημερινή καταναλωτική ιδεολογία έξίσου σημαντικό ρόλο με τό προϊόν παίζει και τό όνομα της φήμας που τό παρήγαγε.

Η πολιτική άστάθεια, ο πληθωρισμός, ή άπώλεια έμπιστοσύνης στο νόμισμα κ.λπ. άποτελούν συνοδευτικά φαινόμενα (έπίσης όχι μόνο έλληνικά), που έπιτείνουν την επενδυτική άπροθυμία του ιδιωτικού κεφαλαίου στις υπό άνάπτυξη χώρες. Και έδω βρίσκεται κυρίως ή αίτια για τη διεθνή άνοδο της άξιας του δολαριου και δευτερευόντως μόνο στην πολιτική έπιτοκίων του κ. Ρήγκαν.

Η πρωτοβουλία του δημόσιου τομέα

Αν αυτές είναι οι τάσεις που έπικρατούν σήμερα στην έλεύθερη άγορά, τότε είναι φανερό πως αν μιά χώρα σαν την Ελλάδα επιδιώκει να ξεπεράσει την οικονομική κρίση χωρίς να περιμένει μοιρολατρικά πότε ή διεθνής συγκυρία θά γίνει και πάλι εύνοική, τότε θά πρέπει να βρει τρόπο να άντιμετωπίσει αυτές τις τάσεις. Στο οικονομικό όμως πεδίο (γιατί υπάρχουν βέβαια και πολιτικοί τρόποι άντιμετώπισης, άλλα ή άναφορά τους σήμερα θά έπείχε άλλων τη θέση εύχολογίου), δεδομένου ότι τό ιδιωτικό κεφάλαιο είναι «ύποχρεωμένο» να άκολουθεί αυτές τις τάσεις, μόνο ο δημόσιος τομέας μπορεί να έχει τη «βούληση» να βγάλει την οικονομία από την κρίση.

Κάτι τέτοιο θά άπαιτούσε βέβαια εκτός από επενδυτικές πρωτοβουλίες, την άνάπτυξη όλοκληρωμένων έπιχειρηματικών δραστηριοτήτων από την πλευρά του Δημοσίου. Θά έλεγε κανείς ότι μέχρι σήμερα τό Δημόσιο έχει άποφύγει την άνάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών, οι δέ προθέσεις του στις καλύτερες των περιπτώσεων δεν έχουν ξεφύγει από τό πλαίσιο της δημιουργίας «έργων ύποδομής», της «έκμετάλλευσης του όρυκτου πλούτου», ή έστω του έλέγχου «στρατηγικών τομέων» της οικονομίας. Άντίθετα, εκείνο που άπαιτείται σήμερα είναι όχι ο έλεγχος, άλλα ή άνάπτυξη νέων δραστηριοτήτων και έπιχειρήσεων, άνεξάρτητα από τη «στρατηγικότητά» τους, με κύριο στοιχείο τις οικονομικές δυνατότητες και προοπτικές που υπάρχουν για τον κάθε συγκεκριμένο τομέα.

Τά κεφάλαια υπάρχουν, είναι τά χρήματα των διαφόρων μικροαποταμιευτών που δεν έχουν άλλη δυνατότητα από τό να καταθέτουν στις έλληνικές τράπεζες. Άντίθετα, δεν υπήρχε ως τώρα καμιά δυνατότητα επενδυτικής άπορρόφησης τους, καθώς ο δημόσιος τομέας έμφανίζεται άπρόθυμος να έμπλακει σε τέτοιες δραστηριότητες, άρκοίμως άπλώς στή χρηματοδότηση (άνύπαρκτων) ιδιωτικών επενδύσεων. Σημειώνουμε έδω σε παρένθεση ότι, άπ' ό,τι λέγεται, τό ύπουργείο

Έθνικής Οικονομίας θά καταρτίσει στο μέλλον μοντέλα νέων επενδύσεων (που σημαίνει ότι υπάρχουν τομείς όπου μπορούν να γίνουν άποδοτικές επενδύσεις) και ότι, στο πλαίσιο της στροφής προς την ιδιωτική πρωτοβουλία, θά χρηματοδοτεί όποιους ενδιαφέρονται να επενδύσουν στους συγκεκριμένους τομείς. Δηλαδή τό κράτος δεν θά παρέχει άπλώς τά χρήματα, άλλα ακόμα και την «ιδέα» στους ιδιώτες.

Άλλά τότε σε τί χρειάζεται; Μήπως άραγε πείστηκε τό ΠΑΣΟΚ από τό ιδεολόγημα ότι οι ιδιωτικές έπιχειρήσεις είναι άποδοτικότερες από τις δημόσιες, οι όποιες είναι καταδικασμένες να είναι έλλειμματικές; Η μήπως έχει πειστεί για τη δική του άνικανότητα να ξευγιάνει τον δημόσιο τομέα; Κι όμως, θά άρκοίσε μιά άπλή μελέτη του τρόπου που λειτουργούν οι κρατικές έπιχειρήσεις στην Ιταλία, για να δει τό έλληνικό δημόσιο ότι ή έλλειμματικότητα και ή χαμηλή άπόδοση δεν είναι πεπωμένο για τις έπιχειρήσεις του, ίσως ακόμα και για να άποφασίσει να μιμηθεί τον συγκεκριμένο τρόπο οργάνωσης που άκολουθεί ή γειτονική χώρα.

Δέν ισχυρίζεται κανείς ότι τά παραπάνω άποτελούν ταυτόχρονα και κάποιο βήμα προς τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Όποιος προσπαθεί να συνδέσει την έξοδο από τη σημερινή κρίση π.χ. με αυτοδιαχειριστικά πειράματα, μάλλον άεροβατεί. Άεροβατούν επίσης οι οικονομολόγοι του ΚΚΕ, όταν προτείνουν ως πρωταρχικό μέτρο τον προστατευτισμό, χωρίς να άναλογίζονται τί συνέπειες θά είχε αυτός όχι μόνο στις έλληνικές εξαγωγές, άλλα και στην ίκανοποίηση βασικών άναγκών της έλληνικής κοινωνίας και όλα αυτά για χάρη ενός μέτρου που τό μόνο του περιεχόμενο θά ήταν ή προστασία και ή συντήρηση της σημερινής άθλιότητας.

Με τους συγκεκριμένους όρους με τους όποιους τίθεται σήμερα ή κρίση, με τις γραπτές δεσμεύσεις του έλληνικού κράτους άλλα και τις άγραφες μόν άλλα πολύ πιο σοβαρές δεσμεύσεις της ίδιας της κοινωνικής πραγματικότητας, ή άνάπτυξη του δημόσιου τομέα της οικονομίας δεν μπορεί σήμερα να γίνει παρά μόνο με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια και όργάνωση. Άπό αυτή την άποψη, οι σχετικές προτάσεις της Άριστεράς, δεν προαγγέλλουν κάποιο σοσιαλιστικό μετασχηματισμό παρά μόνο πολύ έμμεσα. Έμμεσα γιατί οδηγούν σε κάποια σχετική συρρίκνωση του ιδιωτικού τομέα, γιατί εναντιώνονται στις τάσεις που έπικρατούν σήμερα στή διεθνή άγορά, και κυρίως έμμεσα γιατί οι προτάσεις αυτές, παρότι ρεαλιστικές, δεν έχουν για τό προβλεπτό μέλλον καμιά πολιτική προοπτική να πραγματοποιηθούν. Έτσι, και καθώς ή επενδυτική άπραξία των ιδιωτικών προβλέπεται ότι θά συνεχιστεί, ή έπικαιρότητα και ή ρεαλιστικότητα αυτών των προτάσεων θά χρησιμεύσει άπλώς για την άνάπτυξη της σχετικής πολιτικής συνείδησης από τους εργαζόμενους. Και αν γίνει αυτό, είναι ήδη πολύ σημαντικό κέρδος.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

Ἡ συζήτηση γιά τό «φορέα» μακριά ἀπ' τόν στόχο

Μετά ἀπό μία άχαρη περίοδο σιωπής, τό ζήτημα τέθηκε ξανά μέ όρους διλήμματος: νέος φορέας ή ΚΚΕ έσωτερικού; Ἡ σιωπή δέν όφειλόταν σέ μία περίοδο έπαναπροσδιορισμού τών θέσεων μέ βάση τά όσα είχαν διατυπωθεί παλαιότερα αλλά στήν άναμονή τής στάσης του ΠΑΣΟΚ μετά τις έκλογές. Τελικά τό ΠΑΣΟΚ μίλησε και είπε λιτότητα. Ἡ εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα μισθωτών άντέδρασαν άκαριαία μέ μεγάλες κινητοποιήσεις. Ἡ αντίδραση βρίσκεται σέ εξέλιξη και τό πιο ενδιαφέρον στοιχείο σέ αυτές τις κινητοποιήσεις βρίσκεται σέ μία λανθάνουσα δυναμική τους που επιτρέπει νά υποθέσουμε ότι υπάρχουν δυνατότητες άποδέσμευσης αυτών τών κοινωνικών δυνάμεων ή μέρους τους από τό ΠΑΣΟΚ και άπεμπλοκής τους από τόν κυβερνητικό συνδικαλισμό. Δηλαδή στό επίπεδο του εργατικού κινήματος παρουσιάζεται γιά τό ΚΚΕ έσωτ. ή δυνατότητα νά άποπειραθεί αυτό που χρόνια τώρα διακηρύσσει: τήν όργάνωση τής αυτόνομης παρουσίας τής εργατικής τάξης ή (τό πιθανότερο) τμημάτων της, καθώς και άλλων εργαζομένων, σέ ανεξάρτητες κοινωνικές οργανώσεις. Θά ήταν λογικό σενεπώς νά περιμένει κανείς μία πολιτική πρωτοβουλία προς αυτή τήν κατεύθυνση

ώστε ή δυναμική τών εργατικών κινητοποιήσεων — άποδέσμευσης από τό ΠΑΣΟΚ και άπεμπλοκής από τόν κυβερνητικό συνδικαλισμό— νά πάψει νά είναι λανθάνουσα και νά άποκτήσει κάποια έστω περιορισμένη θετική προοπτική. (Και όταν λέμε πολιτική πρωτοβουλία δέν έννοοϋμε τή σιωπηρή πλέον άπάραικτη συμμαχία στήν όποία σύρεται τό ΑΕΜ μέ τήν ΕΣΑΚ-Σ, μέ πρόσχημα τήν πλειοψηφία στή ΓΣΕΕ).

Ἐντί λοιπόν γιά τήν άναγκαία και προφανή πολιτική πρωτοβουλία που άπαιτεί ή συγκυρία, οι υποστηρικτές του φορέα στο ΚΚΕ έσωτ. διάλεξαν άκριβώς αυτή τή στιγμή γιά νά θέσουν ξανά τό ζήτημα τής μετεξέλιξης του κόμματος και νά επιβάλουν άκαιρα τή συζήτηση σέ όλη τήν άναγεωτική άριστερά.

Είναι δύσκολο νά διαγνώσει κανείς τά πραγματικά έπιχειρήματα που όδηγούν όρισμένα μέλη τής Κεντρικής Ἐπιτροπής στήν υποστήριξη του φορέα. Τό κείμενο που εισηγείται τή δημιουργία του φορέα (οί δύο εισηγήσεις μαζί μέ τις ιδιαίτερες παρεμβάσεις στή συζήτηση δημοσιεύτηκαν στήν *Αύγή*, 24-25.10.85) καταφεύγει κατά κανόνα σέ γενικότητες, συχνά και σέ άοριστολογίες, κυρίως όμως είναι γεμάτο άντιφάσεις.

Ἡ κεντρικὴ εἰσήγηση πού ὑποστηρίζει τὴ δημιουργία τοῦ φορέα, στό τρίτο κεφάλαιο μέ τίτλο *Τί μετεξέλιξη προτείνεται* καί στήν πρώτη παράγραφο διαβεβαιώνει ὅτι θά διατηρήσει ὅλα τὰ «...θεμελιακά στοιχεία τῶν ιδεολογικῶν, στρατηγικῶν καί πολιτικῶν ἐπιλογῶν τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ. καί τῆς εὐρωκομμουνιστικῆς του διαδρομῆς. Μέ σαφῆ χώρο κοινωνικῆς ἀναφορᾶς τήν ἐργατικὴ τάξη καί τοὺς ἐργαζόμενους, τοὺς διανοούμενους ...τμήματα τῶν μεσαίων στρωμάτων, τὴ νεολαία, τὰ κινήματα κοινωνικῆς κριτικῆς (ὁ φορέας) θά ἐκφράζει, ὅπως τώρα τὸ ΚΚΕ ἔσωτ. ...τίς ἀντιλήψεις τοῦ δημοκρατικοῦ, τοῦ τρίτου δρόμου γιὰ τὸν σοσιαλισμό». Αὐτὰ «...πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεων...» ἐπιβεβαιώνονται στήν ἴδια εἰσήγηση στό κεφάλαιο πέντε. Παρά τὸ ὅτι ἀπὸ τὸ προηγούμενο παράθεμα τῆς εἰσηγήσεως φαίνεται ὅτι στό νέο φορέα ὅλα θά εἶναι «...ὅπως τώρα στό ΚΚΕ ἔσωτ...», καί πρὶν προλάβει κανεὶς νά ἀναρωτηθεῖ, συνεχῶς, τί νόημα ἔχει ἡ δημιουργία του φορέα, στήν ἀμέσως ἐπόμενη δευτέρη παράγραφο τοῦ τρίτου κεφαλαίου ἡ πρώτη φράση δηλώνει: «...Δέν θά πρόκειται μόνο γιὰ ἀλλαγὴ τοῦ τίτλου...». Ἄν καί πούθενά δέν λέει συγκεκριμένα περὶ τίνος θά πρόκειται, ἔμμεσα συνάγουμε ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη φράση τῆς τρίτης παραγράφου τοῦ ἴδιου κεφαλαίου ὅτι ὁ φορέας «...θὰ ἔχει ἀνοιχτές τίς γραμμὲς του στίς εὐρύτερες δυνάμεις τῆς ἀριστερᾶς...». Ποιὲς εἶναι αὐτές οἱ δυνάμεις; Ὁ ἀναγνώστης θά βρεῖ τὴν ἀπάντηση ἐπιστρέφοντας στό δεύτερο κεφάλαιο στήν τέταρτη παράγραφο: «...Ἐπιβεβαιώνεται ἡ σταθερότητα μιᾶς μεγάλης ἀντιδεξιᾶς, ριζοσπαστικῆς πλειοψηφίας (60-65%) μέ σημαντικό μέρος τῆς προανατολισμένου πρὸς τὰ ἀριστερά...». Ὅποτε ἀναδεικνύεται τὸ εὐλόγο ἐρώτημα: τί ἐμποδίζει τὸ ΚΚΕ ἔσωτ. νά συμμαχηθεῖ —καί ὄχι φυσικά νά ταυτισθεῖ— μέ αὐτές τίς δυνάμεις; Ἡ ἀπάντηση δίνεται ἄμεσα στό δεύτερο κεφάλαιο, παράγραφος τρίτη: οἱ ἰδέες τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ. «...ἐξουδετερώνονται ...ἀπὸ τίς ἐπιφυλάξεις πού δημιουργεῖ ἡ χρέωσή του (προφανῶς ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ) σάν τμήμα τῆς «παραδοσιακῆς ἀριστερᾶς» (ἀλλά) ...καί ἀπὸ ἀποψη παλιῶν λαθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος (ἐπίσης) ...λόγω τῆς ἐνταξῆς τοῦ (ΚΚΕ ἔσωτ.) στόν ἴδιο χώρο μέ τὸ ΚΚΕ». Ἔτσι ἀλλά καί χωρὶς συζήτηση τὸ ΚΚΕ ἔσωτ. ταυτίζεται μέ τὸ φιλοσοβιετικὸ ΚΚΕ ὥστε νά φαίνεται ἀληθοφανές τὸ τσουβάλισμα καί τῶν δύο ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ στήν παραδοσιακὴ ἀριστερά. Ἔτσι πιάνει τόπο τὸ τσουβάλισμα καί ἐπιπλέον χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ φορέα (ὅπως κάνει καί ὁ Λεωνίδας Κύρκος στήν παρέμβασή του). Αὐτὸ πλέον ξεπερνᾶει κάθε προηγούμενο.

Σέ πολλές ἀπὸ τίς ἰδιαιτερές παρεμβάσεις γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς λενινιστικῆς στρατηγικῆς τῆς ἐφόδου γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ δέν μπορεῖ νά ἀποτελεῖ ἀντικείμενο διαφωνίας μεταξύ τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν δύο ἀπόψεων σχετικὰ μέ τὸν φορέα, γιατί κανεὶς στήν Κ.Ε. (οὔτε καί στίς παρεμβά-

σεις πού τοποθετοῦνται ἀρνητικὰ στή δημιουργία τοῦ φορέα), δέν φαίνεται νά υιοθετεῖ τὴ λενινιστικὴ στρατηγικὴ. Ὅμως στό κείμενο πού εἰσηγεῖται τὴ δημιουργία τοῦ φορέα ψηλαφίζονται —χωρὶς νά λέγονται ρητὰ— τὰ κοινωνικά δεδομένα μιᾶς ἄλλης στρατηγικῆς. Οἱ ὑποστηρικτές τοῦ φορέα ἐπικαλοῦνται τὸ «...60-65% τῆς ἀντιδεξιᾶς ριζοσπαστικῆς πλειοψηφίας...» τοῦ πληθυσμοῦ γενικά καί διαγράφουν μέ μιὰ μονοκοντυλιά τὸ ζήτημα τοῦ ταξικοῦ χαρακτήρα τοῦ κόμματος καί τοῦ ιδεολογικοῦ, ἀναγκαστικὰ ἀντικαπιταλιστικοῦ, προανατολισμοῦ του. Μέ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀκυρώνεται κάθε δυνατότητα προανατολισμοῦ τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ. πρὸς τὴν ἐργατικὴ τάξη καί τοὺς πιθανοὺς συμμάχους τῆς. Ἡ στρατηγικὴ ἀπὸ ζητούμενο μετατρέπεται ὡς διά μαγείας σέ δεδομένο, ἀρκεῖ νά γίνει ὁ νέος φορέας καί φυσικά νά ἐνσωματώσει τὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Τότε «ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνάντηση τοῦ Σοσιαλισμοῦ μέσα ἀπὸ δημοκρατία (δηλαδή τοῦ νέου φορέα) μέ τοὺς ἐργαζόμενους καί τὸ λαό (δηλαδή τὴν κοινωνικὴ βάση τοῦ φορέα) θά γεννηθεῖ ἡ μεγάλη ἡγεμονικὴ ...δύναμη τῆς δημοκρατικῆς ἀναγέννησης καί τοῦ Σοσιαλισμοῦ» (ἀπὸ τὴν παρέμβαση τοῦ Λεωνίδα Κύρκου).

Ὁ Νίκος Πουλαντζᾶς ἤδη ἀπὸ τὸ 1974 ἔχει ἀσκήσει ἔντονη κριτικὴ στίς πολιτικὲς ἡγεσίες πού στίς ἀναλύσεις τους χρησιμοποιοῦν τοὺς δρους λαός καί ἐργαζόμενοι, ὑπογραμμίζοντας ὅτι ἡ χρῆση αὐτῶν τῶν δρων συγκαλύπτει τίς πραγματικὲς ταξικὲς ἀντιθέσεις. Ἡ εἰσήγηση ὑπὲρ τοῦ φορέα καί οἱ ὑποστηρικτές τῆς στήν Κ.Ε. καλοῦν στή δημιουργία ἐνός κόμματος δπου βέβαια θά ἀπουσιάζουν οἱ τρα-

πεζίτες, οἱ βιομήχανοι καί οἱ μεγάλεμποροι, ἀλλὰ ὅλοι οἱ ἄλλοι θά μποροῦν νά εἶναι μέσα: οἱ μικρομεσαῖοι βιοτέχνες μαζί μέ τοὺς ἐργάτες τους, οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι μαζί μέ τοὺς κατώτερους, οἱ μικρομεσαῖοι ἐργολάβοι μαζί μέ τοὺς οἰκοδόμους, ἀκόμη οἱ ἀγρότες γιὰ νά διεκδικοῦν περισσότερες ἐπιχορηγήσεις, οἱ δικηγόροι γιὰ νά σταθεροποιοῦν τὰ προνόμιά τους, οἱ ἰδιοκτῆτες ταξί γιὰ νά ἐξασφαλίζουν πάντα περισσότερες ἀπαλλαγές, καί ἄλλα ὄντως λαϊκὰ στρώματα καί τάξεις.

Τὸ σκεπτικὸ τῆς εἰσηγήσεως θέλει νά θυμίζει ἱστορικὸ συμβιβασμό. Ξεχνᾶει ὅμως τὸ γεγονός ὅτι τὸ Ἰταλικὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα μέ τὴν πολιτικὴ του στηρίζεται κοινωνικά, πρὶν ἀπὸ ὅλα, σέ μεγάλα τμήματα τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῆς χαμηλόμισθης ὑπαλληλίας. Στὰ δικά μας δεδομένα ὁ, τὴν ἀπομένει ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ φορέα πού περιγράφει ἡ κεντρικὴ εἰσήγηση (καί παρά τίς διευκρινίσεις τοῦ πέμπτου κεφαλαίου, πού οἱ παράγραφοί του ἄλλωστε ἀλληλοαναιροῦνται) εἶναι ἡ μετατροπὴ τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ. σέ ἓνα δεξιόστροφο κόμμα, δημοκρατικὸ μέ ἀριστερές ἀποχρώσεις, ἓνα καλὸ ΠΑΣΟΚ, δηλαδή μιὰ μεγάλη αὐταπάτη καί γιὰ τὴν ἀνανεωτικὴ ἀριστερά στό σύνολό τῆς ἓνα «ἄλμα στό κενό».

Οἱ ἐργατικὲς κινητοποιήσεις συνεχίζονται καί οἱ διεκδικήσεις πού προβάλλουν κινδυνεύουν νά παραμείνουν τυφλές, χωρὶς συνολικὴ θετικὴ διατύπωση, δηλαδή χωρὶς τίς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις πού ἐξασφαλίζουν τὴ συνοχὴ καί τὴν προοπτικὴ τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων. Σέ αὐτὴ τὴ συγκυρία, τὸ ΚΚΕ ἔσωτ., ἐκτός ἀπὸ μιὰ καταγγελία τῶν οικονομικῶν μέτρων καί μιὰ ἀόριστη ἰδέα γιὰ μιὰ ἄλλη ἀνάπτυξη, ἐπιλέγει τὴν ἔσωστρεφὴ συζήτηση περὶ τὸν φορέα, ἐπιλέγει τὴ φυγὴ ἀπὸ τὸ παρὸν στό ἀόριστο μέλλον. Ἡ ἔσωστρέφεια πού ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴ συζήτηση γιὰ τὸν φορέα ἀπομακρύνει ἀκόμη περισσότερὸ τὸ ΚΚΕ ἔσωτ. ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἐργατικὴ τάξη καί τίς κινητοποιήσεις τῆς —μέ ὅλα τὰ προβλήματα πού παρουσιάζουν—, στό ὄνομα μιᾶς ἐξιδανικευμένης κοινωνικῆς βάσεως τοῦ μελλοντικοῦ φορέα, στό ὄνομα τῆς ὑπέρτατης δυνάμεις, τοῦ μεγάλο λαοῦ.

Πέτρος Πιζάνιας

ΓΣΕΕ

Μετά τήν άπώλεια τής αύτοδυναμίας

Οί άπεργιακές κινητοποιήσεις κατά τών κυβερνητικών μέτρων σταθεροποίησης πού συνεχίζονται μέ τήν ίδια ένταση και θά κορυφωθούν μέ τήν πανελλαδικής έκτασης κινητοποίηση από τή ΓΣΕΕ, στίς 14.11.85, άποτελούν τή μία μόνο πλευρά του προβλήματος. Ή άλλη πού είναι καθαρά πολιτική δέν έχει ακόμα αναδειχτεί. Παραμένει προσωρινά πίσω από τίς διεργασίες, τίς αλλαγές συσχετισμών και τίς διαπραγματεύσεις μεταξύ συνδικαλιστικών τάσεων και ομάδων πού δρουν σήμερα στο πλαίσιο τής ΓΣΕΕ.

Γιά πρώτη φορά τά τελευταία χρόνια μεταβάλλεται τό σύνθημα σκηνηκό στην κορυφή του συνδικαλιστικού κινήματος. Ή κυβέρνηση χάνει —έστω και προσωρινά— τόν έλεγχο τής Γενικής Συνομοσπονδίας και κατ' έπέκταση του οργανωμένου συνδικαλιστικού κινήματος, κατάσταση παγιωμένη γιά πολλά χρόνια στη χώρα μας, κάτω από οποιαδήποτε μορφή πολιτικής έξουσίας (χουντικής, συντηρητικής, κεντρώας ή πασοκικής).

Ή εξέλιξη αυτή δέν είναι άποτέλεσμα εκλογικών συσχετισμών, συνεδριών ή ώριμης αλλαγής συσχετισμών, αλλά τό πρώτο άποτέλεσμα τής αιφνίδιας έκρηξης τών εσωτερικών αντιθέσεων στους κόλπους τής κυβερνητικής παράταξης (ΠΑΣΚΕ), πού σοβούσε από καιρό (τουλάχιστον από τό 22ο Συνέδριο τής ΓΣΕΕ τού Δεκέμβριου τού 1983) και πού επιταχύνθηκε μετά τήν εξαγγελία τών κυβερνητικών μέτρων.

Συνδικαλιστικοί χώροι αυστηρά έλεγχόμενοι από τήν κυβέρνηση άποκόπηκαν από τή γραμμή του κυβερνητικού συνδικαλισμού και προκάλεσαν σοβαρό ρήγμα στην ένότητα τής συνδικαλιστικής οργάνωσης του ΠΑΣΟΚ (ΕΚΑ, ΑΔΕΔΥ, Όμοσπονδίες, ΔΕΗ, ΟΤΕ κ.λπ.), πού παραμένει άνοιχτό και διευρύνεται λόγω τής επιπόλαιας αντίδρασης τής ηγεσίας του, ή οποία μέ τήν άλαζονεία και τόν κομματικό αυταρχισμό της πυροδότησε μηχανισμό διάσπασης, έκοψε τήν παράταξη της στα δύο και σαν συνέπεια αυτού έχασε τόν έλεγχο του συνδικαλιστικού κινήματος.

Άπό τήν κορυφή, τή ΓΣΕΕ, τίς δευτεροβάθμιες Όμοσπονδίες και τά Έργατικά Κέντρα μέχρι τίς πρωτοβάθμιες οργανώσεις, έτοιμάζεται νά άποκολληθεί μία όλόκληρη «φέτα» από τά πιο ζωντανά και δραστήρια —πασοκικής όμως έμπνευσης και κουλτούρας— στελέχη και

μέλη του ΠΑΣΟΚ, τά όποια άνατροφοδοτούνται μέ τά γνωστά πασοκικά συνθήματα του «άκηδεμόνευτου συνδικαλισμού» και του συνδικαλισμού «βάθρου τής δημοκρατίας», πού τά ίδια σε προηγούμενες περιόδους είχαν παραμερίσει. Τάσσονται άνοιχτά κατά τών διαγραφών και τών αυταρχικών διατάξεων τής «πράξης νομοθετικού περιεχομένου» ενώ αντιμετώπιζον μέ διαβαθμίσεις, από τήν πλήρη άπόρριψη μέχρι τήν άπλή κριτική, τά οικονομικά μέτρα τής κυβέρνησης. Οί προεκτάσεις αυτού του πολιτικού φαινομένου πού είναι πρωτόγνωρο στά ελληνικά είναι άδύνατο νά προσδιοριστούν μέ ακρίβεια.

Ή πορεία του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος κάτω από τή νέα πραγματικότητα περνάει σε μία καινούργια φάση πού κανείς δέν μπορεί νά τήν προδιαγράψει από σήμερα. Οί παράγοντες όμως πού θά επηρεάσουν άποφασιστικά τίς εξελίξεις μπορεί νά εκτιμηθούν. Είναι:

— Ή στάση τής κυβέρνησης.

— Οί επιλογές τής ομάδας τών διαγραφέντων και τών δυνάμεων πού τούς ακολουθούν από τήν κυβερνητική παράταξη.

— Ή πολιτική πού θά άσκήσουν οι δύο άριστερές συνδικαλιστικές παρατάξεις πού σήμερα συμπαρατάσσονται μέ τούς διαγραφέντες ενάντια στα κυβερνητικά μέτρα τής λιτότητας και του αυταρχισμού.

— Ή στάση τής συντηρητικής παράταξης πού προσωρινά παραμένει εκτός διεργασιών και διαπραγματεύσεων, μία και στο πρόσφατο παρελθόν είχε επιλέξει τήν αυτοπεριθωροποίησης της.

Ή κυβερνητική στάση

Ή κυβέρνηση παρά τό χαμήλωμα τών επιθετικών τόνων μετά τίς πρώτες (8) διαγραφές δέν προτίθεται ούτε νά υποχωρήσει από τήν περιοριστική οικονομική πολιτική πού εξέγγειλε ούτε νά αλλάξει τή στάση της —τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον— γιά τούς διαγραφέντες.

Πιθανότητα «επαναδιαπραγμάτευσης» μαζί τους μέ σκοπό τήν επανασυγκόλληση τών δύο κομματιών τής ΠΑΣΚΕ μπορεί νά υπάρξει μόνο μέ τό «κάψιμο του χαρτιού» του Ραυτόπουλου και τήν μή κατάθεση στη Βουλή «έντός 40 ήμερών» τής πράξης νομοθετικού περιεχομένου μέ

τά αυταρχικά μέτρα επιβολής τής οικονομικής πολιτικής της.

Μιά τέτοια όμως ενέργεια θά ξεσήκωνε τούς πιστούς κυβερνητικούς συνδικαλιστές πού σήμερα σηκώνουν τό «σταυρό του μαρτυρίου», τής ύποστήριξης δηλαδή τών κυβερνητικών μέτρων τής μονόπλευρης λιτότητας.

Άλλωστε κάποιες αντιδράσεις πού εμφανίστηκαν σε πολιτικό επίπεδο (άποστάσεις Άρσένη, Λάζαρη) φαίνεται ότι «διερθετήθηκαν».

Ειδικότερα ό κ. Άρσένης παρά τίς αντίθετες άρχικές ένδείξεις, όπως π.χ. ή κοινή εμφάνισή του στο συνέδριο τής ΟΒΕΣ ανάμεσα στους «άποστάτες» Πιπεργιά, Κοκκινοβασίλη και Μητρόπουλο τήν έπομένη τής εξαγγελίας τών μέτρων, δέν προχώρησε πέρα από μία διευκρινιστική έρώτηση στην Κ.Ο. του ΠΑΣΟΚ γιά τά οικονομικά μέτρα πού έμμεσα έκρυβε και τήν τυπική άποστασιοποίησή του. Έπομένως ή κυβέρνηση πήρε τό πάνω χέρι και τά περιθώρια γιά επανασυγκόλληση έχουν μάλλον περιοριστεί.

Ή μόνη λύση πού μένει είναι ή χρησιμοποίηση από τήν κυβέρνηση του κρατικού μηχανισμού γιά τήν επανάκτηση τής «ήγεμονίας» της στο συνδικαλιστικό κίνημα. Ή προηγούμενη άριστοτεχνική έκπαραθύρωση τής δεξιάς παράταξης από τή ΓΣΕΕ μετά τίς εκλογές του 1981 δέν άφήνει άμφιβολίες γιά τήν έπιτυχία άνάλογου έγχειρήματος.

Ύπάρχει τέλος και ή δυνατότητα άναμέτρησης μέ τή σημερινή έτερόκλητη συμμαχία τής ΓΣΕΕ πού προκύπτει από τήν προσφυγή σε ΕΚΤΑΚΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ τής ΓΣΕΕ (πού δέν άλλαξε σύμφωνα μέ τό καταστατικό της από τήν έποχή του Καρακίτσου) και πού εύκολα μπορεί νά κινήσει ή κυβερνητική ΠΑΣΚΕ, χωρίς όμως νά είναι εκ τών προτέρων βέβαιη γιά τήν άποτελεσματικότητά του στο στόχο τής αυτοδύναμης πλειοψηφίας.

Οί διαγραφέντες

Ή πορεία τών διαγραφέντων από τήν άλλη μεριά, πού επιμένουν νά «θέτουν έαυτούς έντός κινήματος» και ταυτόχρονα νά επιδιώκουν τή σύγκρουση μέ τήν ηγεσία του, είναι μία πορεία άντιφατική και άναποτελεσματική, παρά τά θετικά της στοιχεία.

Στή ΓΣΕΕ π.χ. επιμένουν να διατηρηθεί στα όργανα ή πλειοψηφία της ενιαίας ΠΑΣΚΕ, ενώ ταυτόχρονα σηκώνουν τη σημαία της ενότητας και αυτονομίας και αφήνουν να έννοηθεί ότι θα προχωρήσουν στη δημιουργία ξεχωριστής συνδικαλιστικής παράταξης.

Φαίνεται ότι κι αυτοί δεν έχουν ακόμα κλείσει το θέμα της επαναδιαπραγμάτευσης. Η πολιτική πλευρά του ζητήματος αποτελεί το κύριο στοιχείο της σημερινής δράσης τους, χωρίς να υποτιμάται ή συμβολή τους σε μία αγωνιστική προοπτική της ΓΣΕΕ.

Η παράταξη του ΚΚΕ

Η συνδικαλιστική παράταξη που ελέγχεται από το ΚΚΕ βρίσκεται σε κατάσταση ένωτικής εδφορίας. Είναι χαρακτηριστικοί οι τίτλοι του ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ. Ακολουθεί προσεκτικά μία «ένωτική γραμμή» που στην κρίσιμη αυτή φάση τή βγάξει από τα αδιέξοδα που μόνη της είχε δημιουργήσει, την απαλλάσει από το κρίμα του «μορατόριου», που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της σημερινής κατάστασης, και τή διευκολύνει να εμφανιστεί σαν μία ήγεμονική δύναμη στο συνδικαλιστικό κίνημα που παλεύει για τήν ενότητα και τήν αγωνιστική πορεία του.

Ταυτόχρονα θα επιδιώξει να προωθήσει τις θέσεις της στα Έργατικά Κέντρα και τις Όμοσπονδίες στο όνομα της νέας αυτής πορείας.

Οί ανανεωτικές δυνάμεις

Οί ανανεωτικές δυνάμεις που έμειναν στην προηγούμενη περίοδο έξω από τα παιχνίδια κορυφής χωρίς αρχές και επιδίωξαν να λειτουργήσει στη ΓΣΕΕ ο πλουραλισμός, ή δημοκρατία και ή αυτονομία συμβάλλουν με τή συμπαράταξή τους στη διαμόρφωση της νέας αγωνιστικής πλειοψηφίας στο επίπεδο της ΓΣΕΕ.

Κύριος στόχος στην κρίσιμη αυτή ώρα είναι ή δημιουργία του εδρύτερου δυνατού μετώπου για να αντιμετωπιστεί όσο γίνεται πιο αποτελεσματικά ή κυβερνητική πολιτική.

Χωρίς αυταπάτες για τις δυνατότητες και τήν προοπτική που διαφαίνεται κάτω από τους νέους συσχετισμούς θα συμπαραταχθούν στη βάση αρχών και θα στηρίξουν κάθε ενέργεια και δράση που θα στεριώνει τήν αγωνιστική προοπτική της ΓΣΕΕ και θα διευρύνει τά όρια της αυτονομίας του συνδικαλιστικού κινήματος, ενώ θα διαμορφώνει προϋποθέσεις για μία νέα πορεία του.

Έκτιμούν σαν θετικό βήμα τήν αποστασιοποίηση των διαγραφέντων από τόν κυβερνητικό συνδικαλισμό που —ανεξάρτητα από πρόσωπα— ανοίγει ένα δρόμο με νέα δυναμική.

Η δημιουργία ενός νέου ρεύματος με πυρήνα τούς διαγραφέντες στο συνδικαλισμό που θα στηρίζει τήν ιδέα της αυτονομίας και θα αφαιρεί τή δυνατότητα της κηδεμονίας και τής χειραγώγησης του από μία συγκεκριμένη παράταξη ή από ένα κόμμα ή από τήν εκάστοτε κυβέρνηση, αποτελεί μία θετική εξέλιξη που δεν πρέπει να υποτιμηθεί στην πορεία για τό 23ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ τό 1986.

Η συντήρηση

Τό τελευταίο στοιχείο που πρέπει να συνεκτιμηθεί είναι ό ρόλος της δεξιάς ή τών συντηρητικών παρατάξεων. Αν τελικά θα επαναφέρουν τά δικά τους χαμένα δνεира περί συμμετοχής τους διά διατάγματος ή διά «ϊστορικού συμβιβασμού» στη συνδικαλιστική έξουσία. Αν αποδεχτούν να παίξουν ανοιχτά τό ρόλο τους μέσα από τό οργανωμένο συνδικαλιστικό κίνημα. Αν δεν επιδιώξουν να χρησιμοποιήσουν για τούς σκοπούς τους τούς βρυκόλακες του παρελθόντος που επανεμφανίστηκαν στο προσκήνιο και τό παρασκήνιο, για να βοηθήσουν τή σημερινή ή τή μελλοντική κυβερνητική έξουσία.

Είναι χαρακτηριστικό τό άρθρο στα ΝΕΑ τής 27.10.83 του προέδρου τής ΑΔΗΣΚ κ. Καρακίτσου που έπισημαίνει ότι «τό οικονομικό πρόβλημα όμως στην ουσία του δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί επίδειξη άδιαλλαξίας από τήν κυβέρνηση».

Συμπέρασμα

Όλα αυτά τά στοιχεία θα συνυπολογιστούν μαζί με τις επιφυλάξεις, τούς προβληματισμούς και τις αμφισβητήσεις των εργαζομένων που μέχρι σήμερα παραμένουν στη γωνία και παρακολουθούν τις νέες εξελίξεις στο συνδικαλιστικό κίνημα· που βλέπουν ότι οι πολιτικοί και κοινωνικοί άγώνες τους ακολουθούν μία σισύφεια πορεία· που όμως δεν απογοητεύονται και ακολουθούν με πείσμα κάθε αγωνιστική προοπτική που διανοίγεται έξω και με αμφίβολα αποτελέσματα· που προσδοκούν μία διαφορετική πορεία του συνδικαλιστικού κινήματος χωρίς εξαρτήσεις και έξωσυνδικαλιστικές παρεμβάσεις.

Που συνειδητοποιούν —έστω άργά και βασανιστικά— ότι κίνημα μαζικό, ταξικό και δημοκρατικό δεν γίνεται αν δεν προχωρήσει ό δεδημοκρατισμός και ή έξυγνιάση του από τόν εργατοπατερισμό, τόν νέο παραγοντισμό, τήν οικονομική έξάρτηση από τό ασφυκτικό έναγκαλισμό του κράτους, τήν κομματικοποίηση και τόν κυβερνητικό συνδικαλισμό. Συνειδητοποιούν δηλαδή ότι ή ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ του πρέπει να γίνει υπόθεση όλων τών εργαζομένων ανεξάρτητα από ιδεολογικές, πολιτικές ή άλλες διαφορές.

Νίκος Καϊμάκης

ΟΤΕ:

Σύγχρονη τεχνολογία μέ συνοπτικές διαδικασίες καί μιά άπεργία τοῦ προσωπικοῦ πού άποσιωπήθηκε έπιμελῶς

Ἐάν στίς 18 Ὀκτωβρίου τοῦ '83 ἡ κυβέρνηση γιόρτασε τά δύο της χρόνια μέ φιάστες καί φῶς, πολύ φῶς, εἰσαγόμενο φῶς, philips – φῶς, στά τέσσερά χρόνια της, στίς 18 Ὀκτωβρίου τοῦ '85 ἔριξε σκοτάδι σέ μιά κινητοποίηση, ἔσβησε τά φῶτα σέ μιά άπεργία, ἔκλεισε τήν τηλεόραση σέ 20.000 φωνές διαμαρτυρίας. Ἐκανε ὅ,τι ἦταν δυνατόν γιά νά μήν άκουστεῖ οὔτε ἡ ἡμερομηνία οὔτε ἡ άπεργία. Πολύ δέ περισσότερο νά μήν άκουστοῦν οἱ λόγοι τούτης εἰδικά τῆς άπεργίας. Εἴκοσι χιλιάδες τεχνικοί στόν ΟΤΕ άπεργοῦν ὄχι γιά δραχμικά ὀφέλη, τουλάχιστον αὐτή τή φορά, ἀλλά γιά νά περιφρουρήσουν τά συμφέροντα τοῦ Ὄργανισμοῦ, τῶν ἐργαζόμενων καί τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Κοινωνικοποίηση μέ λίγη ιδιωτικοποίηση

Συγκεκριμένα, μιά καί μόνο ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργείου Προεδρίας βγάξει ἀπ' τόν κόπο τό Δημόσιο, γιά ἀνάγκες τηλεφωνικῶν συνδρομητικῶν κέντρων, ν' άπευθύνεται στόν ΟΤΕ. Ἀναστέλλεται ἔτσι προηγούμενη ἐγκύκλιος πού πρόσφατα ἐκδόθηκε κι ἔγραφε τά ἀντίθετα. Ἀπροκάλυπτα ἀνοίγεται ὁ δρόμος σέ μιά ἀνεξέλεγκτη καί ἀναρχή ἀγορά, ἀπό κάθε δημόσια ὑπηρεσία ξεχωριστά, μέ χρονοβόρες γραφειοκρατικές καί πολλαπλές διαδικασίες δημόσιων μειοδοτικῶν διαγωνισμῶν. Τά τηλεφωνικά κέντρα ἀπ' τίς ἀγορές αὐτές, ὄχι σπάνια, ἀποδείχθηκαν ἀκατάλληλα, ἀσύμφορα καί ἀμφίβολης ποιότητας μέ μόνο σίγουρο τή δημιουργία πανσπερμίας μηχανημάτων μέ παραπέρα δυσμενείς ἐπιπτώσεις στή συντήρηση, τά ἀνταλλακτικά καί τήν ἐκπαίδευση προσωπικοῦ.

Στό προηγούμενο τεῦχος τοῦ Δεκαπενθήμερου Πολίτη («ΟΤΕ: συνδρομητικά κέντρα», σελ. 28) φάνηκαν ὄλες οἱ πτυχές τοῦ θέματος καί μάλιστα πρὸς τό τέλος τοῦ ἀρθρου ἔμνε κανεῖς μέ τήν ἐντύπωση πὼς ὄλη ἡ ὑπόθεση πάει νά κλείσει, μιά καί εἶχαν ἀποσπάσει οἱ ἐργαζόμενοι ἔγγραφη διαβεβαίωση γιά τό «αἴσιον τέλος», πού σέ δύο μέρες θά ἐρχόταν μέ μιά νέα ἐγκύκλιο τοῦ ὑπουργείου Προεδρίας.

Στή συνέχεια οἱ ἐργαζόμενοι ὡς πρῶτο βῆμα καλῆς πίστης ἀναστέλλουν τήν ἤδη προγραμματισμένη τρίωρη στάση ἐργασίας, γιά τή μιά ἀπ' τίς δύο μέρες πού μεσολαβοῦσαν μέχρι τίς 17.10.85.

Ἑρώτηση: Μπορεῖτε νά δεσμευτεῖτε;

Τό ἀποτέλεσμα δέν ἄργησε νά φανεῖ, μόνο πού ἀντί γιά ἐγκύκλιο-ἀπάντηση ἔφτασε στόν ΟΤΕ ἐγκύκλιος-ἐρώτημα:

«...Σᾶς παρακαλοῦμε νά μᾶς ἀπαντήσετε ἂν μπορεῖτε νά δεσμευτεῖτε:

1) Νά συλλέγετε τίς παραγγελίες τοῦ Δημοσίου στό τέλος κάθε μήνα καί νά κάνετε τόν διαγωνισμό τόν ἐπόμενο μήνα, γιά νά μήν παραπονοῦνται οὔτε οἱ Ἕλληνες κατασκευαστές οὔτε οἱ πελάτες.

2) Νά δλοκληρώσετε τίς διαδικασίες πού θά κάνουν τόν ΟΤΕ ὄχι μόνο κέντρο προμηθειῶν ἀλλά καί κέντρο παραγωγῆς τηλεφωνικῶν προϊόντων μέ ἐλληνική τεχνολογία καί παράλληλη ἀξιοποίηση τῶν Ἑλλήνων κατασκευαστῶν.

3) Νά καλύψετε τίς ἀνάγκες ὄχι μόνο τοῦ Δημοσίου ἀλλά καί τοῦ ιδιωτικοῦ τομέα μέ πλήρη τεκμηρίωση γιά τά ὀφέλη τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ἀπ' τίς ὑπηρεσίες αὐτές τοῦ ΟΤΕ».

Καί μιά πού φτάσαμε νά συζητᾶμε γιά τέτοιες ταχύτητες καί ρυθμούς ἀνάπτυξης, δέν θά 'ταν ἄκαιρη καί μιά ἐρώτηση ἀκόμα στόν ΟΤΕ:

4) Νά μᾶς ἀπαντήσετε, ἂν μπορεῖτε νά δεσμευτεῖτε νά κάνετε ἐξαγωγές στίς ΗΠΑ καί νά ἐκτοξεύσετε τηλεπικοινωνιακό δορυφόρο στό Διάστημα.

Τρέμετε μονοπώλια καί ἀπανταχοῦ πολυεθνικές πού γιά νά παραδώσετε ἕνα συνδρομητικό κέντρο θέλετε μήνες καί

μήνες. Κι ἂν εἶναι καί μεγάλο, δέν σᾶς φτάνει οὔτε ἕνας χρόνος. Τί νομίζατε δηλαδή, πὼς ἐπειδή εἰσάγουμε ὀδοντογλυφίδες καί καρφίτσες δέν μποροῦμε νά βγάλουμε «ταχύτατα» καί μερικές πατέντες γιά σούπερ τεχνολογία; Ἡ μήπως δέν μποροῦμε νά ξεκινήσουμε μέ τήν ΕΛΒΗΛ (Ἑλληνική Βιομηχανία Ἡλεκτρονικῶν) ἐπειδή τό συζητᾶμε ὀχτώ χρόνια τώρα; Ἀπλῶς, δέν τό κάνουμε ἐπειδή «ἔτσι μᾶς ἄρῃσει».

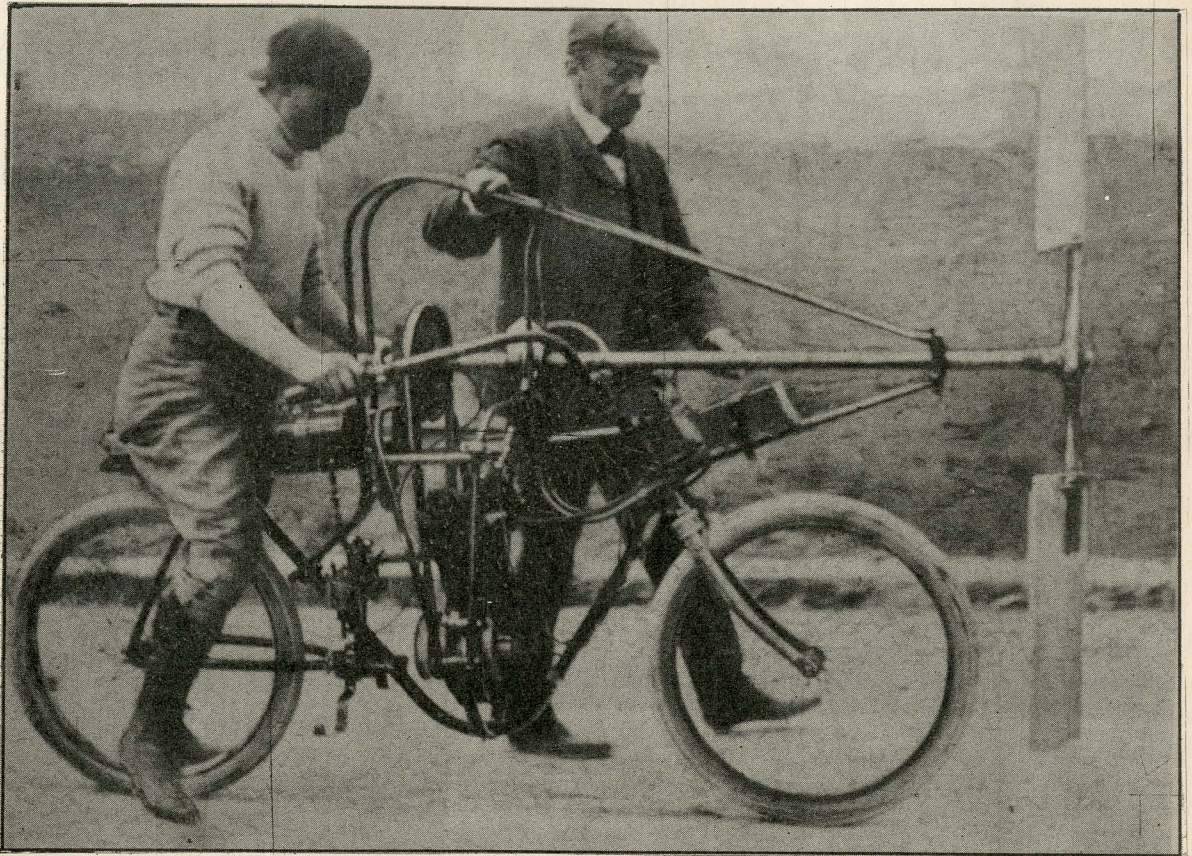
Ἡ ἀπάντηση: Ἐπεργία

Κι ἀφοῦ τό ὑπουργεῖο ἤθελε «ταχύτατα» τήν ἀπάντηση ἀπ' τόν ΟΤΕ, ἔτσι κι ἔγινε. Σέ λίγες μόνο ὥρες οἱ ἀφίσεις τῆς ΠΕΤ καί ΠΕΤΕΜ (σωματεῖων τοῦ τεχνικοῦ προσωπικοῦ) διακοσμοῦσαν ὄλα τά κτίρια τοῦ ΟΤΕ κι ἀπαντοῦσαν:

«...Οἱ ἀρμόδιοι τοῦ ὑπουργείου παρεξήγησαν τήν καλή μας πίστη. Μοναδικός σκοπός τους ἦταν ὁ ἐκφυλισμός τῆς άπεργίας. Ἐδειξαν ἔλλειψη σεβασμοῦ στίς ἴδιες τους τίς δεσμεύσεις καί ἀναξιοπρέπεια. Γι' αὐτό άπεργοῦμε στίς 18.10.85».

Ἡ άπεργία σημείωσε ἐξαιρετική ἐπιτυχία. Ἡ συμμετοχή τοῦ τεχνικοῦ προσωπικοῦ καί μάλιστα σέ ὑπηρεσίες ζωτικῆς σημασίας ἦταν καθολική.

Θά περίμενε κανεῖς στή συνέχεια νά καλέσουν τούς άπεργούς γιά διαπραγματεύσεις, ἔστω καί γιά τούς τύπους. Μά πού τέτοια μεταχείριση ἀπ' τόν «κοινωνικοποιημένο» ΟΤΕ. Δέκα μέρες πέρασαν κι ἀκόμα καμιά ἐξέλιξη στό θέμα αὐτό.

Στό μεταξύ ή ἐγκύκλιος ἐνεργεῖ δραστικά. Ἀπό τό ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν αὐτή τή φορά, προχωρεῖ στίς Νομαρχίες «πρός ἐφαρμογήν».

Οἱ ἀλλαγές τῆς «ἀλλαγῆς» στή διοίκηση τοῦ ΟΤΕ

Μετά ἀπ' αὐτά, εὐλογα θά ἀναρωτηθεῖ κανεῖς γιατί μόνο οἱ ἐργαζόμενοι —καί συγκεκριμένα μόνο τό τεχνικό προσωπικό δύο σωματείων— ἀγωνίζονται γιά τήν υπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ὁργανισμοῦ. Δέν ὑπάρχει διοίκηση στόν ΟΤΕ πού ν' ἀνταχθεῖ στίς ὁρέξεις αὐτῶν πού τόσο ἐπιθυμοῦν μιά τέτοια ἐκχώρηση;

Δυστυχῶς ὅμως, βρίσκεται ἀκέφαλος ὁ ΟΤΕ γιά μιά ἀκόμη φορά, καί δέν ξέρομε ἂν εἶναι ἡ τελευταία. Μιά σύντομη ἱστορική ἀναδρομή στά τέσσερα τελευταία χρόνια τῆς διοίκησης δέν θά 'ταν ἄσκοπη.

Τό '81 ἡ «ἀλλαγή» στόν ΟΤΕ ξεκίνησε μέ τόν πρῶν λοχαγό Θ. Τόμπρα, ὡς ὑποδιοικητή, πού ὅμως κάνει καί χρέη διοικητή. Δέν θά 'ταν ἄσχημος κι ἕνας καθηγητής μέ κύρος γιά διοικητής. Σέ λίγο βρίσκεται διοικητής ὁ καθηγητής κ. Βουδούρης, μά δέ στέρωσε γιά πολύ. Λίγους μῆνες μετά, ξανά χωρίς διοικητή. Δέν πειράζει ὅμως, γιά τό «ἔργο» πού ἔχει ἐπιλεγεῖ ὁ κ. Τόμπρας τά καταφέρει μιά χαρά καί μόνος του. Ἐπειδή ὅμως ὁ ΟΤΕ ἐκτός ἀπ' τά ἄλλα τυχαίνει νά εἶναι καί τεχνικός Ὁργανισμός, καλός θά ἦταν ἕνας τεχνοκράτης-διοικητής μέ στόχο τήν «ταχύρρυθμη ἀνάπτυξη». Καινούργιος

διοικητής γίνεται τώρα ὁ κ. Ν. Μακρόπουλος. Ἔτσι ἀρχίζει μιά νέα ἐποχή πού τό τέλος της δέν ἀργεῖ νά ἔρθει καί μάλιστα κατά ἐπεισοδιακό τρόπο. Κάπου στό τέλος τοῦ '84 ξεσπᾷ ἡ ἀνοιχτή διαμάχη ὑφυπουργοῦ Συγκοινωνιῶν καί διοικητῆ μ' ἐκεῖνες τίς ἀξέχαστες ἀλληλοκαθαιρέσεις καί τήν ἐξαφάνιση τῆς Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως ἀπ' τό Ἐθνικό Τυπογραφεῖο. Αὐτή τή φορά μαζί μέ τό διοικητή «φεύγει» κι ὁ ὑφυπουργός. Μόνο ὁ κ. Τόμπρας μένει ἀμετακίνητος. Χρειάζεται γιά νά συνεχίσει τό «δημιουργικό ἔργο» του. Σέ λίγο, ἀκόμα ἕνας διοικητής ἐμφανίζεται στόν ὀρίζοντα. Τώρα, ἕνας στρατηγός θά εἶναι ὅ,τι πρέπει, γιά νά μπεῖ λίγη τάξη καί πειθαρχία. Τό δίδυμο στρατηγός Κουμανάκος — λοχαγός Τόμπρας συνεργάζεται ἀρμονικά μιά κι ὁ διακοσμητικός ρόλος τοῦ πρώτου δέν παρεμποδίζει τίς «δραστηριότητες» τοῦ δευτέρου.

Ἐπιτέλους, ὕστερα ἀπό τέσσερα χρόνια τά ἴδια καί τά ἴδια, φτάσαμε στό τέλος τῶν ἀλλαγῶν τῆς «ἀλλαγῆς». Τώρα πιά ἡ «κοινωνικοποίηση» εἶναι γεγονός καί δέν χρειάζεται οὔτε διοικητής οὔτε ὑποδιοικητής. Τό νέο διοικητικό συμβούλιο τοῦ Ὁργανισμοῦ πού διορίζεται μέ γιορτές, πανηγύρια καί μπόλικη τηλεόραση, δέν ἔχει στόν κατάλογο τῶν ἐκλεκτῶν κανέναν Τόμπρα. Μά πολύ σύντομα, σέ δύο μέρες μόνο, φτάνει ἡ εἶδηση: ὁ Τόμπρας πάλι ἐπί σκηνῆς. Διεκδικεῖ ξανά τόν διορισμό του ἀπ' τήν κυβέρνηση μέ συγκεκριμένες ἀρμοδιότητες στά θέματα ἀσφαλείας καί προμηθειῶν.

Ἐπιμόθιο

Οἱ γιορτές ὅμως τῆς «κοινωνικοποίησης» δέν ἀρκοῦν γιά νά ἀποκρύψουν τά μελανά σημεῖα τοῦ σημερινοῦ θεσμικοῦ πλαισίου πού διατηρεῖ τίς διατάξεις τοῦ χουντικοῦ ἰδρυτικοῦ νόμου τοῦ ΟΤΕ (ν. 165/73), πού τόν καθιστᾷ ἄμεσο ἐξάρτημα τῆς κάθε κυβέρνησης καί τοῦ παρέχει τή δυνατότητα τῆς ἀνεξέλεγκτης ἐκχώρησης στό ἰδιωτικό κεφάλαιο ὡς πρὸς τήν παραγωγή καί διάθεση τοῦ τηλεπικοινωνιακοῦ ὑλικοῦ. Καί ἂν σήμερα γίνεται τόσος θόρυβος γιά τήν ἐκχώρηση τῶν συνδρομητικῶν κέντρων, ποιός μᾶς διασφαλίζει πῶς αὐριο δέν θά ἔρθει καί ἡ σειρά καί ἄλλων παραγωγικῶν δραστηριοτήτων (τέλεξ, ἐργαστήρια, ἀκράιο δίκτυο, ἐγκαταστάσεις κ.λπ.

Ἄλλωστε, στά τέσσερα χρόνια πού πέρασαν, χάθηκαν τόσες καί τόσες εὐκαιρίες. Χαρακτηριστική περίπτωση ἡ ΕΛΒΗΛ (Ἑλληνική Βιομηχανία Ἡλεκτρονικοῦ Ὑλικοῦ), ἕνας τόσο νευραλγικός τομέας καί γιά τόν ΟΤΕ καί γιά τήν ἐλληνική βιομηχανία πού τώρα παραμένει στό συρτάρι. Ἡ ἀκόμα ἕνα ἐργοστάσιο παραγωγῆς συνδρομητικῶν κέντρων στήν Ἀθήνα πού κλείνει γιά νά παραχωρήσει τή θέση του στίς εἰσαγωγές.

Μέ κενό διοίκησης, ἀνυπαρξία ὀργάνωσης καί μέ τέτοιο νομικό καθεστῶς θά γίνεῖ τό μεγάλο ἄλμα γιά τόν ἐκσυγχρονισμό καί τήν ἀνάπτυξη τῶν τηλεπικοινωνιῶν στή χώρα μας, ὅπως καθημερινά διακηρύσσει ἡ κυβέρνηση;

Γιάννης Μολυβιάτης

Μπροστά στον «κλιμακούμενο οικονομίστικο και συντεχνιακό διεκδικητισμό»

τά οικονομικά μέτρα και οι ανάγκες ιδεολογικής χειραγώγησης

Και ξαφνικά όλοι οι ύποστηρικτές των μέτρων της 11ης Οκτωβρίου άρχισαν να κοινωνιολογούν, να ανακαλύπτουν τις «δυσπλασίες» της κοινωνίας μας, τη στασιμότητά της, τον «ευδαιμονισμό» της. Και είναι περίεργο. Τέτοιες ευαισθησίες είχαν μέχρι πρόσφατα μόνο δύο πολιτικές μερίδες, ή καθεμιά για λογαριασμό της. Καταρχήν ένα τμήμα της Δεξιάς, εκείνο δηλαδή του έκσυγχρονισμού, μαζί του και κάποιοι τεχνοκράτες. Ήδη έδω και χρόνια όρισμένοι δεξιοί μιλούσαν για τό ανεξέλεγκτο «καταναλωτικό τέρας», άλλοι στηλίτευαν την παραοικονομία και τη χαμηλή παραγωγικότητα του δημόσιου τομέα, για άλλους ο κοινωνιολογών ζήλος έφτανε μέχρι τό άπρόκαλυπτο μίσος για τόν «έξαθλιωμένο πολτό των μικρομεσαίων» (ή περίπου έτσι) της *Καθημερινής*. Οι προφανείς ανάγκες του καπιταλιστικού έκσυγχρονισμού άνάγκαζαν λοιπόν όρισμένα μικρά τμήματα του άστικού πολιτικού προσωπικού να άναζητούν πλέον και κάποιες κοινωνικές έρμηνευτικές κατηγορίες, γιατί διαίσθανονταν ότι ή καπιταλιστική όλοκλήρωση δέν είναι άπλό ζήτημα οικονομικών μέτρων. Όμως ή Δεξιά βρισκόταν τότε στην έξουσία, δηλαδή στην πραγματικότητα μπλεγμένη άνάμεσα στην άνάγκη για έκσυγχρονιστικά βήματα και τις αντίστάσεις του λαού αλλά και του ίδιου του έλληνικού καπιταλισμού πού ήθελε να έκσυγχρονίσει.

Τό ΠΑΣΟΚ πάλι μέχρι προχτές, δέν είχε καταναλώσει ούτε ένα γραμμάριο φαίης οδίας για τόν όποιοδήποτε στοχασμό επί της κοινωνίας, είχε όμως «πιάσει τόν παλμό της», και αυτό ήταν έξάλλου ένας άπό τούς λόγους για τήν έπιτυχία του. Άκόμα και οι ίδιες οι κοινωνιολογίζουσες κατηγορίες πού ως λέξεις χρησιμοποιήσε δέν ήταν γι' αυτό παρά πολιτικά εξαργυρώσιμες ιδεολογικοηθικές κατηγορίες, μέσω των οποίων ή άμφίδρομη διαδικασία έπιβεβαίωσης και άναγνώρισης μέ τό λαό έπαρνε τή θέση και της στοιχειωδέστερης κοινωνικής

σκέψης. Ή έχθρα για τήν κοινωνική σκέψη ήταν, θά έλεγε κανείς, άπόρροια της προκαταβολικής έχθρας για τά προβλήματα μέ τά όποια άργά ή γρήγορα θά έρχόταν άντιμέτωπο.

Γιά τήν κοινωνική σκέψη του ΚΚΕ άρκει να λεχθεί ότι, στην ευτυχέστερη περίπτωση, πρόκειται για κοινωνική στατιστική, στη δέ χειρότερη για σκέψεις περί μιās άνύπαρκτης κοινωνίας. Ή δεύτερη λοιπόν πολιτική δύναμη, πέραν της έκσυγχρονιστικής Δεξιάς, πού κάπως στοχάστηκε συνειδητά μέ κοινωνικούς όρους είναι ή άνανεωτική Άριστερά.

Ή κοινωνική σκέψη της ήταν και είναι δέσμια ενός λανθάνοντος λαϊκισμού, μιās ύπερπολιτικοποίησης, δέσμια άκόμα της πολιτικής και κοινωνικής ασάφειας πού έμπεριέχει τό ιδεολόγημα (έν πολλοίς) του «δημοκρατικού δρόμου». Μολαταύτα, ή λιγοστή άριστερή σκέψη για τήν οικονομία και τήν ταξική σύγκρουση, τήν κουλτούρα και τά σημερινά πρότυπα ζωής, τις ιδεολογίες και τόν συνολικό πολιτισμό μας, άπό αυτή τή μεριά έχει προέλθει. Και άπό τις γραμμές της πήγε κάπως να ψηλαφηθεί τό πρόβλημα του κορπορατισμού, των συντεχνιών, και μάλιστα αθηντικά καθότι σε άνύποπτο χρόνο. Και έκ των πραγμάτων βέβαια αυτό στρεφόταν εναντίον του ΠΑΣΟΚ πού τότε υίοθετούσε «άκριτα όλα τά αίτήματα και τις διαμαρτυρίες και τά προνόμια των συντεχνιών» (προχθεσινή ανακοίνωση του Ε.Γ. του ΠΑΣΟΚ για τήν άριστερά).

Σήμερα λοιπόν πού έμφανίζονται και οι κοινωνικές διαστάσεις του οικονομικού προβλήματος, έχει φουντώσει μέσα σε μία μέρα και ή «κοινωνική σκέψη» στην άκρη της πένας καθηγητών και δημοσιογράφων, πολιτικών και προσωπικοτήτων. Έκείνων δηλαδή πού μās καλούν να στηρίζουμε τά μέτρα στο όνομα του έκσυγχρονισμού, λέξης κατά τόν κ. Χ. Μπουσμπουρέλη «μεστής νοήματος πού δέν επιδέχεται ούτε δασύτριχες ταξικές έρμηνείες ούτε νεοφιλελεύθερες παραχαράξεις». Και όλοι τους, παλιοί και νέοι

κοινωνιολόγοι, διεκτραγωδούν παρεμφερώς τήν κατάσταση της κοινωνίας μας: άπό τήν *Καθημερινή* (ή αντίδραση της άριστεράς «άφαιρεί και τήν έσχατη διάθεση εργασίας πού είχε άπομείνει στους άριστερούς εργατοϋπαλλήλους») και τόν κ. Ν. Δήμου του *Βήματος* («ή σημερινή Έλλάδα έχει βαλτώσει. Βρίσκεται σε πλήρη στασιμότητα —όχι μόνον οικονομική, αλλά και κοινωνική και πολιτιστική. Κανείς δέν δημιουργεί —ούτε παράγει») μέχρι τόν κ. Παπαλεξόπουλο του ΣΕΒ (οι αντίδράσεις στα μέτρα προέρχονται «άπό τόν έντονο καταναλωτικό προσανατολισμό της έλληνικής οικονομίας και ενισχύονται άπό συντεχνιακές επιδιώξεις»), τόν κ. Π. Κανελλόπουλο («φταίνε και οι πολλοί πού ζητούν όλο και περισσότερα για τόν έαυτό τους, άρα άπό τό κοινωνικό σύνολο, χωρίς να σκέπτονται ότι στο σύνολο αυτό άνήκουν και οι ίδιοι», τόν κ. Μπέη («άντίπαλος είναι οι προσωπικές άδυναμίες του καθένα: ή κωθρότητα στη δουλειά μας, ή εύκολη σπατάλη των εισοδημάτων μας»), τόν κ. Γεννηματά («είμαστε όλοι παιδιά του συστήματος. Κάθε μέρα δίνω τόν άγώνα ενάντια στον έαυτό μου»). Και φυσικά τόν κ. Παπανδρέου: «Οι δημόσιες επιχειρήσεις είναι περιπτώσεις πού εύλογούν τά γένια τους'. Διαμορφώθηκε ένα καθεστώς, όπου τό μόνο πού ενδιαφέρει, κυρίως, είναι οι άπολαβές και ή έξασφάλιση».

Ποιός είναι λοιπόν ο στόχος και τό κίνητρο γι' αυτήν τή «στροφή στην κοινωνία», έτσι αίφνίδια και μαζική; Ίδιαίτερα μάλιστα για εκείνους πού μέχρι χτές θεοποιούσαν τόν ίδιο άκριβώς «λαό» πού σήμερα, έμμεσα ή όμά, οϊκτίρουν; Έστω κι άν φαινομενικό στόχο τους έχουν άλλες στό σημερινό καταναλωτικό και πολιτιστικό μοντέλο, άπό πίσω δέν υπάρχουν παρά μόνο λόγοι «τεχνικοί», διαχειριστικοί, συναλλαγματικοί, λογιστικοί. Μιά προσπάθεια μήπως και, μαζί μέ τή μείωση των εισαγωγών, κάνουμε λίγο

κράτει. Μιά ήθική Εκκληση «να πνεύσει ένα καθαρό αέρακι θυσίας» (Π. Κανελλόπουλος). Νά μείνουν όλα ως έχουν με κάπως λιγότερα βίντεο, μέχρι νά 'ρθουν καλύτερες μέρες.

Υπάρχει φυσικά μία μεγάλη κατηγορία πολιτών για τους οποίους ή Εκκληση δέν έχει τόν περίπου φιλολογικό χαρακτήρα πού έχει για άλλους. Γι' αυτό και ή πρόσφατη περί κοινωνίας λογοδιάρροια έχει πάντοτε και άπαραβάτα τό ήθικό της συμπέρασμα, τόν μόνο τελικά πραγματικό άποδέκτη της. Τά προηγηθέντα λόγια του κ. Παπαλεξόπουλου και του κ. Παπανδρέου είναι εγγλωττα. "Όσο και τών κ.κ. Σημίτη και Λαλιώτη («πρόσκαιρες οικονομικές και συντεχνιακές διεκδικήσεις»), του κ. Γιαννόπουλου («τό συντεχνιακό κίνημα δέν είναι συνδικαλιστικό κίνημα... ό συνδικαλιστής είναι ιερή ιδιότητα... άγωνίζεται για τά ζητήματα της εργατικής δλότητας και του λαού και όχι μόνο για τά θέματα του συνδικαλιστικού χώρου πού ζει και κινείται») αλλά και του —σαφέστερου όπως πάντα— πρωθυπουργού: «Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι έχει διαμορφωθεί μία διαστρωμάτωση εισοδηματική του χώρου πού λέγονται 'εργαζόμενοι' με όξεις άνισοκατανομές, προκλητικές άνισοκατανομές» και αυτό τελικά κινεί τόν σημερινό «κλιμακούμενο οικονομίστικο και συντεχνιακό διεκδικητισμό».

Πίσω από τίς κοινωνιολογίζουσες, ήθικολογούσες, παραινετικές, καλοπιαστικές ή και τρομοκρατικές φωνές πού ύψώνονται όμαδικά πρωτοστατούντος του πρωθυπουργού, πίσω από τόν έλιτισμό σνόμπ δημοσιογράφου, τόν ρεαλισμό τεχνοκρατών και τό κράμα κακομοιριάς-έπιθετικότητας κυβερνητικών κρύβεται τελικά μόνο ή προσπάθεια νά καμφθούν οι άντιστάσεις τών μισθωτών. Τών εργαζομένων, όπως τούς είπε ό ίδιος πρωθυπουργός.

Η μία αιχμή είναι νά αισθανθούν, κατά κάποιον μυστήριο τρόπο, υπεύθυνοι οι εργαζόμενοι για τή σημερινή κατάσταση τής οικονομίας. Ό κ. 'Αδ. Πεπελάσης, αϊφνης, διαπιστώνει ότι «τά συνδικάτα —πού τά κόμματα δέν άφησαν ελεύθερα νά αναπτυχθούν— έμαθαν νά διεκδικούν χωρίς όμως εϋθύνες για τήν παραγωγή», ενώ ό κ. Σπ. Λιναρδάτος τά καλεί με τά ίδια λόγια «να κατανοήσουν ότι ό ρόλος τους δέν είναι μόνο νά αναπτύξουν διεκδικητικούς άγώνες αλλά ότι έχουν εϋθύνη και για τήν πορεία τής έθνικής παραγωγής». Η δεύτερη είναι ή κατηγορία περί συντεχνιών.

Τά περί συντεχνιών είχαν φουντώσει και τό 1983 με τίς κινητοποιήσεις για τό άρθρο 4, τό όποιο είχε ξεσηκώσει τότε «άλόγιστους άλαλαγμούς κατά τής κυβέρνησης» (ΕΔΑ). Τό πρόβλημα είναι ότι και τότε είχαν πειστεί όρισμένοι άριστεροί ότι ή αλήθεια βρισκόταν κάπου στή μέση άφου οι μισθωτοί του δημοσίου απολαμβάνουν «προνομίων». Και τώρα πάλι κάποιον αναγνώστες μας θεώρησαν ότι ταχθήκαμε πολύ άκριτα με τίς άπεργίες, και λόγω του ότι σ' αυτές συμμετέχουν κατηγορίες εργαζομένων με έντονη συντεχνιακή ιδεολογία και λόγω του ότι υπο-

κινούνται πολιτικά, κυρίως από τό ΚΚΕ και προς όφελός του.

Τό άν θά σταθεί κανείς, στή σημερινή κατάσταση, στό κατά πόσον είναι ή όχι συντεχνιακές οι κινητοποιήσεις και οι άπεργίες κατά τών μέτρων τής κυβέρνησης άποτελεί πολιτική, τελικά, έπιλογή. Πολύ περισσότερο τό νά σταθεί στό κατά πόσον οι σημερινοί άπεργοί έχουν κατά καιρούς προβάλλει άλλες διεκδικήσεις πού είναι συντεχνιακές. Γιατί έτσι άπλώς κρύβει τόν χαρακτήρα τής σημερινής σύγκρουσης, όπου μία εϋρείας άστικής συναίνεσης πολιτική έπιχειρεί νά «σταθεροποιήσει» τήν ελληνική οικονομία ρίχνοντας τήν άμοιβή τής εργασίας και άφήνοντας τήν έρμαιο στόν πληθωρισμό πού δέν δημιουργεί αυτή. Λόγος άλλωστε για τόν όποιο οι σημερινές άπεργίες δέν είναι συντεχνιακές. Οι εργαζόμενοι «άπλως» διεκδικούν τό δικαίωμα νά μήν πληρώσουν τίς εϋθύνες πού δέν τους άνήκουν, νά μή χρεωθούν τίς συνέπειες τής κρίσης μιάς κοινωνικής όργάνωσης τήν όποια δέν διαχειρίζονται οι ίδιοι. Δέν είναι συντεχνιακές άκριβώς γιατί αντιμάχονται τόν «συντεχνιασμό» τών βιομηχάνων, τών επιχειρηματιών, τής κυβέρνησης, συντεχνιασμούς τόσο πίο φανερούς όσο περισσότερο έπιχειρούν νά μιλήσουν στό όνομα του «γενικού καλού». Και άν τό ΚΚΕ δντως θέλει νά έπωφεληθεί από τή σημερινή άγανάκτηση τών εργαζομένων, άν πράγματι έλέγχει μεγάλο μέρος τών κινητοποιήσεων και δίνει τόν τόνο, τό γεγονός παραμένει: έτσι ή άλλως, οι εργαζόμενοι κινητοποιούνται και άπεργούν, και μάλιστα σε τέτοια κλίμακα πού κοντά δέκα χρόνια είχαμε νά δούμε, όταν αυτοί θέλουν, όχι όταν θέλει τό ΚΚΕ.

Μπορεί ή κυβέρνηση να περιμένει πρώτα μήπως τελικά «άπορροφηθούν» τά μέτρα, όπως όμολόγησε ό κ. Σημίτης και ήδη προαναγγέλλουν πολλοί, έχει όμως καταλάβει ότι ή σημερινή καθολική αντίσταση πού συναντούν δέν όφείλεται άπλώς σε διεκδίκηση «προνομίων». Ποιος ξέρει, ίσως και αυτή κατά βάθος νά φοβάται μαζί με τόν κ. Νικολάου τής *Καθημερινής* (έφημερίδας πού τόσο μαχητικά υπερασπίστηκε τόν κ. Παπανδρέου άέναντι στους διαγραφέντες «άντάρτες») ότι ή «εϋδαιμονιστική» αντίληψη πώς «οί μισθολογικές αύξήσεις και ή μείωση τών ώρων εργασίας από χρόνο σε χρόνο είναι άγραφος νόμος» ίσως μετεξελιχθεί σε «έναν άνεξέλεγκτο λαϊκό κίνημα πού θά άνοίξει τόν δρόμο στους εϋφιάλτες τής δημοκρατίας».

Η έπίθεση όμως τής κυβέρνησης και τής Δεξιάς κατά τών εργαζομένων στόν δημοσιο τομέα έχει και έναν άλλο εϋδιάκριτο στόχο, ή έστω άποτέλεσμα. Ό καταιγισμός τών περί «άργόσχημων», χαμηλής παραγωγικότητας, προνομίων και συντεχνιών, συνδυασμένος μάλιστα με τήν εικόνα τής άνικανότητας και τής άνυποληψίας του δημοσίου επί «σοσιαλιστικής» κυβέρνησης, ύπομονεύει εϋθώς και τήν όποιαδήποτε προοπτική θά έδινε κεντρικό ρόλο στόν δημοσιο τομέα ως μοχλό για τήν έξοδο από τήν κρίση. Πολύ περισσότερο πού κοινωνικά τέτοια προοπτική διαμορφώνεται (και για «συν-

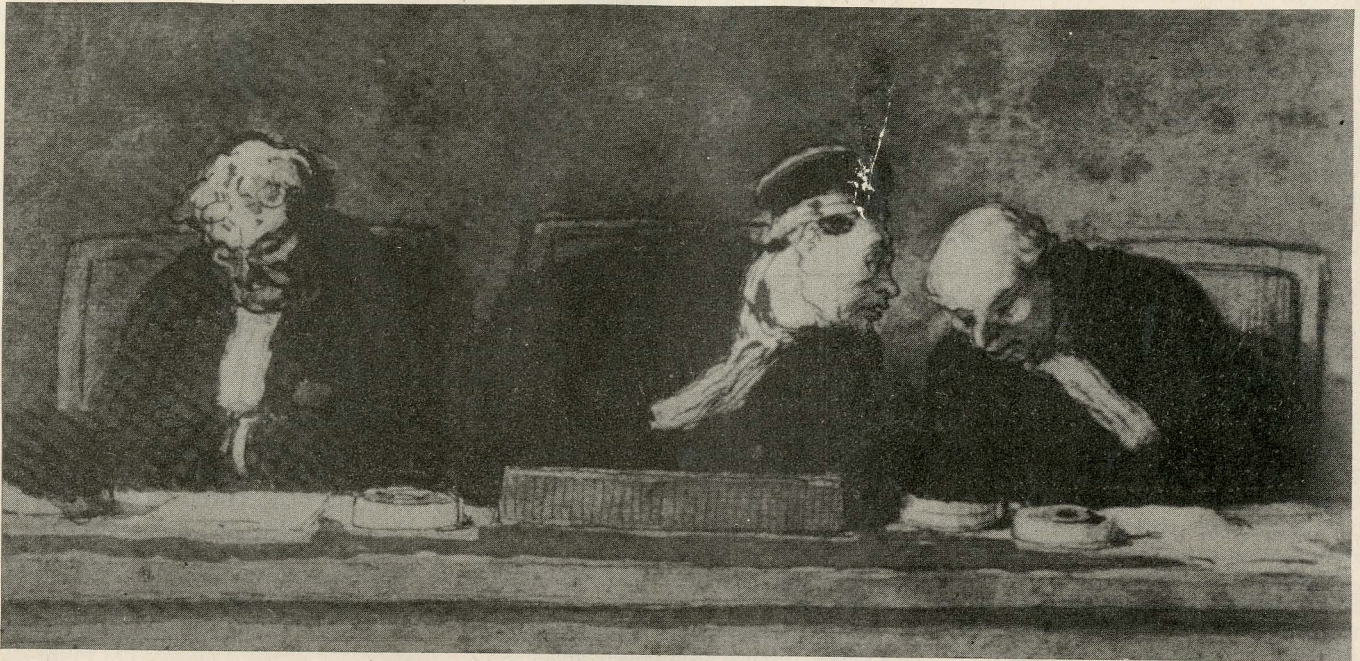
τεχνιακούς» έστω λόγους) μόνο στους κόλπους τών εργαζομένων του δημοσίου. Και αυτοί, ισχυρότερα άλλωστε όργανωμένοι, πρέπει νά μή συναντηθούν με τους εργαζομένους στόν ιδιωτικό τομέα, νά μείνουν άναξίωτιστοι. Γι' αυτό άλλωστε ή κυβέρνηση τους άπειλεί συνεχώς με άποκαλύψεις σκανδαλωδώς «παχυλών μισθών και έπιδομάτων» πού παίρνουν οι συνδικαλιστές τών δημοσίων όργανισμών.

Από τή στιγμή πού έχει ξεκαθαρίσει κανείς τά μέτωπα, τότε άρχίζει βέβαια ή συζήτηση για τήν κατάσταση του συνδικαλιστικού κινήματος, για τό συντεχνιακό στοιχείο πού τό διατρέχουν, για τήν πανίσχυρη όργάνωση τών εργαζομένων στόν δημοσιο τομέα σε αντίθεση με εκείνων του ιδιωτικού και τά άξέπεραστα προβλήματα πού αυτό δημιουργεί, για τίς διακρίσεις παραγωγικά, μή παραγωγικά και αντιπαραγωγικά εργαζομένων, μόνιμων και μή μόνιμων, δηλαδή άντιμέτωπων με τό φάσμα τής άπόλυσης, για τούς άνταγωνισμούς ακόμα και τίς ταξικές αντιφάσεις πού έμφανίζονται σχεδόν σε κάθε βήμα, για τίς συχνά άλληλοαποκλειόμενες ιδιοτέλειες ή τόν «κοινωνικό πασοκισμό» ό όποιος τροφοδότησε αλλά και τροφοδοτήθηκε από τό κυβερνητικό κόμμα. Όμως πρόκειται για μία συζήτηση, για μία άναζήτηση, για μία πάλι, μέσα στό συνδικαλιστικό-εργατικό κίνημα και τήν άριστερά πού τίποτα δέν έχουν νά συζητήσουν, επ' αυτό τουλάχιστον, με τους παλιούς και τους όψιμους θιασώτες τής ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Και σήμερα άλλωστε πού ή κινητοποίηση κατά τής κυβερνητικής πολιτικής δέν έχει συντεχνιακό χαρακτήρα δέν παύει νά είναι δέσμια ενός οικονομισμού, ενός τρειντιονιτισμού. Η διαφορά με τόν συντεχνιασμό είναι καιρία, γιατί —άνεξάρτητα από τά έπιμέρους ιδιотελή ή όχι κίνητρα— πολλοί εργαζόμενοι ξέρουν ότι έδώ δέν μπορεί νά σώσει ό καθένας τόν έαυτό του, ότι ό καθένας είναι ύποχρεωμένος νά άμυνθεί άμυνόμενος για τους άλλους, ότι στή σημερινή έπίθεση μόνο ένα κίνημα μπορεί νά άντισταθεί, όχι ένα άθροισμα έστιών. Άλλά και έτσι, ακόμα και άν τό συνδικαλιστικό κίνημα κατορθώσει νά διατηρήσει μία κάποια συνέχεια σε αυτή τήν κατεύθυνση, θά παραμένει άμυντικό, δηλαδή αυτοαναριούμενο, και έπομένως θά πέφτει στήν άποσπασματικότητα και τόν συντεχνιασμό. Τό ΚΚΕ μόνο τόν εργατισμό, τόν οικονομισμό και τόν άσφυκτικό κλοιό του έχει νά του προσφέρει. Δουλειά όμως τής άριστεράς είναι νά μετατρέψει τόν άμυντικό άγώνα σε έπιθετικό, έπιθετικό άέναντι στή σημερινή όργάνωση τής κοινωνίας αλλά και τίς ιδεολογίες, τίς συμπεριφορές, τά μοντέλα ζωής, πού αυτή γεννά και αναπαράγει παντού, άρα και στους εργαζόμενους. Αιτή είναι και ή μόνη άπάντηση στήν |κοινωνιολογούσα|συναίνεση άνάμεσα σε εκείνους πού θέλουν «νά άλλάξουν τά πράγματα για νά μείνουν ίδια» και σε εκείνους πού για τόν ίδιο σκοπό έταξαν τήν Άλλαγή. Από τους ίδιους δρόμους περνά άλλωστε και ή άναζητούμενη άριστερή έξοδος από τήν κρίση.

Γιώργος Καρράς

Θέλουμε περισσότερες δίκες

Δέν χρειάζεται νά έχει κανείς ιδιαίτερο θεωρητικό έξοπλισμό ή νά προσφύγει σέ αναλυτικές μελέτες γιά νά διαπιστώσει πώς τά παραδοσιακά επιστημονικά επαγγέλματα (γιατροί, δικηγόροι, τεχνικοί) διέρχονται χρόνια κρίση.

Καί γιά μέν τίς «ασκήσεις επί χάρτου» τών τεχνικών μέ τόν ήχηρό διαφημιστικό τίτλο «Πολεοδομική Ανασυγκρότηση» πού όργάνωσε ό κ. Τρίτσος γιά τήν εκχέρωση τής άττικής γής από τά λαϊκά και νεολαϊκά αθάίρετα «ή ιστορία θά γράψει» πώς βασική γενεσιουργός αίτία ήταν πιεστικές βιοποριστικές ανάγκες τών τεχνικών. Έδωσε ό λαός και διασώθηκαν τά... προσχήματα και τά αθάίρετα. Τά κόμματα τών τεχνικών προώθησαν τά αίτήματα τών μελών τους.

Τό μεγαλεπήβολο σχέδιο του ΕΣΥ φαίνεται πώς δέν είναι άμοιρο από τίς ανάγκες «κοινωνικοποίησης» τών γιατρών ή όποια μέσα σέ συνθήκες ...έκσοσιαλισμού βρήκε νά τροχοδρομηθεί μέ τό δράμα τής υγείας του λαού. Τά κόμματα τών γιατρών αγωνίζονται ώστε βασική προϋπόθεση (;) πραγμάτωσής του νά εί-

ναι τό ύψος του μισθού! Είναι τόσο αντίστοιχο τό όραμα του ΕΣΥ μέ τους κοινωνικούς όρους ώστε δέν θά πραγματοποιηθεί άν δέν ικανοποιηθούν οί γιατροί. Έ ιστορία του κ. Γ. Γεννηματά έχει (προ-δια) γραφεί.

Ό άτυχής κ. Μαγκάκης δέν έχει τή δυνατότητα νά αδήξει τή δικογεννητικότητα τών Έλλήνων ούτε νά «κοινωνικοποιήσει» τίς δίκες και τους δικηγόρους και (έξαιτίας μιās κατά τά άλλα θεωρητικά τουλάχιστον σωστής έμπνευσης του κ. Άκριτίδη νά όργανώνει σώμα πραγματοποιωμένων στά τροχαία) αντιμετώπιζει έκρηξη μέ όλα τά στοιχεία του κοινωνικού ταξίτζιτισμού. Ένώ ή άπεργία τών δικηγόρων άρχισε μέ άφορμή τό νομοσχέδιο γιά τους πραγματογνώμονες και κανείς δέν πιστεύει πιά ότι αυτός ό νόμος, όπως μάλιστα τελικά ψηφίστηκε, θά τεθεί σέ εφαρμογή, οί δικηγόροι συνεχίζουν έπ' άδριστον τήν άπεργία!!

Τί ζητούν άραγε; Δίκες; Πιό πολλές δίκες;

Πριν τους άναθεματίσουμε, μερικά στοιχεία πού είναι όρατά «διά γυμνού όφθαλμού».

Τό άντικείμενο του επαγγέλματος είναι από τή μιá ή συμβουλευτική συνδρομή (σέ συμβάσεις, ύπηρεσίες κ.λπ.) και από τήν άλλη ή δικαστηριακή συνδρομή. Έ δικηγορία δέ είναι έλεύθερο επαγγελμα πού στοιχείο του είναι ή άνισοκατανομή τής ύλης σέ όσους τήν άσκούν. Ίδού στάδιον δόξης λαμπρόν! Όμως: οί δικηγόροι είναι τουλάχιστον πενταπλάσιοι από όσους ή ελληνική κοινωνία χρειάζεται. Μέτρο σύγκρισης (παρά τίς έπιβεβλημένες άποκλίσεις μιá και ή ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από ύψηλούς δείκτες ...δικοπαραγωγικότητας) παίρνουμε τίς χώρες τής Εύρώπης. Βασικό λοιπόν στοιχείο του προβλήματος ό πληθωρισμός πού και σέ συνθήκες ...ίσης κατανομής θά έδινε μικρό μέσο εισοδηματικό όρο. Πόσο μάλλον όταν ως έλεύθερο επαγγελμα έχει συστατικό του τήν άνισοκατανομή.

Τά πράγματα όμως στή χώρα τής άχλαδέας έχουν τή δεινοσαυρική ούρά τους. Έστίν ούρά δέ τό έξής σώμα μετά τής κεφαλής του: Έ οικονομική και κοινωνική άνάδειξη στά καθ' ήμάς έπεται τής πολιτικής. Οί πολιτικοί σχηματισμοί άποτελούν είτε έφαλτήρια είτε στή χειρότερη περίπτωση διαύλους άνάδειξης. Σ'

αυτό να προστεθεί ότι βασικοί χώροι όπου δημιουργείται δικηγορική ύλη (οικονομικά κέντρα και δορυφορικές κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις) έτσι κι αλλιώς έχουν καταληφθεί από χρόνια από τις αντίστοιχες κατεστημένες ομάδες. Η βίαιη εισβολή του ΠΑΣΟΚ τα τελευταία χρόνια έφερε κάποια μικρή αναδιάρθρωση αλλά τα χαρτιά μοιράστηκαν και πάλι με ...σημαδεμένη τράπουλα και άλλωστε δεν ήταν δυνατόν να ανατρέψουν την κατάσταση.

Η πελατειακή λοιπόν σχέση του κόσμου με τα κόμματα περί παντός έπιστητο κινεί ένα μεγάλο μέρος της δικηγορικής ύλης προς τους αντίστοιχους μηχανισμούς και στα κέντρα που τα συγκροτούν. Αν προστεθεί και ότι στη συνείδηση του απλού Έλληνα η διάκριση της εκτελεστικής εξουσίας από τη δικαστική είναι σχεδόν άυπάρκτη, μπορεί εύκολα να αντιληφθεί κανείς πώς το μεγαλύτερο μέρος της δικηγορικής ύλης περνά από τους πολιτικούς σχηματισμούς. Τη μερίδα του λέοντος βέβαια παίρνει ο κυβερνητικός μηχανισμός. Η οργάνωση των δικηγόρων του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές του 1981 υπερτριπλασίασε τα μέλη της! Θά ήταν επίσης ενδιαφέρον να μελετηθεί το ποσοστό των εργατικών διαφορών που διακινείται μέσω των κομμάτων της αριστεράς και ο τρόπος κατανομής στους δικηγόρους της. Μέχρι το 1974 η ανάδειξη στην αριστερά σήμαινε απλά και μόνο κοινωνική και οικονομική διακινδύνευση. Άλλαξαν εύτυχως οι καιροί.

Έχουμε λοιπόν υπερπληθωισμό που, ούτως ή άλλως, θα καθιστούσε προβληματική τη μοίρα του επαγγελματία δικηγόρου και, σε περίπτωση ...ίσης κατανομής, ανισοκατανομή (φυσική) λόγω του είδους του επαγγέλματος και «περαιτέρω» (αφύσικη) ανισοκατανομή λόγω του ...πολιτικού έποικοδομήματος. Ταύτα υπό ολίγον φως του μαρξισμού.

Να προσθέσουμε αρκετή αγροτολαϊκή προέλευση των δικηγόρων (και των δικαστών), την αφρικανική οργάνωση άπονημης της δικαιοσύνης και το φαινόμενο της εξασθίωσης προσώπων και θεσμών είναι πανοραμικό.

Η σημερινή λοιπόν έκρηξη των δικηγόρων δεν είναι συντεχνιακή. Πρόκειται δυστυχώς για άτεχνη αν όχι κακότεχνη.

Η άπεργια αν και είναι έφ' όλης της ύλης δεν έχει συνδικαλιστική προοπτική. Απόδειξη τούτου ή άνεση με την όποια την ακολουθούν έχοντες και μη έχοντες, έμμισθοι και άμισθοι, νομενκλατούρα και υποκοιλτούρα, δεξιοί και δεξιότροφοι άριστοί. Όλοι έναντιον κανενός! Η πολιτική συγκυρία της θέσης υπέρ της άπεργίας των δύο δεξιών κομμάτων (ΚΚΕ και Ν.Δ.) δεν θά άρκοιυσε να έρμηνεύσει τό φαινόμενο.

Κάποιες προσπάθειες που είχαν γίνει στό διάστημα 1975-1980 για τή διαγραφή των βασικών αξόνων των προβλημάτων των δικηγόρων και της «λύσης» τους άπέτυχαν, όπως και κάθε άλλη «σωστή» κίνηση σ' αυτό τον τόπο.

Αναφέρω ένδεικτικά:

Διαχωρισμός της «συμβουλευτικής» από τη «δικαστηριακή» δικηγορία. Διοχέτευση δικηγόρων προς παλαιούς και νέους θεσμούς με αξιοπρεπή μισθολογική άποκατάσταση. Π.χ. οι Έπιθεωρήσεις

Έργασίας να έπανδρωθούν με δικηγόρους και να αναβαπτιστεί ή λειτουργία τους. Ένα μέρος του σώματος των πραγματογνωμόνων του κ. Άκριτιδη να είναι οί δικηγόροι. Έπάνδρωση των οργανισμών, δήμων κ.λπ. με δικηγόρους. Άπαγόρευση εισόδου άλεξιπτωτιστών (συνταξιούχων, ένδοξων, έπιδόξων και άδόξων «πρώην» άλλων επαγγελμάτων). Πραγματική έκκαθάριση του Μητρώου και όχι συνδικαλιστική. Τά πιο πάνω φυσικά σημαίνουν ότι τό νεανικό όνειρο κάθε δικηγόρου και ένας ...Δημοσθένης πρέπει να έγκαταλειφθεί.

Άλλη ένότητα μέτρων που θά άποδιοργάνωναν κάπως τά σημερινά κέντρα θά ήταν: άπαγόρευση δικηγορίας σε βουλευτές, δημάρχους, γραμματείς και φαρμακείους, συμβούλους και άβούλους. Δημιουργία και άλλων δύο Πρωτοδικείων στην Άττική που άλλωστε θά έλάφρυνε τό σημερινό κοινωνικό κόστος της Δικαιοσύνης. Τούτο κυρίως έπ' ώφελεία των νέων δικηγόρων. Άπαιτηση για τροποποιήσεις στη δικονομία ώστε να μειωθεί ό άπαιτούμενος χρόνος και ή σημερινή δαπάνη προφανώς έπ' ώφελεία και των δικηγόρων.

Άντι για τά πιο πάνω, τά κόμματα των δικηγόρων τά τελευταία χρόνια: όμοθυμαδόν άντιστάθηκαν στη δημιουργία των

δύο άλλων Πρωτοδικείων, διαφώνησαν στις τροποποιήσεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, έξασφάλισαν τήν υποχρεωτική παρουσία στα συμβόλαια (μέτρο τό όποίο κάποτε θά άνακληθεί ως φορομπηχτικό), κράτησαν τό συναινετικό διαζύγιο στα δικαστήρια (μέτρο που θά άντέξει για λίγο άκόμη), φοβούνται τήν αναβάθμιση της λειτουργίας των Έπιθεωρήσεων Έργασίας, άπήργησαν διότι ή κυβέρνηση καθιερώνει τό θεσμό των πραγματογνωμόνων.

Έτσι οί δικηγόροι άπεργούν χωρίς να διακινδυνεύει κανένα από όσα «δεινά» προκαλούν τά προβλήματά τους.

Έτσι άπλως ...θεσμοθετούν τήν κρίση του επαγγέλματος σε ...άπεργία.

Η δικανική τήβεννος έγινε ποικιλόχρωμη παντιέρα ενός άναρθρου «άγώνα». Για ...άκόμη χειρότερες μέρες. Τό άθλιο παρόν ύπόσχεται με βεβαιότητα ένα πιο άθλιο μέλλον. Πρός δόξαν όλων των κομμάτων των δικηγόρων.

Σημείωση: Στην Ελλάδα όπως είναι γνωστό σε κάθε κοινωνική ομάδα υπάρχουν τόσα κόμματα όσα και τά Πανελλήνια. Χωρίς μάλιστα τά Πανελλήνια να είναι έστω Γενική Συνομοσπονδία των έπιμέρους κομμάτων...

Δ.Κ.

Ευρωκομμουνισμός

Δέκα χρόνια μετά οι απορίες πληθαίνουν

Ένας νεολογισμός

Πρίν από δέκα χρόνια, ένας πολιτικός νεολογισμός, ο **ευρωκομμουνισμός**, ξμοιαζε ότι θα κάνει λαμπρή καριέρα, ότι θα αποτελέσει τό όνομα μίας νέας προοπτικής του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος. Για τήν ιστορία, ό όρος πλάστηκε από ένα δημοσιογράφο τής ιταλικής εφημερίδας *La Stampa*, τό 1975, πού θέλησε μέ αυτόν νά περιγράψει τήν τότε πολιτική του ΙΚΚ, τών άνοιχτών (καί τών χριστιανοδημοκρατών συμπεριλαμβανομένων) συμμαχιών πού προσidiaζαν στή στρατηγική του ιστορικού συμβιβασμού. Πρώτος κομμουνιστής ήγέτης πού χρησιμοποίησε τόν όρο δημοσία ήταν ό Ένρικό Μπερλινγκουέρ, στό Παρίσι, στίς 3 Ίουνίου 1976, στή διάρκεια μίας εκδήλωσης πού είχε οργανώσει τό ΓΚΚ, ενώ περιέγραφε τήν κατά τήν αντίληψη του κόμματός του νέα δημοκρατική στρατηγική πού άντιστοιχοϋσε καλύτερα στίς συνθήκες τής αναπτυγμένης Ευρώπης, μία στρατηγική προσανατολισμένη στό «σοσιαλισμό μέ δημοκρατία καί έλευθερία».

Έκτοτε ή χρήση του όρου γενικεύτηκε. Χρησιμοποιήθηκε από πολλά κομμουνιστικά κόμματα τής Δύσης (βρετανικό, βελγικό, σουηδικό, ΚΚΕ έσωτ.) αλλά καί από τό ιαπωνικό καί τό μεξικανικό. Τήν πραγματική του όμως δόξα γνώρισε ό ευρωκομμουνισμός τήν άνοιξη του 1977, στή Μαδρίτη, στή συνάντηση τών Σαντιάγκο Καρίγιο, Ένρικό Μπερλινγκουέρ καί Ζώρζ Μαρσαί πού από κοινού βεβαίωσαν τή φροντίδα τους για τόν δημοκρατικό σοσιαλισμό καί τίσ άποστάσεις τους από τίσ κοινωνίες σοβιετικού τύπου.

Είδαμε λοιπόν τό νέο ρεύμα πολύ γρήγορα νά αποκτά γόητρο, πολιτικό βάρος καί ιδεολογικό εκτόπισμα. Δέν ήταν όμως κάτι πού γεννήθηκε ξαφνικά στό μυαλό δύο τριών κομμουνιστών ήγετών. Ή προϊστορία του θά μās πηγαινε πολύ μακριά, τόσο μέσα στίς περιπέτειες του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος όσο καί μέσα στήν ιστορία του ιδιαίτερου πνευματικού κλίματος του κάθε κόμματος. Πρέπει ώστόσο νά σημειωθεί ότι τό πρόσφορο

έδαφος για τή γέννηση του ευρωκομμουνισμού ήταν ή συγκυρία του τέλους τής δεκαετίας του 1960, όταν, από δύο μεριές, ταραχτήκαν τά λιμνάζοντα ύδατα άμετάθετων βεβαιοτήτων καί παγιωμένων συμπεροφρών.

Απάντηση σε μία διπλή κρίση

Από τή μία μεριά λοιπόν έχουμε τήν κρίση του άστικού πολιτικού συστήματος πού ξέσπασε, ακριβώς, στό πίο εύπαθές του σημείο: στό σύστημα τών υπερδομών. Ο γαλλικός Μάης του 1968 καί τό ιταλικό φθινόπωρο, μέ τίσ τεράστιες ιδεολογικές επιπτώσεις, λίγο πολύ σε όλο τόν ευρωπαϊκό χώρο ήταν τά κορυφαία «έπεισόδια» αϋτής τής κρίσης. Επρόκειτο για πραγματική πολιτισμική έκρηξη πού σε συνδυασμό μέ τήν άφύπνιση του εργατικού κινήματος άλλαξαν τό πολιτικό τοπίο. Τά νέα κοινωνικά κινήματα (νεολαίας, γυναικών, οικολογίας) σε συνδυασμό μέ τό εργατικό κίνημα, εκτός του ότι έθεταν, άν μή τι άλλο, σε άμηχανία τήν πεπατημένη τής άστικής κυριαρχίας, ήταν σίγουρο ότι προκαλούσαν άκόμη μεγαλύτερη άμηχανία στα παραδοσιακά κομμουνιστικά κόμματα άφου, μέ τόν τρόπο τους, ξανάθεταν σε επικαιρότητα τό πρόβλημα του σοσιαλισμού, τής πολιτιστικής επανάστασης, τής αυτοδιαχείρισης, τής άυτονομίας.

Παράλληλα, ήταν ή ίδια εποχή πού εξέπιπταν στίς συνειδήσεις τών άριστερών άκόμη καί τά τελευταία όχυρώματα του σταλινασμού ή του άνανεωμένου νεοσταλινασμού τής μπρεζνιεφικής περιόδου. Ή εισβολή τών Σοβιετικών στήν Τσεχοσλοβακία ήταν τό στοιχείο πού περισσότερο άκόμη καί από τή σφοδρή άντισοβιετική πολεμική τής μαοϊκής Κίνας συνέβαλε στή διάρρηξη τής ιδεολογικής καί ψυχολογικής συνοχής του κομμουνιστικού, εκτός άνατολικών χωρών, κόσμου.

Έτσι, λοιπόν, τόσο μέσα από τίσ συνειδητοποιήσεις τών δυτικοευρωπαϊκών κινήματων όσο καί γιατί ό σοβιετικός κόσμος έπαψε νά 'χει τήν αίγλη μέ τήν όποία

παλιότερα ήταν περιβεβλημένος, γεννήθηκε μία διπλή άνάγκη: άφενός μίας κριτικής άπόστασης από τίσ χώρες του ύπαρκτου σοσιαλισμού άφετέρου μίας επαναστατύπωσης τής δημοκρατικής σοσιαλιστικής προοπτικής πού θά έπαιρνε τίσ άποστάσεις τής από τό σοβιετικό σταλινικό μοντέλο καί από τή γραφειοκρατικο-ρεφορμιστική σοσιαλδημοκρατία. Ήταν τότε πού οι Ίταλοί κομμουνιστές, για πρώτη φορά, διατύπωσαν τόν όρο «τρίτος δρόμος στό σοσιαλισμό».

Αν τό πρώτο ρήγμα στο κομμουνιστικό στρατόπεδο ήρθε μέ τήν «άπόσχιση του Τίτο» τό 1948, άν άκόμη ή σοβιετοκινεζική διένεξη πού κατέληξε σε άνοιχτή ρήξη συνέτριψε τήν όμοιογένεια καί τήν άλληλεγγύη του, οι ραγδαίες διαφοροποιήσεις του τέλους τής δεκαετίας του '60 πηγαιναν πολύ πίο βαθιά καί συναντούσαν παλιότερα ρεύματα τής ευρωπαϊκής άριστερας. Στο πλαίσιο αυτό οι τολιατικές ιδέες για τόν κομμουνιστικό πολυκεντρισμό ή ή γκραμισιανή θεωρία για τήν ήγεμονία βρήκαν μεγάλη άπήχηση καί τροφοδότησαν τόν ένδοκομμουνιστικό προβληματισμό. Ο ευρωκομμουνισμός, μία προσπάθεια άνανέωσης τής κομμουνιστικής προοπτικής μέσα στή συνέχεια, ρήξη πρός μία παράδοση αλλά καί διατήρηση διαπλαστικών του κομμουνισμού στοιχείων, είναι τό πέρασμα από ένα διπολικό σε ένα πολυπολικό σύστημα. Ή τουλάχιστον μία προσπάθεια για ένα τέτοιο πέρασμα. Απ' αϋτή τήν άποψη ό ευρωκομμουνισμός άποτελοϋσε ταυτόχρονα καί ένα στρατηγικό τόπο συνάντησης όλων τών παλαιότερων κεντρόφυγων τάσεων αλλά καί νέων κοινωνικών κινήματων. Κυρίως όμως, σε ιδεολογικό επίπεδο, ήταν τό κίνημα πού νομιμοποίησε στίς γραμμές τών κομμουνιστών όχι μόνο τήν άντισταλινική κριτική αλλά γενικότερα τήν κριτική τών καθεστώτων σοβιετικού τύπου.

Οι άντιστάσεις

Ωστόσο ό ευρωκομμουνισμός, κίνημα άν-

τιφατικο άλλωστε και με ιδιαίτερα χαλαρούς δεσμούς, θα συναντήσει εθδύς εξαρχής έντονες αντιδράσεις, πράγμα που θα γίνει εμπόδιο για τις αναγκαίες θεωρητικές και πολιτικές ανανεώσεις που θα τον ένδυνάμωναν.

Καταρχήν ουτε μιά στιγμή δέν έπαψε να ύπάρχει ή αντίσταση των «ορθόδοξων». Άρκει κανείς να θυμηθεί τά φιλοσοβιετικά έπεισόδια στο ισπανικό ΚΚ, τό γεγονός ότι τό ΓΚΚ, στην πραγματικότητα, ποτέ δέν άναίρεσε τό σταλινικό του χαρακτήρα, τό γεγονός ότι άκόμα και στο Ιταλικό ΚΚ ή έπιρροή των παραδοσιακών αντίληψεων κάθε άλλο παρά μειωμένη ήταν, τό γεγονός ότι τό ΚΚΕ έσωτ., ή κομμουνιστική άνανέωση άπέτυχε παταγωδώς, μετά τή μεταπολίτευση, να συσπειρώσει τις μεγάλες μάζες των Έλλήνων άριστερών.

Μιά άλλη σειρά αντιδράσεων προερχόταν από τό τροτσικιστικά ρεύματα, ιδιαίτερα άναπτυγμένα μετά τό 1968 (συγκαλυμμένος ρεφορμισμός και έμμεση πορεία προς τή σοσιαλδημοκρατία κατά τόν Έ. Μαντέλ, όπως συμπύκνωνε τή άποψη του στην Κριτική του εύρωκομμουνισμού, 1978). Αυτόνοητο είναι επίσης ότι όλα τά ρεύματα της Νέας Άριστερας που οικοδομούνταν πάνω στις αντίληψεις της, μαρκουζιανής έμπνευσης, Μεγάλης Άρνησης και της ριζικής άμφισβήτησης στάθηκαν άπέναντι στον εύρωκομμουνισμό άπό έχθρικά ως άδιάφορα. Και παράλληλα άλλα ισχυρά ρεύματα όπως ό Ιταλικός εργατισμός, ό μαοϊσμός, ό γκεβαρισμός και ή χορεία των τριτοκοσμικών θεωρητικών και πολιτικών κατασκευών έβλεπαν σ' αυτόν μιά νέα μορφή προδοσίας του εργατικού κινήματος και ρεβιζιονισμού.

Μακριά από τή σκιά της ΕΣΣΔ

Πάντως ό εύρωκομμουνισμός, θέλοντας να άπαντήσει στή διπλή πρόκληση της κρίσης του σοβιετισμού άφενός και του καπιταλισμού άφετέρου, προσπάθησε να διατυπώσει μιά νέα αντίληψη για τήν κατάσταση της έξουσίας βασισμένη στο σε-

βασμό του κοινοβουλευτισμού και της δημοκρατικής έναλλαγής και ταυτόχρονα μιά σειρά ιδεών σχετικών με τήν άνανέωση του κομμουνιστικού ιδανικού και του κομμουνιστικού κόμματος.

Δηλαδή:

Καταρχήν τήν ιδέα της άνεξαρτησίας των κομμάτων άπέναντι στην ΕΣΣΔ. Δέν ήταν μόνο ή άποδοκιμασία της εισβολής των Σοβιετικών στην Τσεχοσλαβακία, κι άργότερα στο Άφγανιστάν. Η κριτική επικεντρώθηκε στο ίδιο τό σοβιετικό κρατικό-κοινωνικό σύστημα για τήν έλλειψη πολιτικών ελευθεριών, για τήν άποπνικτική παρουσία του κόμματος-κράτους πάνω στην κοινωνία των πολιτών, για τις «παραβιάσεις της σοσιαλιστικής νομιμότητας», για τήν καταπίεση των χωρών της Άνατολικής Εύρώπης άπό τήν ΕΣΣΔ. Προς τά κεί θα βάλει και ή κριτική έναντίον της σοβιετικής πολιτικής για τό Κράτος-Κόμμα-όδηγός (δόγμα Γκομούλκα - Μπρέζνιεφ) που ταύτιζε τά συμφέροντα του έπαναστατικού κινήματος με εκείνα του σοβιετικού κράτους.

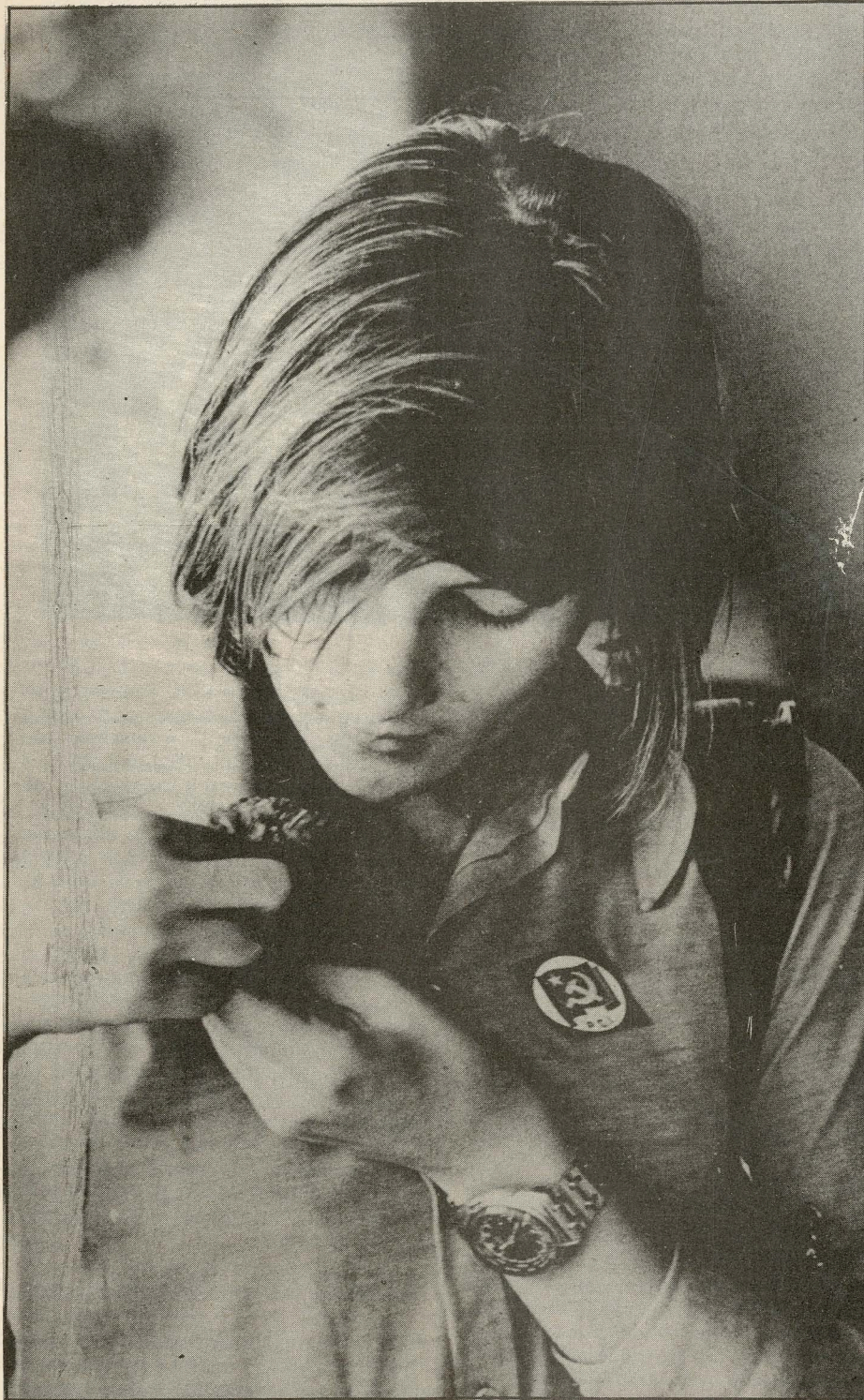
Στό βάθος όμως αυτών των κριτικών λάθανε τό ζήτημα της φύσης των καθεστώτων σοβιετικού τύπου, των καθεστώτων του ύπαρκτου σοσιαλισμού. Έδώ οι άπόψεις κυμαίνονται άπό τήν πλήρη άρνηση οίουδήποτε σοσιαλιστικού χαρακτήρα στις άνατολικές κοινωνίες (άριστερός εύρωκομμουνισμός) έως τις περίπου άβρες ή διπλωματικές κριτικές για τις «παραβιάσεις της σοσιαλιστικής νομιμότητας», ιδιαίτερα διαδεδομένες στο ΓΚΚ άκόμη και στην πιο «καθαρή» εύρωκομμουνιστική του περίοδο (1975-1977). Έδώ οι θεωρητικές ανεπάρκειες και οι άμετάλλαχτες ιδεολογικές καταβολές περιόριζαν τήν κριτική περίπου στο έξής άνεπαρκές έρμηνευτικό σχήμα: στις άνατολικές χώρες έχουμε μιά σοσιαλιστική οικονομική βάση, μιά και καταργήθηκε ή άτομική ιδιοκτησία αλλά οι πολιτικοϊδεολογικές ύπερδομές νοσοούν άκόμη άπό σοσιαλιστική άποψη.

Τό ζήτημα τουτο πάντως άποτέλεσε τή

λυδία λίθο. Έτσι δέν πρέπει να έκπλήσει τό γεγονός ότι τό ΓΚΚ, άμέσως μετά τό ναύαγιο του κοινού προγράμματος της Άριστερας (1978) στο 23ο συνέδριο του κατέληξε και πάλι στή θέση για τόν «σέ γενικές γραμμές θετικό άπολογισμό» του σοσιαλιστικού στρατοπέδου και στή συνέχεια στην έπιδοκιμασία της σοβιετικής εισβολής στο Άφγανιστάν. Δέν πρέπει επίσης να έκπλήσει τό γεγονός ότι ό Σ. Καρίγιο, ό θορυβωδέστερος άπό τους εύρωκομμουνιστές ήγέτες — που όμως, άκόμη και στις δέύτερες κριτικές του φυλάχτηκε να μη θίξει προβλήματα που σχετίζονται με τήν ταξική φύση των κοινωνιών σοβιετικού τύπου—, στις τοποθετήσεις του διακρίνεται πρόσφατα άπό έναν άνυπόκριτο φιλοσοβιετισμό και προσπαθεί να τά βρει με τή φιλοσοβιετική μερίδα του Ίσπανικού ΚΚ που είχε άποσχιστεί πριν άπό δύο χρόνια. Η ίδια άκριβώς ανεπάρκεια οδηγεί σήμερα, έστω με έπιφυλακτικό τρόπο όρισμένους άκόμη και στο ΙΚΚ, να στήνουν (;) εήκοον ούς στά άνώγματα Γκορμπατσόφ.

Ό «τρίτος δρόμος» στο σοσιαλισμό

Τό δεύτερο σημείο της εύρωκομμουνιστικής στρατηγικής —άλλη όψη του προηγούμενου— άποτελεί μιά ριζική στροφή ως προς τήν παλαιότερη ύστερο-τριτοδιεθνίστικη στρατηγική για τήν κατάκτηση της έξουσίας της οποίας τό ισχυρό σημείο άποτελούσε ή κατίσχυση της ΕΣΣΔ. Ό εύρωκομμουνισμός διεκδικεί ής μέλλουσα σοσιαλιστική όργάνωση τήν πολιτική πολυφωνία (πλουραλισμός κομμάτων), τήν πολυφωνική δημοκρατία, τόν έκδημοκρατισμό των κρατικών δομών, τήν ένίσχυση των περιφερειακών κέντρων, τήν αυτοδυναμία του συνδικαλιστικού κινήματος, τή διάκριση κόμματος — κράτους. Έπίκεντρο των θεωρητικών και πολιτικών του ένασχολήσεων γίνεται τό ζήτημα της δημοκρατίας παρόλο, βέβαια, που στο ζήτημα αυτό θα βρει κανείς μιά μεγάλη γκάμα διαφοροποιήσεων. Σέ

γενικές γραμμές όμως ή κρατούσα, ως πούμε, άποψη έρμηνεύει τή δημοκρατία ως τή στρατηγική του ειρηνικού «κοινοβουλευτικού δρόμου». Από δω προκύπτει ή φροντίδα για τήν ευρύτητα των κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών, μιά ιδιαίτερα διασταλτική έρμηνεία τής εργατικής τάξης που καλύπτει όλη τή μισθωτή εργασία, ή ακόμη ή συμμαχία με άνααιρετικά του κομμουνισμού ιδεολογικά ρεύματα όπως οί χριστιανοδημοκράτες στην Ίταλία ή οί βασιλικοί στή μεταφρανική Ίσπανία. Από δω προκύπτει επίσης ή έγκατάλειψη όρισμένων προγραμματικών θέσεων ή θεωρητικών έννοιών όπως ή δικτατορία του προλεταριάτου του όποιου τή θέση, στις θεωρητικές πολιτικές

κατασκευές, θά πάρει μιά πλειοψηφική θεσμοποιημένη συναίνεση.

Όστόσο άλλες άπόψεις ευρωκομμουνιστικές προσπαθούν να στοιχειοθετήσουν μιά στρατηγική βασισμένη στην περί ήγεμονίας θεωρία του Γκράμσι που μέσα από τον συνδυασμό άμεσης και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας (Πουλαντζάς) θά οδηγήσει στή δημοκρατία των μαζών, τροποποιώντας τή σχέση δυνάμεων μεταξύ έξουσίας και μαζών (Ίνγκράο) προς μιά κατεύθυνση μή κρατικιστική και επομένως ούτε σοσιαλδημοκρατική ούτε σταλινική. Στή γραμμή αυτή, άκριβώς, επαναξιολογείται ή σημασία του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος που

παύει πλέον να θεωρείται ως ίμάντας μεταβίβασης τής κομματικής γραμμής και του αποδίδονται ρόλοι αυτόνομοι, ευθέως κοινωνικοπολιτικοί. Παράλληλα θά δοθεί σημασία στο σύνολο των κινήματων που προκύπτουν από τήν κοινωνία των πολιτών (γυναίκες, οικολόγοι, νεολαία, άνεργοι κ.λπ.) θεωρούμενων ως έστιών άντιαυταρχικής ή και άντικαπιταλιστικής αντίστασης και άπ' αυτή τήν άποψη άναγορεύονται σε πολιτικά ύποκείμενα, έστω και άτελή, συστατικά των δυνάμεων του σοσιαλισμού. Τό κόμμα, σ' αυτή τήν προοπτική, παραμένει ως άναγκαίο και άναντικατάστατο στοιχείο: όχι αυτόδύναμη πρωτοπορία αλλά επίπεδο θεωρητικής και πολιτικής σύνθεσης των επιμέρους κινήματων.

Βεβαιότητες και άπορίες

Αν τά προηγούμενα σημεία αποτέλεσαν κυρίως άντικείμενα θεωρητικών έπεξεργασιών ένός μετασταλινικού μαρξισμού, ώστόσο, σε διαφορετικό βαθμό είναι αλήθεια, μοιάστηκαν και μέσα στα ΚΚ και δρούν ως καταλύτες για τή ριζική άνανέωση του κομμουνισμού ακόμα σε εξέλιξη. Στην πραγματικότητα άλλωστε ή φάση τής άνανέωσης μόλις τώρα αρχίζει. Η άποτυχία τής στρατηγικής του ιστορικού συμβιβασμού στην Ίταλία και ή στασιμότητα των επιδόσεών του, ή κατάρρευση του ισπανικού και του γαλλικού ΚΚ, ή περιθωριακός πολιτικός ρόλος των άλλων ευρωκομμουνιστικών κομμάτων (ΚΚΕ έσωτ., Μ. Βρετανίας, Βελγίου) όχι μόνο δέν επιτρέπουν τους θριαμβολογικούς ένθουσιασμούς τής πρώτης περιόδου (1975-78) αλλά θέτουν με νέα όξύτητα τά προβλήματα τής στρατηγικής και τής φυσιογνωμίας τους. Ηδη στο ίταλικό ΚΚ πολλές άντιλήψεις για τήν πρόσφατη πολιτική συμμαχιών έχουν άνασκευαστεί, παρόλο βέβαια που δέν είναι άσήμαντες οί φωνές εκείνων που ζητούν τήν συγχώνευση των ΚΚ με τά σοσιαλιστικά κόμματα.

Ο ευρωκομμουνισμός σήμερα έχει συνειδητοποιήσει ότι τό πολιτικό του μέλλον, έπομένως και ή ύπόθεση του σοσιαλισμού στην Ευρώπη, έξαρτάται από μιά νέου τύπου διεθνή άλληλεγγύη σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, εκείνη που μπορεί να διαμορφωθεί από τό σύνολο των δυνάμεων τής Ευρωαριστεράς. Θά μπορούσε να πει κανείς ότι σήμερα ό ευρωκομμουνισμός είναι περισσότερο μιά νέα πολιτική εδαισθησία παρά ένα συνεκτικό θεωρητικό σύστημα, πηγή έμπνεύσεων παρά προγραμματικών αρχών, τόπος συνάντησης στοιχείων τής κομμουνιστικής παράδοσης και τής άνανέωσής της, βεβαιότητα για τίς οίκτρες διαδρομές του παρελθόντος, άπορία για τους δρόμους του μέλλοντος και άπαρχή μιάς νέας διεθνούς άλληλεγγύης. Είδε τό φώς με τήν κρίση του «κοινωνικού κράτους» και καλείται να δράσει τή στιγμή που ή καπιταλιστική άντεπίθεση λεπτουργεί τους μηχανισμούς του νεοφιλελευθερισμού, του άυταρχικού κράτους, τής πολιτισμικής ίσοπέδωσης, τής άνεργίας.

Από τήν ικανότητά του να άπαντήσει σ' αυτά τά κρίσιμα προβλήματα έξαρτάται και ή ιστορική πρόοπτική του.

Άγγελος Έλεφάντης

«Ο ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΑΝΕΝΤΑΚΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΡΟΥ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σέ πρόσφατο κείμενό μου τό όποίο συνιστούσε «Λόγο συνηγορίας» γιά τόν Θεοδωρή Μπεχράκη «τέλειο ανάθημα πρós χρησιν τής Έξουσίας» (ΑΝΤΙ, τεύχ. 301, 11.10.85), παρεπιπτόντως έπεσήμαινα και τήν έπειρότητα σύνταξης ενός «δεκαλόγου» ή «τσελεμεντέ» πρós γνώσιν, συμμόρφωσιν και προστασίαν άπάντων τών —όπουδήποτε τής Έλλάδος— άνεντάκτων. Μάλιστα ένδεικτικά παρέθετα και σκαρίφημα δύο τριών «έντολών» πού ό ένλόγος δεκάλογος θά μπορούσε νά έμπεριέχει.

Ό Γιώργος Τσιτσιλιάνος, άθώς και αυτός (δέν νομίζω νά ύπάρχει πλέον ή παραμικρή άμφιβολία γιά τήν άθωότητα τών δύο «τρομοκρατών» στήν κοινή γνώμη, άθωότητα άπόλυτη πού και ή Δικαιοσύνη άπ' ό, τι διαφαίνεται πολύ σύντομα και τυπικά θά έπισφραγίσει) εισπράττει μέ βεβαιότητα τήν άπόπειρα σύνδεσής του και έμπλοκής του στους «άθλους» τής όργάνωσης «17 Νοέμβρη» ως μία δολία άπόπειρα τής Ασφάλειας νά καταφέρει ένα ύπουλο πλήγμα στήν έξωκοινοβουλευτική Άριστερά και ιδιαίτερα στό δικό του συγκεκριμένο χώρο πού είναι εκείνος τής άντιτρομοκρατικής, νομιμόφρονος, πλύν έπαναστατικής «Συσπείρωσης».

Άπό τήν άλλη μεριά ό Θεοδωρή Μπεχράκης, όχι βέβαια άνιδεολόγητος αλλά άνέντακτος άριστερός, μή άνήκοντας στήν όποια πολιτική παράταξη ή γκρούπα και πένης και γυμνός άπό τά όποια πισωστηρήματα αναγκάζεται μοναχικός και έρημος νά ύπερασπιστεί «μέ όλη του τή φωνή» τήν άθωότητά του σε ότα μή άκούοντων ή τουλάχιστον βαρηκόων ασφαλιτών και χωρίς έπιπρόσθετα νά διαθέττει τό τάλαντο ενός Μαγιακόφσκι...

Βεβαίως ή Ασφάλεια ή όποία μεταμορφώνει μέ τό μαγικό ραβδί της τόν Θ. Μπεχράκη σε «άδίστακτο τρομοκράτη» έχει άπεμπολήσει τίς βιαιπραγικές (τό πάλαι ποτέ έν χρήσει) μεθόδους τής προανάκρισης. Γιά όσους όμως έχουν γευθεί κατά τό παρελθόν τή συμπεριφερειολογική «άλγεβρα», τους κώδικες δηλαδή λει-

τουργίας, του κτιρίου τής Μπουμπουλίνας ή του μοντέρνου εκείνου τής όδου Μεσογείων, θά θεωρηθεί άυταπόδεικτο ότι κάποιες ψυχολογικές «βάσανοι» ούδόλως ύπολείπονται σε άποτελεσματικότητα του «ευγενοϋς» π.χ. μαρτυρίου τής (τό πάλαι ποτέ —μόνον τότε;— του συρμού) φάλαγγος. Λόγια ξεκάθαρα: ό άνθρώπος δέν είναι διχοτομημένος σε ψυχή και σώμα. Ό άνθρώπος είναι μία σωματοψυχή και σάν τέτοια άλώνεται στήν όλότητά της άπό τους σημερινούς «έπιστήμονες» ανακρίνοντες τής Ασφαλείας. Και τότε, ως ψυχοσωματική πάντοτε όλότητα, ό άνθρώπος, πάσχει, καταρρακώνεται, εκμηδενίζεται.

Άλλωστε —γιατί νά τό φυλακίσουμε, ως «Έρκος όδόντων»;— έστω και άν ύποθέσουμε ότι οι πολιτικοί κρατούμενοι δέν δέχονται τήν παραμικρή θωπεία στήν παρειά τους (πάντοτε κατά τήν προανακριτική ασφαλτική φάση) εκείνα τά ποινικά άχρεΐα ύποκείμενα τίς «τρώνε» κανονικά (σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες τους) κι όλα αυτά γιά τήν ασφάλεια, τάξη και γαλήνη μας. Κάποτε όμως «οι θάλασσες αυτές θά εκδικηθούνε» και βέβαια ή μητέρα θάλασσα είναι μία τεράστια άγκαλιά γιά όλους —ανεξάρτητα όλους!— εκείνους πού ή προσωπικότητά τους και ή ανθρώπινη ύπόστασή τους βιάζονται στήν όδό Μεσογείων και άλλαχού —αυτό όμως άς αποτελέσει άλλης Κυριακής κατήχημα...

Ό δεκάλογος του άνέντακτου άριστερού ό όποιος ακολουθεί γιά λόγους αυτοάμυνας και γιά όποιαδήποτε άλλη νόμιμη χρήση, ίσως και νά μήν πρέπει νά περάσει άπαρατήρητος και άπό τήν άθώα οικοκυρά ή όποια είναι δυνατόν νά έχει διατελέσει συμμαθητήρα στό Σχολαρχείο —ας πούμε, γιά νά τά κάνουμε και λίγο γραφικό...— άκουσα ή δυστυχής (!), μίας άθώας τότε, πλύν όμως

εσάτως, έξ άποκαλύψεως θείας, τρομοκράτιδος. "Ε!, ή άθώα και άπλη αυτή οικοκυρά άς γνωρίζει ότι ό τυχόν έπισκέπτης της του ζημερώματος δέν θά είναι άπαραίτητα ό κλασικός εκείνος δημοκρατικός γαλατάς ή —για νά έκσυγχρονισθούμε— ή αναμενόμενη παραδουλεύτσα της...

1. Άποφεύγετε έπανασυνδέσεις μέ συμμαθητές ή συμμαθήτριές σας άπό τό Γυμνάσιο. Έστω και εάν ή μορφή τους είναι άγγελική. Ρωτούν τάχα μέ ενδιαφέρον γιά τά του οίκου σας ή τής εργασίας σας, δείχνουν συγκινημένοι(ες) άπό τό αϊφνίδιον τής —ύποτίθεται— τυχαίας συνάντησής σας, κόπτονται οι άχρειοι(ες) γιά τά —τάχα μου!— «άλησμόνητα εκείνα μαθητικά χρόνια», στήν πραγματικότητα όμως ό μύχιος και διαβολικός στόχος τους είναι νά βάλουν τρομοκρατικό μπουρλότο στή ζεστή οικογενειακή σας φωλιά!

2. Έλέγχετε, τουλάχιστον μέρα παρ' ήμέρα, τόν αριθμό τών «γκαζακίων» του σπιτιού σας. Δέν άποκλείεται έρήμην και έν άγνοία σας ό συγκατοικός σας (γκόμενα, σύζυγος, πατέρας, οίκονόμος, σωματοφύλακας, buttler κ.λπ.) νά έχουν ύποκύψει στή δελεαστική προσφορά ενός super market και νά έχουν ξεχειλίσει τό σπιτί άπό «γκαζάκια». Ός γνωστόν αυτά

τά γκαζάκια άποτελούν έργαλεία πολλών διαβολικών και καταχθονίων χρήσεων, έξαιρουμένης τής έψησεως βυζαντινού καφέ...

3. Έπανακτήστε'ώς ένα βαθμό, τουλάχιστον σε κοινωνικό επίπεδο, τίς έπαφές σας μέ τό κόμμα ή τήν γκρούπα άπό τά όποια άσπλαχνα και επιπόλαια σε κάποια στιγμή ένδοσκοπήσής σας ξεκόνατε. Έν άνάγκη αϊθεροβατήστε και λίγο πράσινα (παναθηναϊκά έννοώ, ξερετε Σαραβάκος, Ζάετς κ.λπ.). Δέν είναι και άκατόρθωτο διάβολε! Και —κυρίως— αναμιχθείτε έστω σε μία άπό τίς άτελεΐτητες, τόν αριθμόν, εκδηλώσεις τής τοπικής αυτοδιοίκησης. Σύμφωνα μέ τήν τρέχουσα λογική, σας όρκίζομαι ότι πολίτης πού παρέχει τήν όποια άρωγή του στα προγράμματα τής τοπικής αυτοδιοίκησης έξ όρισμού άποκλείεται νά διέπεται άπό τρομοκρατικές τάσεις.

4. Μή λησμονείτε ποτέ τό έξαίσιο ύπερ-

ρεαλιστικό dictum: «Γυνάικα χωρίς άνδρα, ψάρι χωρίς ποδήλατο». Θέλω νά πώ συγκροτηθείτε, οργανωθείτε ως σωστή οικογένεια. Έξ όσων γνωρίζω ούδεις τρομοκράτης ύπήρξε πολύτεκνος... Γάμος λοιπόν, παιδιά, πολλά παιδιά, πληθωρικό, ελληνικό οικογενειακό —τουλάχιστον— «φαίνεσθαι»...

5. Μή λησμονείτε ότι ό κάθε Έξαρχειώτης (μηδέ και τής ήλικιωμένης εκείνης κυρίας έξαιρουμένης πού έχει τό γνωστό ψιλκατζίδικο γωνία Ζωοδόχου Πηγής και Βαλτετσίου) κρύβει μέσα του έναν άνειρήνευτο τρομοκράτη.

6. Άποφεύγετε συστηματικά τίς έπισκέψεις εις Πειραιά και ιδιαίτερα στίς άμαρτωλές συνοικίες Κερατσίνι, Κοκκινιά και κυρίως Ταμπούρια. Οι συνοικίες ιδιαίτερα αυτές έχουν εκθρέψει κατά τόν τελευταίο αιώνα καθώς φαίνεται, γενεές επί γενεών πολίτες έμφορούμενους άπό τό τρομοκρατικό ιδεώδες. Δικαιολογίες του τύ-

Εργάτες και
εργασιακές σχέσεις
στη Ρωσία

που: «κατέβηκα στόν Πειραιά για να λατρέψω την μουνιχία Ἀρτέμιδα ή προς αναζήτηση και έντόπιση της ιπποδαμείου αγοράς...» θεωρούνται ξεπερασμένες και δέν ευσταθοῦν πλέον...

Ἔστω και ἂν ὁ δρόμος σας σᾶς φέρει, κατ' ἀνάγκη, στίς προαναφερόμενες συνοικίες τοῦ Πειραιᾶ, ἔστω και ἂν εἶναι κατακαλόκαιρο, ἔστω και ἂν εἶναι παρ' ἐλπίδα λιποθυμία ή ξαφνικό σβήσιμο —πού λένε—, ἀποφύγετε νά χτυπήσετε τό τυχόν κουδούνι πού θά βρισκεται τή στιγμή ἐκείνη μπροστά σας για νά ζητήσετε ἕνα ποτήρι νερό. Εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ τρομοκράτης στόν ὁποῖο χωρίς τήν παραμικρή ἀμφιβολία θά πέσετε θά σᾶς πασάρει τεχνιέντως —μαζί μέ τήν ἀπαραίτητη βυσιανάδα— και ἕνα συμπίλημα (collage) ἀνεκδότων τρομοκρατικῶν κειμένων. Ὅχι βέβαια πρὸς ἐμπλουτισμό τῶν γνώσεών σας. Ἀλλά για νά μεταφέρετε —ὡς βαποράκι— ἐν ἀγνοία σας, τό πολῦτιμο αὐτό τρομοκρατικό ὄλικο σέ ἄωρο συγκεκριμένο —ἕνα χαμάμ ἄς ποῦμε...— ὅπου κάποιος ἄλλος ἀγγελόμορφος, ἴσως και διεθνῆς αὐτή τή φορά, βομβιστής ἐναγωνίως θά τό ἀναμένει.

(Τά βλέπετε κύριε Βέλτσε, ἐσεῖς πού εἰδικεύεστε στήν προπο-λογία; Ἐμπλουτίστε τίς γνώσεις σας: Ὅχι πλέον ἀποκλειστικά και μόνο Βουλγαγμένη— Βάρκιζα 1-1 αλλά και Ταμπούρια —Ἐξάρχεια 1-1 ἐπίσης —σημειώσατε X!).

7. Μή λησμονεῖτε ποτέ ὅτι καθώς θά πρέπει νά ἀποφεύγετε τίς ὀποιες —λεκτικές πρὸς Θεοῦ, ἐννοῶ— συνενυρέσεις μέ ὁμοφιλούς ή μέ ἐκεῖνα τά χλωμά παιδιά πού χτυποῦνται (ὀρμώμενα, τίς οἶδε, ἀπό ποῖο βίτσιο), γιατί οἱ ἐνλόγω μειονότητες ἀποτελοῦν κλειστά κυκλώματα, ἰδανικά για τήν εὐδοκίμηση τῆς A.I.D.S. μέ ἀνάλογο τρόπο θά πρέπει νά ἀφίστασθε και ἀπό τά —κλειστά ἐπίσης— «τρομοκρατι-

κά» κυκλώματα. (Διότι ή ἐπιστήμη δέν ἔχει ἀποφανθεῖ ἀκόμη ἂν οἱ ὑποτιθέμενοι ἀπό τήν Ἀσφάλεια «τρομοκράτες» ή βομβιστές» ἐμπεριέχουν εἰς τό αἷμα τους τόν ἐπάραιο ἰό). Ξεχάστε λοιπόν μία για πάντα τίς νυχτερινές περιπλανήσεις σας, τά ἠλεκτροκαρδιογραφήματα —τάχα μου— τῆς νυχτιώσης πόλεως εἰς τά ὁποῖα ἐπιδίδεσθε και τά συναπαντήματά σας μέ πούστηδες, πουτάνες, πρεζόνια, δεινούς ρήτορες τῆς κατάλυσης τοῦ κράτους κ.λπ. (εἶναι κρίμα νά μολιάσουμε τοὺς ἀθῶους αὐτούς μέ τήν A.I.D.S. πού ἐμεῖς ἀναμφίβολα φέρουμε...) και ἐγκλεισθεῖτε στή θανάσιμη ἀλλά τόσο ὕγιεινή ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ σας. Ἐξ ὅσον γνωρίζω ή μετριοπαθῆς χρήση τοῦ whisky, κατ' οἶκον, δέν ἔχει ἀκόμη ἀπαγορευθεῖ ἀπό τήν Ἀσφάλεια.

8. Κρύψτε καλά ή κάψτε, τέλος πάντων ἐξαφανίστε τίς ἐπιστολές που και τήν τελευταία —τουλάχιστον— ἐξαιτία δεχτήκατε ἀπό φίλους ή φίλες— τείως συμμαθητές ή συμμαθήτριές σας— γιατί ποῖός ξέρει μέ ποῖο συνθηματικό τρόπο οἱ κολασμένοι αὐτοῖ σᾶς «γνέφουν» νά τοὺς ἀκολουθήσετε σέ δρόμους (χωρίς ἐπιστροφή...) τρομοκρατίας και βομβισμού.

9. Ἀποκτήστε ἐπιτέλους —θέλει βέβαια ἀρκετή προσπάθεια και ἐπιμονή— ὕψος, περπάτημα, physique, βλέμμα ἄμωμης ἀθαρότητας, κάτι σάν αὐτό πού διέθετε ὁ Κύριος περιπατῶν ἐπὶ τῶν κυμάτων, ή σάν αὐτό τῶν ἀρρένων μανεκέν τοῦ Playboy (χιλίες συγγνώμες για τόν αἰσχιστο παραλληλισμό!).

10. Ἀποφεύγετε νά διατηρεῖτε ἔστω και ἐπ' ὀλίγον στό σπίτι σας ἀντικείμενα ὀπως: ψεύτικα καρναβαλικά πιστολάκια, κεριά, φιαλίδια βενζίνης: τά ἐνλόγω ἀντικείμενα θά πρέπει νά θεωροῦνται ἐπιλήψιμα γιατί και τήν προανακριτική διαδικασία τῆς Ὑπόθεσης «Τρομοκρατία» ή «ὑπόθεσης Κρυστάλλη» —ὅπως ἐπιθυμοῦτε— ὅταν δέν προσήχθησαν ὁμοῦ μετά τῶν συλληφθέντων στήν Ἀσφάλεια πρὸς περαιτέρω διερεύνηση, τουλάχιστον ἐπέσυραν τήν ἰδιάζουσα προσοχή και περιέργεια τῶν ἀστυνομικῶν οἱ ὁποῖοι διενήργησαν τίς συλλήψεις. Περιττό νά τονίσω ὅτι πρέπει νά ἀποφεύγετε νά διατηρεῖτε ἔστω και για λίγες ὥρες —ἄδηλον τό πότε θά σᾶς εὔρει τό κακόν!— στό ψυγείο σας συμπύρματα ἀλκοολούχων ή και ἄλλων ποτῶν (τά ἄλλως πως ὀνομαζόμενα, εἰς τήν τρέχουσαν ἀπλοελληνική, «coctails») γιατί εἶναι δυνατόν νά ἐκληφθοῦν ἀπό τοὺς ἀστυνομικούς τῆς ἀσφαλείας ὡς ὕγρα συμμετέχοντα στήν κατασκευή βομβῶν. Ποτέ μή λησμονεῖτε: ή ἀπόσταση ἀνάμεσα σέ ἕνα ἀλκοολούχο κοκτέιλ και σέ ἕνα βομβικό κοκτέιλ μοιάζει νά εἶναι ἐλάχιστη, σχεδόν μηδαμινή. (Αὐτό —ματζί μας— ὕγειονομολογικά, τουλάχιστον, στέκει...).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐδῶ τελευτᾶ και ἀπολήγει ὁ πρόχειρος αὐτός δεκάλογος ὁ ὁποῖος, εὐδαιμονιζόμενος ἀναιδῶς στή δραματικότητά του, καιά κύριο λόγο ἐστιάζεται στους μηχανισμούς ἄμυνας πού οἱ ἀνέντακτοι ἀριστεροί χρῆσιμο εἶναι νά γνωρίζουν ή νά μή λησμονοῦν. Διότι αὐτοῖ, οἱ ἀνέντακτοι

ἀριστεροί, συνιστοῦν τό πλέον εὐάλωτο τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς τῆς χώρας, γιατί καθώς ἀπό τή μία μεριά ἔχοντας ἀποσκιρτήσει ἀπό τήν παράταξη ή τήν γκρούπα τους, συχνά πυκνά συνηθίζουν νά ἀμετροπεσοῦν και μάλιστα προκλητικά και ὑπερφίαλα και ἀκόμη γιατί και παράδοξο (;) και ἀνεμῆνευτο (;) τρόπο κάποιιο φύλακες ἔχουν γνῶσιν τοῦ «ἀμαρτωλοῦ» παρελθόντος τους.

Ὁ δεκάλογος αὐτός θά πρέπει νά ἀφήνει ἀδιάφορους —καθώς θά τό ἀνέμενε κανεῖς— τοὺς ἀνεντάκτους ἐκείνους πού, για τά γερά, ἔχουν πάρει τῶν ὀμματιῶν τους και ἐργάζονται ὀπουδήποτε ή καταγιόνται μέ τό ὀτιδήποτε σέ ἐοικικές ή ἄλλες πατρίδες. Κι ἀκόμη τοὺς ἀνεντάκτους αὐτούς πού ἔχουν ἐπιλέξει τή μοναστική ζωή (δηλαδή «καλογεράκι θά γενῶ» και τέτοια). Τοῦ δεκαλόγου αὐτοῦ δέν θά πρέπει νά ψευδαισθησιάζονται ὅτι ἐξαιροῦνται οἱ καιά —Μάνο Χατζηδάκι— «λαχειοπῶλες τοῦ οὐρανοῦ».

Αὐτονόητο εἶναι ὅτι ὁ δεκάλογος αὐτός, κύμα ἐνός συν-ανεντάκτου και ἐπομένως δομημένος μέ ἐνθουσιασμό και συγκίνηση και ὄχι βέβαια μέ «ψυχρό αἷμα», δέν ἀποτελεῖ παρά ἕνα πρωτόλειο —ή μία δοκιμή— πού ἐναγωνίως ἀποζητᾶ συμπληρώσεις, περαιτέρω ἐμβαθύνσεις, ἐμπλουτισμούς και κριτικές ἀπό τοὺς ρέκτες ἀναγνώστες. Ἀς μήν ξεχνᾶμε ἄλλωστε ὅτι μέ τήν προσθήκη δύο «ἐντολῶν» ἀκόμη, δραπετεύουμε ἀπό τό «status» τῶν μουσικῶν δέκα ἐντολῶν και ἀποπλέουμε πρὸς τόν παλαμικό «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου» πού ἴσως μᾶς πηγαίνει περισσότερο...

Υ.Γ. Ὅσο για τόν, ἀκόμη ἐγκλειστο (ἄγνωστό μου) Ντάνο, αἰσχρό χαφιέ, χοντρό μέ λιπῶδες και ἀσταμάτητα ἰδρωμένο πρόσωπο και —ἐγγένη— σαρκίον, μέ ρυπαρά ἐνδύματα πού θαρρεῖς πῶς μ' αὐτά ἀντίκρισε τό φῶς τῆς ζωῆς, ἐμπροσθοδέσμο ή ὀπισθοδέσμο, διοπτροφόρο ή μή, μέ μορφή πάντως πάντοτε ἄθλια και καταραμένη θά συντασσόμεν ἀπροκάλυπτα μέ τόν συντάκτη τῶν «Ἀντι-θέσεων», γνωστοῦ και ὑπερεγκύρου δεκαπενθήμερου πολιτικοῦ περιοδικοῦ: Δηλώνω και ἐγῶ δηλαδή ὑποστηρικτής τῆς «ἰσοπολιτείας» μέσα στά πλαίσια τῆς ὀποιᾶς —σύμφωνα μέ τόν ἐνλόγω συντάκτη— ὁ Κρυστάλλης θά πρέπει νά ἀντιμετωπιστεῖ μέ ὄλο τόν «ἀποτροπιασμό» (τό ὀσιαστικό εἶναι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συντάκτη) πού οἱ ἐγγένη αἰσχιστοὶ «ἄθλοιο» του προξενοῦν.

Πέρα ἀπ' αὐτό, νιώθω ὑποχρέωση νά σημειῶσω ὅτι αὐτός ὁ ἀποδιοπομπαῖος τράγος (ὁ —ἐπαναλαμβάνω παντελῶς ἄγνωστός μου— Κρυστάλλης ἐννοῶ) κάποιες στιγμές μου παρέσχε τήν ἐντύπωση ὅτι (καθῶς ὡς ρυπαρός χαφιές δέν ἦταν ἰκανός παρά νά ἐκβάλλει βρυχηθμούς και γρυλισματα και ποτέ νά ἀρθρώσει τόν —ὀποιο— λόγο...) ἐξέμεσε —ἔστω ἐξέμεσε!— (ἡσυχάστε! ἐξέμεσε!) κάποια ἀναρθη οἰμωγή τῆν ὀποία κάποιος τολμητός ἴσως θά μπορούσε νά ἀποκαλέσει ράκος φιλότιμου.

Ἴσως οἱ καιριοι μας εἶναι ὄρμιοι νά τεύξουν τόν νέου τύπου εὐαίσθητο χαφιέ κατ' ἀναλογία μέ τόν «εὐαίσθητο ληστή» τοῦ Νίκου Γκάτσου...

Γιῶργος Η. Σαραντόγλου

ΡΕΘΥΜΝΟ: Φοιτητές, καταλήν

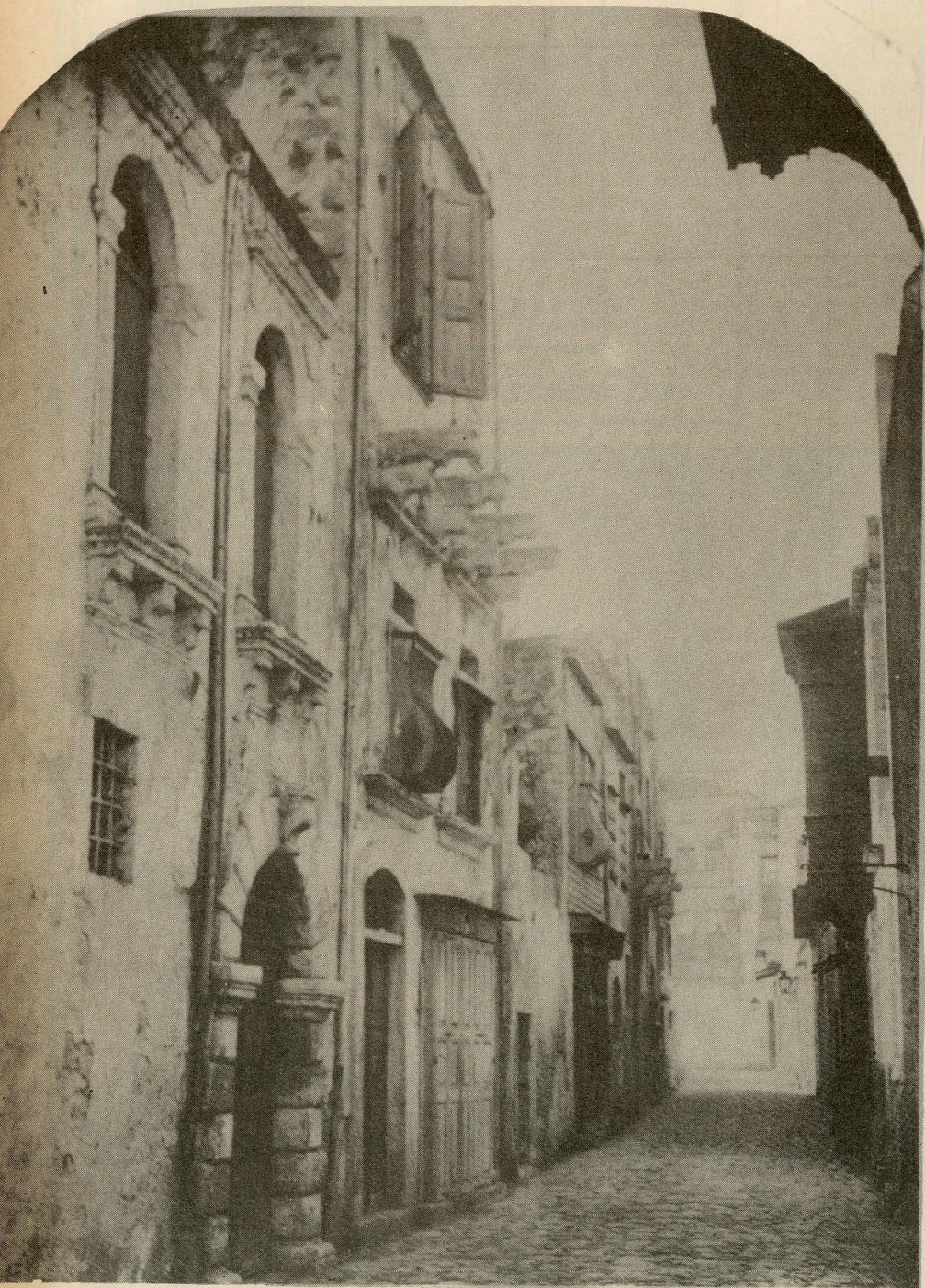
Οί λογαριασμοί τών

Η δξυνση τών προβλημάτων τής στέγασης, τής σίτισης καί τής συγκοινωνίας οδήγησαν κι ατή τή χρονιά (όπως τόν 'Ιούνιο του '84), τούς φοιτητές του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Ρέθυμνο σε σειρά κινητοποιήσεων. 'Η αρχή έγινε τή Δευτέρα 14 'Οκτωβρίου με τήν προσπάθεια κατάληψης του ξενοδοχείου «Ξενία». 'Επενέβησαν ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις, συνελήφθησαν δύο φοιτητές για ν' άπελευθερωθούν άργότερα καί τελικά οί φοιτητές άπεχώρησαν. Τήν επόμενη άκολούθησε κατάληψη τών κτιρίων τών κεντρικών διοικητικών ύπηρεσιών του πανεπιστημίου. Στη συνέχεια έγιναν καθιστικές διαδηλώσεις, πορείες κ.λπ. Με παρόμοιες ενέργειες κινητοποιήθηκαν οί φοιτητές καί στο 'Ηράκλειο.

Τά προβλήματα έχουν γίνει μόνιμα, είναι γνωστά στις έπαρχιακές πόλεις με φοιτητικό πληθυσμό καί έκρηκτικά σε περιπτώσεις όπως τό Ρέθυμνο. Τά αίτήματα, από τήν άλλη, είτε τίθενται εκ τών πραγμάτων (έπιχορηγήσεις κ.λπ.) είτε κινούνται στο χώρο τής λογικής τών κρατικών παροχών με άπαράδεκτες μερικές φορές συνέπειες (όπως ή έπιχορήγηση από τό 'Εθνικό 'Ιδρυμα Νεότητας τών ιδιοκτητών ένοικιαζόμενων δωματίων — μερικές φορές άθλιας ποιότητας —, πέρα από τό ύψηλό ένοίκιο πού πληρώνουν οί φοιτητές, τούς όποιους έννοείται τούς βγάζουν έξω τόν 'Ιούνιο για νά κερδίσουν ακόμα περισσότερα από τούς τουρίστες!). Σε κάθε περίπτωση, ή γενικότερη κατάσταση του φοιτητικού κινήματος, οί γενικότερες ή ειδικότερες συνθήκες πού αντιμετώπιζουν οί φοιτητές κ.λπ. προσφέρουν ίσως μία μερική δικαιολόγηση...

Πέρα όμως από τά προβλήματα πού παρουσιάζει ατή ή δημοσιογραφικού τύπου οπτική υπάρχουν καί μερικά άλλα, μάλλον ούσιαστικότερα καί λιγότερο γνωστά. Προβλήματα πού περιγράφονται σχηματικά από τρεις άξονες: πανεπιστήμιο — κοινωνικός χώρος του Ρεθύμνου — φοιτητικός πληθυσμός. Προβλήματα πού έχουν γενικότερη σημασία στο βαθμό πού οί όποιες ιδιαιτερότητες δέν αποκλείουν τήν ύπαρξη αναλογιών καί ίσως ένδιαφέρουν άφου έπικείται ή λειτουργία νέων περιφερειακών πανεπιστημίων.

'Όσον άφορά τό Πανεπιστήμιο Κρήτης, ή περίπτωση είναι μάλλον απλή. 'Αρχίζει νά συζητιέται τό 1966, ιδρύεται τό 1973, λειτουργεί τό 1977 καί πάντα ή λογική τής λειτουργίας του έντάσσεται στην ιδιόμορφη εκείνη μεταρρυθμιστική λογική, στην όποία έντάσσεται κάθε νέο ΑΕΙ: θά είναι τό νέο, τό εκσυγχρονισμένο, ή νησίδα από τήν όποία θά ξεκινήσει ή αναβάθμιση καί τής υπόλοιπης άνώτατης εκ-

μεις και άλλες «πληγές»...

περιφερειακών Πανεπιστημίων

παίδευσης. Συνέπεια: ένας «μεγαλοϊδεατισμός» των διοικούντων που αγνόησε τη σύνδεση με τον κοινωνικό περίγυρο και τα πρακτικά προβλήματα που θα αντιμετώπιζε ή πανεπιστημιακή κοινότητα. Με τέτοια λογική γίνεται δεκτή ή πολυδιάσπαση του πανεπιστημίου με κίνητρα και κριτήρια τοπικιστικά και υπάρχει αντίδραση μόνο όταν αυξάνεται απότομα ο αριθμός των εισακτέων. Η λογική ωστόσο παραμένει ή ίδια...

Όσον αφορά τον κοινωνικό χώρο υποδοχής, το Ρέθυμνο, τα πράγματα είναι φυσικά πιο περίπλοκα. Σχηματικά θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία μεταπρατική μικροαστική κοινωνία που στηρίζεται στον τουρισμό. Στο βαθμό μάλιστα που, όπως φαίνεται από στατιστικά στοιχεία, αποδιαρθρώνεται ή αγροτική παραγωγή και αφαιρείται κάθε παραγωγική βάση, ο παρασιτισμός αυξάνει, γεγονός που επιτρέπει τον κοινωνικό συντηρητισμό και την έλλειψη κάθε δυναμικής. Όλοι και όλα δεν έχουν παρά να αναπαράγουν μέσα από τη συνείδηση αυτή την κατάσταση. Στο πλαίσιο αυτό οι φοιτητές δεν είναι παρά «οί τουρίστες του χειμώνα». Στο βαθμό που η παρουσία τους δεν έγγραφεται σ' αυτό το πλαίσιο, θεωρείται άποσταθεροποιητική και αντιμετωπίζεται έχθρικά. Ίσως μάλιστα στοιχεία όπως τα παραπάνω (μεταπρατική συνείδηση, επιφυλακτική διάθεση κ.λπ.), επηρεάζουν φαινόμενα οικονομικά, όπως η τριμερής αύξηση των ενοικίων, και παράγουν ιδιομορφίες, όπως αυτή του τοπικού τύπου (ο ρόλος του συναρτάται με το μικροπολιτικό παιχνίδι σε τοπικό επίπεδο· άλλωστε οι ιδεολογικές διαφορές των τοπικών εφημερίδων εντοπίζονται στο διαφορετικό κόμμα που υποστηρίζουν). Είναι χαρακτηριστικό ότι και ο «προοδευτικός» τοπικός τύπος ποτέ δεν παίρνει σαφώς θετική στάση απέναντι στις φοιτητικές κινητοποιήσεις, έστω κι αν —πράγμα που συνέβη και στις τελευταίες κινητοποιήσεις— αναγνωρίζει ότι τα αιτήματα των φοιτητών είναι «απόλυτα δίκαια». (!)

Οι φοιτητές, τέλος, αποτελούν μία συνεχώς αυξανόμενη μάζα, ή οποία ωστόσο δεν παρουσιάζει κανενός είδους συλλογικότητα. Διαχέεται στον κοινωνικό χώρο του Ρεθύμνου, αλλά δεν εντάσσεται. Και επειδή ούτε Φοιτητική Έστια υπάρχει ούτε το πανεπιστήμιο παρέχει άλλη δυνατότητα συλλογικής παρουσίας πέρα από τα μαθήματα, ενώ αντίθετα αναπτύσσει κλίμα επιστημονισμού και άξιοκρατίας, οι φοιτητές οδηγούνται σε μία ατομική αντιμετώπιση των προβλημάτων, γεγονός που αυξάνει την αίσθηση της έχθρικότητας του περιβάλλοντος και δημιουργεί ά-

νάλογη επιθετικότητα ή απλώς αδιαφορία, εφόσον έχει επιτευχθεί το προσωπικό βόλεμα. Αυτό που κυρίως αποτελεί πρόβλημα είναι η έλλειψη δημόσιας ζωής των φοιτητών. Πράγμα που δεν φαίνεται να έχει γίνει συνείδηση ούτε στους ίδιους, παρόλο που τους επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα. (Για παράδειγμα, ίσως η προτίμηση στις καταλήψεις σε σχέση με άλλες μορφές κινητοποιήσεων ενέχει, ως ένα σημείο, το στοιχείο της ικανοποίησης αυτής της ανάγκης).

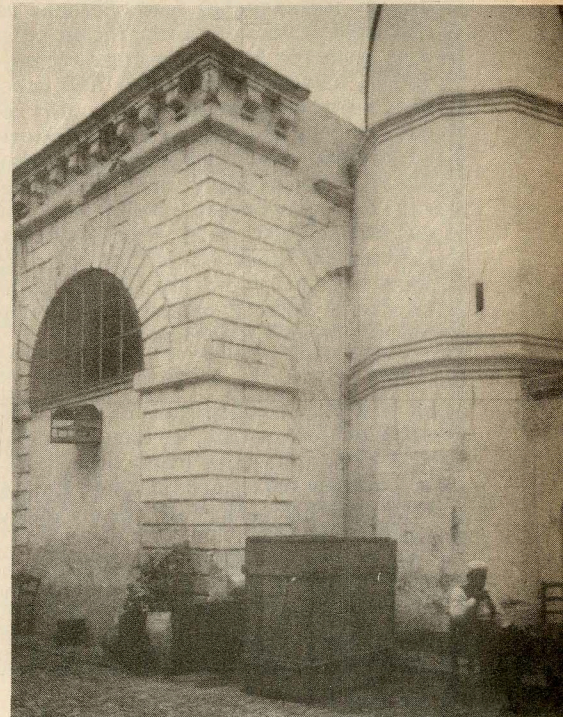
Είναι ευνόητο, βέβαια, ότι ο φοιτητικός πληθυσμός στο Ρέθυμνο αυξάνεται και θα αυξάνεται ραγδαία. Ήδη από τον επόμενο χρόνο προβλέπεται να λειτουργήσει ή Σχολή Κοινωνικών Επιστημών. Σύμφωνα με τις μετριοπαθέστερες προβλέψεις, ο φοιτητικός πληθυσμός του Πανεπιστημίου Κρήτης σε τέσσερα χρόνια θα είναι 8.000, ενώ σύμφωνα με πρόταση που έγινε από ομάδα επιστημόνων του Πανεπιστημίου Πατρών στο πλαίσιο του πενταετούς προγράμματος οι φοιτητές σε έξι χρόνια θα είναι 6.950 μόνο στο Ρέθυμνο (!), του όποιου ο πληθυσμός είναι μόλις 18.000. Άς ληφθούν υπόψη και τα εξής: α) Η οικονομική κατάσταση του Πανεπιστημίου Κρήτης, όπως και όλων των άλλων ΑΕΙ, είναι βέβαιο ότι θα χειροτερεύει υπό τις παρούσες συνθήκες. β) Η κυβέρνηση δεν φαίνεται απρόσβλητη σε τοπικιστικές προτάσεις για την ίδρυση νέων σχολών και την αύξηση των φοιτητών. γ) Η δύναμη πίεσης των φοιτητών είναι μηδαμινή, αφού ή κυβέρνηση τους άγνοεί ως «μικροομάδα», ή Νομαρχία και ή Τοπική Αυτοδιοίκηση δηλώνουν αναρμοδιότητα και ή κοινωνία του Ρεθύμνου δεν αισθάνεται πίεση, μιά και γνωρίζει ότι οι φοιτητές έτσι κι αλλιώς θα μένουν στο Ρέθυμνο.

Απέναντι στην κατάσταση αυτή τί νόημα έχουν έννοιες όπως «περιφερειακή ανάπτυξη» «αποκέντρωση» κ.λπ.; Μήπως πρέπει επιτέλους να πάρει κάποιο τέλος τό κακόγουστο άστείο με τά «περιφερειακά πανεπιστήμια»;

Μήπως ή πανεπιστημιακή κοινότητα θα έπρεπε να πάρει μιά πιο δυναμική στάση αντιπαραθέτοντας σ' έναν τέτοιο ρόλο και λειτουργία τή μη λειτουργία; Μήπως στην περίπτωση του Ρεθύμνου ή πανεπιστημιακή κοινότητα θα έπρεπε καταρχήν να άρνηθεί τή λειτουργία τής Σχολής Κοινωνικών Επιστημών ή άλλων σχολών και σε μιά δεύτερη φάση να ζητήσει τή μεταφορά του πανεπιστημίου;

Αυτά επειδή όπως έλεγε ο Μάο «είναι κανόνας ότι εκεί που δεν φτάνει ή σκούπα, ή σκόνη δεν φεύγει μόνη της»...

Σταύρος Τσιτσιρίδης

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΜΠΙΧΕΒΙΟΡΙΣΜΟΣ

Πρέπει να επιχειρήσουμε βαθιές αλλαγές στην ανθρώπινη συμπεριφορά (...). Αυτό που μᾶς χρειάζεται επιτακτικά, είναι μια εφαρμοσμένη επιστήμη, μιά τεχνολογία της συμπεριφοράς.

B.F. Skinner

Par delà la liberté et la dignité

Ενα καινούργιο «προϊόν» —ό μιχεβιορισμός— λανσάρεται τελευταίως στην ελληνική αγορά. Εισαγόμενο κι αυτό εξ' Εσπερίας, μέ καθυστέρηση μιάς περίπου δεκαετίας, ένσταλάζεται άνεπαισθήτως και κατά μικρές επιφυλλιδιογραφικές δόσεις στό κοινωνικό σώμα, σέ μιά εποχή δξύτατης κρίσης, σέ μιά εποχή πού ή, ως τώρα άλλα, ελληνική κοινωνία επιχειρεί, έστω σπασμωδικά, νά άρθρώσει κάποιες έναλλακτικές —και άριστρές— προτάσεις.

Όταν άρχίζει νά γίνεται όρατό και διά γυμνού όφθαλμού ότι ή επιστήμη και ή τεχνική, έγκλωβισμένες καθώς είναι στή λογική τής καπιταλιστικής ανάπτυξης, όχι μόνο δέν λύνουν τά κοινωνικά προβλήματα, αλλά άντίθετα τά δξύνουν όταν ή δέν μπορούμε ή δέν θέλουμε νά σπάσουμε τά πλαίσια αύτης τής λογικής: όταν θεωρούμε ότι οί άντιφάσεις τής σύγχρονης κοινωνίας άπορρέουν από στρεβλές ανθρώπινες συμπεριφορές: όταν τέλος έννοούμε, έμπειριστικά και θετικιστικά, τήν ανθρώπινη δράση ως σύνολο άρθρωμένων συμπεριφορών, τότε, αναπόφευκτα, ως θεραπεία στό προβλήματα πού μᾶς κατακλύζουν προτείνεται ή τεχνολογία πού θά έπιφέρει τίς, θεωρούμενες αναγκαίες και άπαραίτητες, βαθιές αλλαγές στην ανθρώπινη συμπεριφορά: ό κοινωνικός δηλαδή μιχεβιορισμός.

Μέ μιά σειρά πρόσφατων σχετικά επιφυλλίδων του ό κ. Δ.Α. Φατούρος, επιχειρώντας νά προσφέρει, στην κοινωνία αλλά και στην πολιτεία, προτάσεις για μιά άλλη ποιότητα ζωής, κατ' ουσίαν αυτόν άκριβώς προτείνει.

Προηγήθηκε («Ποίηση τής συγκέντρωσης», ΒΗΜΑ, 2/6/85) ό εκθειασμός τών «άριστοφανικών κινήσεων και τών άριστοφανικών λόγων» πού ή αξία τους διεφάνη άκρως άποτελεσματική στις πρό-

σφατες προεκλογικές συγκεντρώσεις, όταν προσέδωσαν σ' αυτές τήν ύψηλή τελειότητα μιάς «ποίησης», μιάς «κινητοποιού ούτοπίας», ικανής νά προωθήσει τή «δυνατότητα τής ένωτικής δραστηριότητας, τής μεγάλης έλπίδας (και) τήν προοπτική τής εύτυχισμένης ήρεμίας πίσω από τούς ήχους». Τούς ήχους φυσικά τών *Garmina Burana*. Άξία βεβαίως πού εισεπράχθη από μιά άνάλογη έκλογική συμπεριφορά τών συνελλήνων.

Έπακολούθησε («19 φράσεις για τό πανεπιστήμιο», ΒΗΜΑ, 1/9/85) ό αίθεροβάμων όραματισμός ενός άποσπάσματος, εύτακτου, δηλαδή άπο-στειρωμένου και άποκόσμου «θαυμαστού καινούργιου» πανεπιστημίου, χωρίς τούς, για τήν κοινωνία αναγκαίους, «άριστοφανισμούς», χωρίς — έτσι για παράδειγμα— τίς λαϊκότροπες μυρουδιές («τά κυλικεία δέν μυρίζουν τόσο και λουκάνικα») πού ταιριάζουν μόνο για τίς... ποιητικές έξάρσεις του λαού («τά συνθήματα, ή επανάληψη, ό ρυθμός, τό άστείο, τό σάντουιτς, ή τυρόπιτα»). Για νά καλλιεργηθεί έντός του ό έλλείπων τεχνοκρατισμός πού θά μᾶς προετοιμάσει τίς ακόμα καλύτερες μέρες στην Έλλάδα του 2000.

Κατόπιν («Τά μικρά μεγάλα», ΒΗΜΑ, 22/9/85) ήρθε ή σειρά όλων εκείνων τών μικρών καθημερινών προβλημάτων, π.χ. «ή άναμονή στή σειρά, ή περιφημη ούρά», πού άσκούν «πολυσύνθετες επίδράσεις στή σχέση του πολίτη μέ τό κράτος πού είναι «καθοριστικά για τήν ποιότητα ζωής (ΑΛΛΑ) και καθοριστικά για τήν ίδια τήν πολιτική έξουσία». Ό μιχεβιορισμός έδω άρχίζει νά γίνεται σαφέστερος. Διότι άν όλα αυτά τά μικροπροβλήματα δέν ύπάρχουν μπορεί π.χ. νά «σοφ φαίνεται λιγότερος ό χρόνος ή πάντως θά ήτανε άνετα και εύκολα, άκόμη κι άν ήταν σοβαρή ή καθυστέρηση», διότι διαφορετικά «ή έντύπωση άδιαφορίας ή άνικανότητας του όργανισμού —ή και του κράτους— έντείνε-

ται». Δέν είναι λοιπόν μόνο ή ποιότητα ζωής πού κεντρίζει τό ένδιαφέρον του επιφυλλιδιογράφου. Πιστεύει και γράφει ότι ή άντιμετώπιση όλων αυτών τών «μικρών πού είναι πολύ μεγάλα» «θά διευκόλυνε τή λειτουργικότητα του κράτους (και τότε) οί έντυπώσεις γίνονται θετικές άκόμη κι άν άλλα γενικότερα ζητήματα, οί τιμές τών τροφίμων, οί τιμές στά εισιτήρια ή οί άργοπορίες, όπως τής Όλυμπιακής, μπορεί νά μήν είναι εύχάριστα». Η έντύπωση και ή άπορρέουσα συμπεριφορά έναντι του κράτους πάνω άπ' όλα. Ίσως έπειδή τώρα τό κράτος είναι... σοσιαλιστικό, δηλαδή «δικό μας». Μένει νά εφαρμοστεί ή κατάλληλη τεχνική πού θά τίς προκαλέσει, ώστε νά περάσουν εύχερέστερα τά, ...προφητικά από τότε προεικαζόμενα, κυβερνητικά οικονομικά μέτρα.

Τελευταίο δείγμα στή σειρά τών επιφυλλίδων, τό «Δείγμα προτάσεων» (ΒΗΜΑ, 20/10/85). Έδω οί μιχεβιοριστικές τεχνικές βγαίνουν κατευθείαν από τό εργαστήριο, έτοιμες για έφαρμογή στό ανθρώπινο πλήθος, εκεί άκριβώς πού συναθροίζεται κυρίως: στό γήπεδο, στή λαϊκή συγκέντρωση. Η κοινωνία όλόκληρη ένα έκτεταμένο εργαστήριο και «τό κράτος, ή πολιτεία» στό ρόλο του εκπαιδευτή, μέ τό «καρότο» στό ένα χέρι, τό «μπαστούνι» στό άλλο: «μιά συνεχής διασταύρωση άυστηρότητας, συνέπειας, ποιότητας ανθρώπινης έπικοινωνίας, ιστορικής συνείδησης» όπως έν κατακλείδι γράφει ό κ. Φατούρος.

Όταν τά άπογοητευμένα από τίς εξελίξεις μεσοστρώματα (και όχι μόνο αυτά) έπιζητούν από τό κράτος νά επιδείξει περισσότερο άυστηρότητα, περισσότερο τιμωρία, όταν οί σύγχρονοι —και άυταρχικοί— κρατισμοί καταφεύγουν όλοένα και πιο συχνά στό «μπαστούνι» παρά στό «καρότο», ό κ. Φατούρος άντιπροτείνει σοσιαλιστικότερα και έναργέστερα τώρα

Η ΣΤΗΛΗ

«Στήλαι και πλακόεντες...
Έργα γιγάντων»

τίς πρακτικές του κοινωνικού μιχεβιορισμού της δεκαετίας 1965-75, υπενθυμίζοντας έτσι ότι και η ανταμοιβή είναι επίσης ένας τρόπος έλέγχου, αποτελεσματικότερος μερικές φορές, καθώς λειτουργεί διαμέσου θετικής και όχι αρνητικής ενίσχυσης.

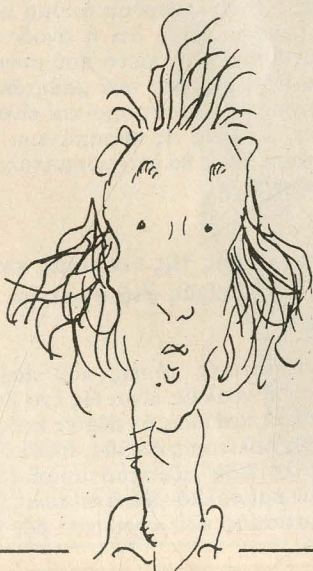
Δείγμα των προτάσεών του: «Νά υπάρχει (στό γήπεδο) 10-15 λεπτά συμφωνική μουσική (...) όταν όλοι έχουν μπει μέσα, αφού έχουν κλείσει οι πόρτες (προφανώς για να μη δραπετεύσει κανένας) οι διάφορες G1, G4... Καί η τηλεόραση θά άναμεταδίδει αυτή τήν άρχή του μεγάλου μάτς». Ο επιφυλλιδογράφος φαίνεται να πιστεύει ότι έτσι θά περιοριστεί ή και θά εκλείψει ή ανάγκη, ειδικά εκπαιδευμένων, σκύλων για τόν περιορισμό τής βίας. Άντι να ντρεσάρουμε ζώα γι' αυτόν τό σκοπό, μοιάζει πιό ... ανθρώπινο να ντρεσάρουμε τούς φιλάθλους (καί τούς τηλεθεατές) έτσι ώστε επιτέλους «νά άρχισει μιά άλλη σχέση μέ τή μουσική από τίς μεγάλες λαϊκές συγκεντρώσεις». Τό παράδειγμα τών *Carmina Burana* δέν πρέπει να μείνει εϋκαιριακό και άποσπασματικό. Γι' αυτό και στή συνέχεια καλοϋνται τά κόμματα να συναρθρώσουν «τό σήμα του κόμματος» μέ ένα «ήχηρό σύνθημα», τά εξαρτημένα άνανακλαστικά όφείλουν να ενισχυθούν περαιτέρω. Γι' αυτό καλεΐται και ή πολιτεία να προσφέρει στους περιφημούς πιά «φορείς», συναθροισμένους σε στάδια, άφθονο μουσικό, ποιητικό και θεατρικό θέαμα, ίσως κι έτσι αλλάξουν «έντυπώσεις» για τόν περιοριζόμενο «άρτον».

Χρειάζεται άραγε να τονίσουμε ότι οι προτεινόμενες από τόν κ. Φατούρο τεχνικές έλέγχου και τροποποίησης τής ανθρώπινης συμπεριφοράς άπευθύνονται κυρίως «στό κράτος, στήν πολιτεία»;

Κάποιοι πού δέν είναι έναντίον ούτε τής καθαριότητας ούτε τής ποίησης ούτε τής κατάργησης τής ούρας στό μεταφορικά μέσα, άδυνατούν προφανώς να άποδεχτούν τόσο τή μυθο-ποίηση όσο και τήν μιχεβιοριστική άπο-στείρωση τής κοινωνίας.

Δικό τους τό πρόβλημα, δηλαδή τής άριστερας.

Δημήτρης Θεοδώρου

Ζητώ συγγνώμη πού, έτσι αυθαίρετα και χωρίς αιδώ, στέφω τό μικρό έτούτο σχολίο μέ στίχο από τήν Παλατινή Άνθολογία —κουτσουρεμένον κιάλας. Όμως: μεγάλες εποχές, μεγάλα λόγια (καί εις τά μικρά άκόμη μεγαλύτερα), τόσο πού τό σχολίο δέν έπαρκει από μόνο του να στηλιτεύσει. Σκεφτείτε το κι άλλιώς: Συλλογική παράκρουση, υπαίθρια θέατρα κατάμεστα, ζητωκραυγές του πλήθους, βασιλείς, λαός και πρυτανείες, λαμπρά ταιριάζουν όλα. Τί πιό λαμπρό, λοιπόν, τί πιό ταιριαστό για τή μεγάλη έτούτη εποχή τών μεγαφώνων, μεγατόνων και τών μεγαλειών από επίτμβιο έπίγραμμα του Άγιου Γρηγορίου του Θεολόγου (του μεγάλου Ναζιανζηνού). Τό άφήνω στή διακριτική ευχέρεια του άναγνώστη να συνδέσει, όπως και όσο θέλει, τήν έπιγραφή μέ τήν ουσία του πράγματος. Άπό τή μεριά μου, όμολογώ πως δέν βλέπω παρά τήν πλάκα του θέματος και σ' αυτήν σταματώ. Όποιος θέλει να ψάξει τί κείται άπό κάτω, τό τί, τό πως και τό ποιός, δική του υπόθεση. Όμως, δείξε λίγο σεβασμό, διαβάτη, και προπάντων πρόσεξε πού πατάς. Άνδρών έπιφανών —και τά λοιπά. Προς τό παρόν, τόν λόγο έχει ή φαντασία.

Φανταστείτε, λοιπόν, για τό γούστο του πράγματος: «Φανταστείτε όταν οι ρυθμικές κραυγές θά διασχίζουν τά άναρτημένα πανό μέ τό σήμα του κόμματος, μόνο του ή συνθετιμένο μέ τό ήχηρό σύνθημα, τότε άρχίζει δυνατή ή μουσική από τά μεγάλα μεγάφωνα. Φλάουτο, βιολί, πιάνο, άρπα προχωράνε μέσα στους χιλιάδες του συνθήματος». («Ή όλίγον τότε σάμα, τό δέ κλέος ούρανόμηκες...»). Προσοχή και στους σηματοδότες, διαβάτη, ιδιαίτέρως δέ τούς ήχηρούς.

Φαντάζεται πολλά τέτοια ό πολίτης Δ.Α. Φατούρος στο πρόσφατο σημειώμα του, «Δείγμα προτάσεων», στή στήλη πού κρατεί στο *Βήμα τής Κυριακής* (20 Όκτωβρίου 1985, σ. 16). Άλλά τό ρίγος πού μάς μεταδίδουν οι μεγάλες φαντασιώσεις του θά ήταν, φοβόμαι, ρίγος τρόμου, αν δέν υπερίσχυε ή κωμική πλευρά του πράγματος. Φανταστείτε λοιπόν κι εσείς, μέ τή σειρά σας, φίλοι άναγνώστες του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη*, τόν πρύτανη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης να φαντάζεται τά άκόλουθα:

«Πρίν από τά μεγάλα ποδοσφαιρικά μάτς, πρίν από τούς μεγάλους ποδοσφαιρικούς άγώνες, όπως λέγονται, προτείνω να υπάρχει για 10-15 λεπτά, συμφωνική μουσική παλιότερη και καινούργια από όρχήστρα ή από πολύ καλές έγκαταστάσεις ήχου...».

Φανταστείτε και τουτο:

«Και στις μικρές και τίς μεγάλες πόλεις, ίσως σε πλατείες ή στις έξόδους

των πόλεων, πολύ μεγάλες επιφάνειες μακρόστενες με φωτογραφίες ή άνάγλυφα από τή φρίκη των πολέμων και από τή χαρά παιδικών παιχνιδιών όπου κανένας δέν θά γράφει επάνω τους τίποτα, τίποτα».

Πρυτανεύουν οι μεγάλες ιδέες, τά μεγάλα πράγματα, στή σκέψη του κ. Φατούρου. Μιά μικρή *magnificat* ό λόγος του, μεγαφωνημένη.

Άς φανταστούμε κι εμείς λιγάκι:

Φανταστείτε λοιπόν στα μεγάλα άμφιθέατρα των πανεπιστημίων μας, 10 με 15 λεπτά προτού άρχίσουν τά μαθήματα, οι παραδόσεις, όπως λέγονται, να άκούγεται από μεγάλα μεγάφωνα παλαιότερη αλλά και νεότερη μεγάλη μουσική (συμφωνική και μη). Προτείνω, για να ξεκινήσουμε, τό *Ρέκβιεμ* του Βέρντι και άμέσως μετά τό *Μάνα μου και Παναγιά* του Μίκη Θεοδωράκη.

Προτείνω επίσης κάθε φθινόπωρο, ή έναρξη των πανεπιστημιακών μαθημάτων να έορτάζεται με μονομαχίες στα μεγάλα στάδια του έλληνισμού (μέ τή συνοδεία βεβαίως συμφωνικής, έδω, μουσικής), όπου κατά σειρά ιεραρχίας θά μονομαχούν οι τής πνευματικής ήγερσίας του τόπου. Ό νικητής θά παίρνει για βραβείο ένα άλμπουμ τής άρεσκείας του από τά κάτω όκτώ:

1. Τή *Μαντάμ Μπατερφλάι* του Πουτσίνι.
2. Τά *Κατά Ματθαίον Πάθη* του Μπάχ.
3. Τήν *Ένάτη συμφωνία* του Μπετόβεν.
4. Τόν *Μεγάλο Έρωτικό* του Μάνου Χατζιδάκι.
5. Τή *Μικρή Νυχτερινή Μουσική* του Μότσαρτ.
6. Τή *Δεύτερη συμφωνία* του Μίκη Θεοδωράκη.
7. Όλίγον Μικρούτσικον.
8. Κατ' έξαιρεση, για τούς πιό όργίλους, τή φυσαρμόνικα του Λεωνίδα Κύρκου.

Και τά όκτώ, βεβαίως, με ήχητική επένδυση από ζωντανές (live) πολιτικές συγκεντρώσεις. Ψυχή μου!

Φανταστείτε τέλος τό άκόλουθο. Μιά πολύ μεγάλη επιφάνεια, μακρόστενη, ως πούμε τόν χώρο μιάς επιφυλλίδας σε κυριακάτικη έφημερίδα: Ή στήλη αυτή, καθαρά και σεβάσμιμα άναθεματική, θά επιγράφεται «Ή Πρυτανεία» (κατά τό καθαφικόν «Ή Σατραπεία») και *κανεϊς* δέν θά γράφει επάνω της τίποτα, τίποτα.

Μιά φρικτή ύποψία με σταματά και δέν συνεχίζω: Μήπως όλα αυτά τά έγραψε για πλάκα ό κ. Φατούρος και άδικα τόν στηλιτεύουμε; Μήπως έχουμε να κάνουμε με σατιρικό συγγραφέα πρώτου μεγέθους και τόν θάβουμε χωρίς λόγο τόν άνθρωπο; Σκέψου κι αυτή τήν έκδοχή, διαβάτη.

Δ.Σ.Κ.

Οἱ μαθητές ψήφισαν

Οἰ πρόσφατες μαθητικές ἐκλογές —ὅπως ὅλες οἱ ἐκλογές— μᾶς ἐπιτρέπουν καὶ μᾶς καλοῦν νά προβληματιστοῦμε γιά τίς λιγότερο ἢ περισσότερο αἰσθητές καθημερινές ἀλλαγές. Κάθε ἐκλογική ἀναμέτρηση παραμένει πάντα ἕνα πολύ ιδιόρρυθμο πολιτικό καὶ κοινωνικό γεγονός. Ἀπό τή μιά μεριά κρίνονται ζητήματα ἐξουσίας, καὶ μάλιστα ἀμεσης ἀσκησης ἐξουσίας. Ἀπό τήν ἄλλη καταγράφονται πολύ πῖο μακροχρόνιες τάσεις καὶ πορείες. Καί πάντα μένει ἔξω ἀπό τήν καταγραφή τῶν τάσεων καὶ τήν ἀναδιανομή ἢ ἀναδιάταξη τῆς ἐξουσίας ἕνα πολύ μεγάλο μέρος κοινωνικῶν ζυμώσεων πού δέν μπορεῖ νά ἀπεικονιστεῖ σέ ψηφοφορίες. Ἄν κάτι ἀπό τήν κοινωνική ζωή τῶν μαθητῶν ἐνδιαφέρει τήν ἀνανεωτική ἀριστερά σήμερα, αὐτό δέν εἶναι βέβαια ἢ ἀναδιανομή τῆς ἐξουσίας —μιάς ἐξουσίας πού οὔτε πολύ σημαντική εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς ἀλλά πού οὔτε καί ἡ ἀνανεωτική ἀριστερά διεκδικεῖ σημαντικό της μερίδιο. Ἐνδιαφέρει ὁμοίως ἡ καταγραφή τῶν πῖο μακροχρόνιων τάσεων καὶ κυρίως ἐνδιαφέρουν οἱ γενικότερες κοινωνικές ζυμώσεις πού ὅπως εἶπαμε δέν καταγράφονται κατά κανόνα* στίς ἐκλογικές ἀναμετρήσεις.

* Ἀσκοπες αἰσιοδοξίες

Τό ἄρθρο τοῦ Μπάμπη Παπαπαναγιώτου στήν *Ἀγῆ* τῆς περασμένης Κυριακῆς ἐρχεται νά ἀσχοληθεῖ μέ αὐτά πάνω κάτω τά ζητήματα πού ἀσχολοῦν τήν ἀνανεωτική ἀριστερά, παίρνοντας τίς πρόσφατες ἐκλογές ὡς ἀφορμή μᾶλλον παρά ὡς συγκεκριμένο θέμα γιά ἀνάλυση. Τό ἄρθρο αὐτό καταλήγει μέ μιά πολύ αἰσιοδοξή διαπίστωση πού καλεῖ κάποιον ἀντίλογο.

« Ἀσχετα λοιπόν ἀπό τήν πολιτική ἀπόχρωση τῆς ψήφου τῶν μαθητῶν, σημαντική εἶναι ἡ ἐνίσχυση τῶν ἰδεῶν: ἐνός ἀντιαυταρχικοῦ, ἀνθρώπινου, δημοκρατικοῦ καί συμμετοχικοῦ σχολείου, τοῦ αὐτόνομου καί διεκδικητικοῦ μαθητικοῦ κινήματος, ἐνός σχολείου σύγχρονου στενά δεμένου μέ τήν κοινωνική πραγματικότητα πού νά παρέχει οὐσιαστική μόρφωση, ἐνός σχολείου στό ὁποῖο οἱ μαθητές μποροῦν νά συνδιαμορφώσουν τήν καθημερινή ζωή του.

Αὐτές οἱ ἰδέες εἶναι καί οἱ «μεγάλοι κερδισμένοι» τῶν μαθητικῶν ἐκλογῶν, ἡ πολύτιμη παρακαταθήκη γιά τό μέλλον τοῦ σχολείου.

Ἡ ψήφος σ' αὐτές ἦταν σχεδόν καθολική».

Οἱ παρατηρήσεις αὐτές εἶναι αὐθαίρετες καί βρίσκονται σέ μεγάλη ἀναντιστοιχία τόσο πρὸς τά ἐμπειρικά δεδομένα, ὅσο καί πρὸς τά στοιχεῖα ἀνάλυσης τοῦ ἴδιου τοῦ ἄρθρου τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν κατάληξη. Θά μπορούσαμε νά τίς δεχτοῦμε ὡς συνθήματα καί ἐπιδικώμενους στόχους ἀλλά εἶναι ἀποπροσανατολιστικό καί ἐπικίνδυνο νά τίς προβάλλουμε ὡς συμπεράσματα. Θά πρόσθετα ἀκόμα ὅτι εἶναι τόσο ἐξόφθαλμα διαψευσμένες ὥστε συσκοτίζουν ὀρισμένες πολύ θετικές παρατηρήσεις πού καταγράφονται στό πλαίσιο τοῦ ἴδιου ἄρθρου. Μάλιστα, ἂν ἀφαιρέσουμε τό συνθηματολογικό χαρακτήρα καί τήν ὑπεραισιόδοξη διάθεση τῆς περικοπῆς πού παραθέσαμε θά διαπιστώσουμε ὅτι κατά βάθος περιγράφει μιά πολύ πραγματική καί ἀνησυχητική κατάσταση.

Νομίζω ὅτι κανεὶς δέν μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ στά σοβαρά ὅτι «γιά τρίτη συνεχῆ

χρονιά ἡ ΜΑΚΙ εἶχε ἀνοδική πορεία στί μαθητικές ἐκλογές... ἔτσι ὥστε σήμερα νά εἶναι πρώτη δύναμη». Τό ἴδιο ἀναντιρρητη μού φαίνεται καί ἡ παρατήρηση ὅτι «Ἡ ἀνοδος τῆς ΜΑΚΙ δέν ἀφορᾷ ὁμοίως μόνο τήν ἐκλογή ὑποψηφίων πού «δηλώνουν ΜΑΚΙ», ἀλλά καί τήν ἐνίσχυση ἐντῶν συντηρητικῶν φαινομένων, στήν καθημερινή συμπεριφορά καί πρακτική τῶν μαθητῶν, πού μεταφράστηκαν ἐνμέρει καί σέ ψήφο πρὸς τοὺς ΜΑΚΙτες». Στό σημείο αὐτό νομίζω ὅτι τό ἄρθρο τοῦ Μ. Παπαπαναγιώτου ἐντοπίζει ἕνα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα, ἂν καί δέν τό προχωράει ὅσο θά ἔπρεπε. Γιατί ἂν προσέξουμε ὅλες τίς ἐνδείξεις πού ἔχουμε θά δοῦμε ὅτι ὡς ἕνα βαθμὸ ἡ ἀνοδος τῆς Δεξιᾶς καί ἡ στρόφη πρὸς συντηρητικότερες τοποθετήσεις εἶναι φαινόμενα διακριτά καί ἴσως (θά ἔλεγα μέ δόση ὑπερβολῆς) ἀνεξάρτητα. Θά συμφωνοῦσα ἀκόμα μέ τόν Μ. Παπαπαναγιώτου ὅτι ἡ ἀνοδος τῆς ΜΑΚΙ εἶναι ἕνα φαινόμενο πού *συνυπάρχει* μέ «συμπεριφορές τῶν μαθητῶν πού ἐμπεριέχουν *ριζοσπαστισμό* καί εἶναι ἀντιφατικές ὡς πρὸς τίς παραπάνω». Ἀπό δῶ καί πέρα ὁμοίως θά ἐπιχειρηματολογῶσα διαφορετικά.

Ριζοσπαστισμός τῆς νεολαίας καί ἀνοδος τῆς Δεξιᾶς στά σχολεῖα

Οἱ ριζοσπαστικές τάσεις πού παρατηροῦνται στή νεολαία εἶναι ὡς ἕνα βαθμὸ ἀνεξάρτητες καί ἴσως ἀντίθετες πρὸς τήν ἀνοδο τῆς πολιτικῆς Δεξιᾶς, ἀλλά ὑπάρχουν πολλά εἶδη ριζοσπαστισμοῦ (ὅπως ὑπάρχουν καί πολλά εἶδη ἀνανέωσης). Ὁ ριζοσπαστισμὸς πού κυριαρχεῖ δέγ ὀδη-

γεί προς την αναζήτηση «ένος σχολείου σύγχρονου, στενά δεμένου με την κοινωνική πραγματικότητα και που να παρέχει ουσιαστική μόρφωση». Ίσα ίσα οδηγεί κατευθείαν έξω από τό σχολείο και έξω από τό πανεπιστήμιο. Κατά κάποιο τρόπο οδηγεί σε μία «σχετική επιστροφή των νέων στην οικογένεια» (θά έπιμείνω όμως, όχι «λόγω κυρίως της οικονομικής κρίσης και της έντονης κομματικοποίησης της δημόσιας ζωής»). Πρόκειται για μία πολύ ιδιότυπη επιστροφή. Έκείνο που φαίνεται να έχουν κερδίσει οί σημερινοί νέοι ριζοσπάστες, σε αντίθεση προς τούς νέους ριζοσπάστες της δεκαετίας του '60, είναι ή *συνύπαρξη* με την οικογένεια, αυτό όμως δέν σημαίνει και *συμφωνία* με την ιδεολογία και τίς αξίες της παραδοσιακής οικογένειας. Τό μεγαλύτερο μέρος του ριζοσπαστισμού των νέων που δέν τό έλκυει πιά ή παραδοσιακή Άριστέρα (όχι μόνο λόγω έλλείψεων και αδυναμιών της τελευταίας), και που δέν τό οικειοποιείται ήδη ή παραδοσιακή Δεξιά, διοχετεύεται σε κινήματα που συνηθίζουμε να τά άποκαλούμε περιθωρικά, και στά όποια θά έπρεπε να συμπεριλάβουμε και τίς σύγχρονες έκδοχές άναρχικών στάσεων. Μου φαίνεται δηλαδή ότι μέσα στίς ανακατατάξεις που συντελούνται στό χώρο της νεολαίας τά τελευταία δέκα περίπου χρόνια, ένας σημαντικό αύξανόμενος άριθμός νέων άποδεσμεύεται από τούς παραδοσιακούς πολιτικούς σχηματισμούς και αναζητάει καινούργιες λύσεις. Τά πρώτα χρόνια μετά την πτώση της δικτατορίας, τό ΠΑΣΟΚ, ως νέος σχηματισμός, διεκδίκησε με έπιτυχία ένα μεγάλο μέρος αυτής της αναζήτησης· και σήμερα λόγω της πολιτείας και του ήθους του, έπιτρέπει στή Ν.Δ. να τή διεκδικεί με αντίστοιχη έπιτυχία. Έκείνο όμως που

ένδιαφέρει περισσότερο είναι ότι οί αναζητήσεις μιάς μερίδας νέων ξεπερνούν κατά πολύ ό,τι θά μπορούσε να τούς προσφέρει ή φυσιογνωμία των μεγάλων κομμάτων όπως προκύπτει από την αντίπαράθεσή τους. Τή μερίδα αυτή τή χαρακτηρίζει ένα είδος ριζοσπαστισμού, αλλά θά πρέπει να είμαστε προσεκτικοί να μήν έννοήσουμε με αυτό μία όμοιομορφη και όμοιότροπη πορεία.

Γενική κρίση αξιών

Έκείνο που κυρίως χαρακτηρίζει τή σημερινή εποχή είναι μία γενική κρίση αξιών. Η ιστορία των πολιτικών κομμάτων τά τελευταία δέκα χρόνια στην Ελλάδα είναι μία ιστορία προσπάθειας επαναπροσδιορισμού τους. Έκτός από τό ΚΚΕ (κι αυτό έχοντας πάντα δίπλα του την υπενθύμιση της διάσπασης, που διατηρείται όσο τό ΚΚΕ έσωτερικού διατηρεί τόν τίτλο του) κανένα άλλο πολιτικό κόμμα δέν διατηρεί τήν προδικτατορική του όνομασία. Άλλά και σε επίπεδο ιδεολογίας και προγράμματος είναι διαρκώς φανερές οί άπόπειρες «άνανέωσης» σε όλα τά κόμματα. Αυτά είναι συμπτώματα κρίσης, αλλά μιάς κρίσης που υπερβαίνει τίς προτεινόμενες λύσεις. Στο χώρο της νεολαίας βλέπουμε πιά καθαρά τά σημάδια της δυσπιστίας προς τούς πολιτικούς σχηματισμούς, ό,τι τίτλο ή πρόγραμμα κι αν υίοθετοϋν μέχρι στιγμής. Αυτή ή δυσπιστία ανοίγει όμως μία πλειάδα κατευθύνσεων και διεόδων, σε μεγάλο μάλιστα βαθμό άντιφατικών και άνταγωνιστικών μεταξύ τους.

Άν κοιτάξουμε και προς τίς χώρες που έζησαν πρώτες αυτές τίς εξελίξεις θά

δοϋμε ότι και μορφές βίαιων συγκρούσεων μεταξύ όμάδων νέων δέν θά πρέπει να άποκλειστοϋν. Η δική μας πολιτική ζωή, έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι θά έπιταχύνει τήν περιθωριοποίηση ένός σημαντικού τμήματος νέων. Γιατί περισσότερο κι από τήν οικονομική κρίση εκείνο που οδηγεί στή δυσπιστία είναι ή κρίση αξιών, που περιλαμβάνει τή σκανδαλώδη περιφρόνηση της αλήθειας και του δικαίου, από τά πολιτικά κόμματα και τά μέσα μαζικής επικοινωνίας. Όδηγημένοι άπ' αυτή τήν περιφρόνηση κάποιοι νέοι οικοδομοϋν τή δική τους περιφρόνηση προς τήν κοινωνία και τόν πολιτισμό της — και άντιπροτείνουν πρώτα άπ' όλα τήν πρόκλησή τους, έτσι, σκέτη, στην άρχή. Τό κίνημα των πάνκ έχει κυρίαρχα αυτό τό χαρακτήρα. Ύστερα άντιπροτείνουν άλλες πιο δυναμικές λύσεις, που έμφανίζονται τώρα μαζικότερα και στην Ελλάδα. Μακριά από τό σχολείο και μακριά από τό πανεπιστήμιο, μακριά από τά πολιτικά κόμματα και μακριά από νεολαιίστικες όργανώσεις, κάποιοι άπ' αυτούς τούς νέους συμφιλιώνονται με τήν οικογένεια, όχι όμως για να έπιστρέψουν σ' αυτή αλλά για να άντλήσουν δύναμεις άρνησης και άνυποταγής. Και κάποιες οικογένειες προσφέρουν, έν πλήρει συνειδήσει αυτής της αντίφασης, τή συνδρομή τους, ίσως όδηγημένες από τά ίδια άδιέξοδα. Αυτά όλα δέν τά λένε βέβαια οί πρόσφατες μαθητικές εκλογές, γιατί είναι φαινόμενα που δέν καταγράφονται σε ψηφοφορίες. Οί εκλογές λένε ότι ή Άριστέρα που ξέραμε, άνανεωτική ή δογματική, δέν άκτινοβολεί πιά. Για όλα τά ύπόλοιπα βασίζομαι σε μία γενικότερη άίσθηση και έλπίζω ειλικρινά να έχω κάνει λάθος.

Δημήτρης Κυρτάτας

Τό «Χαλιφάτο του Μωρέως»

ή

ή γνώση καί ή αΐσθηση τῆς ἱστορίας στούς σημερινούς νέους

Διαβάζουμε στά γραπτά ὑποψηφίων
ξεναγῶν:

(...) Τό Χαλιφάτο τοῦ Μωριά
ιδρύθηκε ἀπό τοὺς Φράγκους με-
τά τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως στὴν τέταρτη σταυ-
ροφορία. Τὴν ἴδια περίοδο ιδρύ-
θηκε καί τό κράτος τῆς Ἀνατο-
λίας καί Περατίας στή Μικρά
Ἀσία στὴν περιοχή τοῦ Πόντου.
Μετά φάνηκαν οἱ Τούρκοι. Τό
1071 ἔγινε ἡ πρώτη ἄλωση τῆς
Κωνσταντινουπόλεως ἀπό αὐ-
τούς καί τό 1453 ἔγινε ἡ κατάκτη-
ση ὀλόκληρου τοῦ βυζαντινοῦ
κράτους. Ὁ ἑλληνισμός ὑποδου-
λώθηκε καί βυθίστηκε σέ με-
σαιωνικό σκοτάδι. Πάντως οἱ
Ἕλληνες ἀντιστάθηκαν γενναῖα
στόν κατακτητή. Ὁ αὐτοκράτο-
ρας Κωνσταντῖνος καί ὁ πατριάρ-
χος Γρηγόριος ὁ Ε' σκοτώθηκαν
ἥρωικά πολεμώντας στίς ἐπάλ-
ξεις τῆς βασιλεύουσας.

(...) Παρά τὴν ἦττα τό ἀθάνατο
ἐλληνικό πνεῦμα δέν κοιμήθηκε.
Οἱ ἰδέες τοῦ διαφωτισμοῦ βρῆκαν
ἀνταπόκριση μεγάλη ἀπό τοὺς

Ἕλληνες μιά καί τό περιεχόμενό
τους μιλοῦσε γιά ἀνυπαρξία δου-
λων. Ἔτσι ἦρθε ἡ αὐγή τῆς ἐπα-
νάστασης. Ὅμως, μέ τό πού ἐγι-
νε ἡ ἐπανάσταση οἱ προσδοκίες
πού εἶχε ὁ λαός δέν πραγματο-
ποιήθηκαν ὅλες, εἶχαν βέβαια
τώρα ἐλευθερία νά πιστεύουν στή
θρησκεία τὴν ὀρθόδοξη, νά μιλά-
νε τὴ γλώσσα τους, νά ἔχουν τόν
ἐθνικό ὕμνο, τὴ γαλανόλευκη ση-
μαία, τό κράτος νά ἀνήκει στοὺς
Ἕλληνες, ἀλλά ὅπως πάντα ἄρ-
χισαν οἱ διχόνοιοι ἀναμεταξύ
τους. Ἡ ἀναδημιουργία (sic)
τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους δέν πέτυ-
χε ἀπόλυτα καί ἡ αὐτοδιαχείριση
πού ζητοῦσαν οἱ Ἕλληνες στά
1821 δέν κατακτῆθηκε τότε.

Παρ' ὅλες τίς ἀτυχίες ὁ λαός
προσπαθοῦσε πάντα νά μεγαλώ-
νει τό κράτος του. Θά τό πετύχαι-
νε ἴσως στά 1913 δταν πολιόρκη-
σε τὰ Ἰωάννινα ἀλλά δυστυχῶς
δέν μπόρεσε νά τὰ καταλάβει
ἐπειδὴ τὰ κατεῖχε ὁ γερμανικός
στρατός. Καί τότε ἀκόμη ὁ λαός
ὄνειρευόταν ἀκόμα καλύτερες
μέρες.

Οἱ νεαροὶ ΝεοἝλληνες ἀποφοιτοῦν
ἀπὸ τὴ δωδεκαετὴ στοιχειώδη καί
μέση παιδεία μέ βαθμολογική ἀξιο-
λόγηση στό μάθημα τῆς Ἱστορίας
πού κυμαίνεται ἀνάμεσα στό 16 καί
τό 20. Κοινῶς μέ ἄριστα. Ἐχουν
ἀνάγκη τόν μεγάλο βαθμό γιά τίς εἰ-
σαγωγικές ἐξετάσεις πού θά ἀκολου-
θήσουν. Τό περιεχόμενο ὅμως αὐτῆς
τῆς ἄριστης γνώσης εἶναι —ἐκτός
ἀπὸ ἀπειροελάχιστες ἐξαιρέσεις— αὐ-
τό πού παρουσιάζουμε παραπάνω,
στὴν ἀρχὴ τοῦ σημειώματος αὐτοῦ.
Βρίσκεται σέ πλήρη ἀντιστοιχία μέ
τό ἐπίπεδο τῆς γνώσης τοῦ γραπτοῦ
ἐλληνικοῦ λόγου ἀλλά σέ ἀπόλυτη
ἀντίφαση μέ τὴν ἔννοια τοῦ ἄριστου.
Φυσικά οἱ ἔννοιες εἶναι σχετικές
στόν σοσιαλίζοντα, μικρομεσαῖο καί
οικονομικά ἀσθενή πολιτισμό μας.

Οἱ ἐξετάσεις ἀπὸ τίς ὁποῖες προέρ-
χονται οἱ παραπάνω ἀπόψεις γιά τὴν
ἐλληνική ἱστορία, ἀφοροῦσαν τὴν
ἐπιλογή ξεναγῶν πού θά ἔχουν τὴν
εὐθύνη γιά τὴν παρουσίαση τῆς χῶ-
ρας μας στοὺς ξένους. Γιά ἀνθρώπους
δηλαδή πού θά χρησιμοποιήσουν τὴν
ἱστορία τοῦ τόπου πρακτικά, στή δου-
λειά τους, καί δέν θά τὴν ἔχουν γιά
ἀφηρημένη ἐγκυκλοπαιδική γνώση.
Ἄκόμα περισσότερο, τό ἐπίπεδο τῶν
ὑποψηφίων ἀπὸ πλευρᾶς γνώσεων δέν
ἦταν ἀπὸ τὰ χειρότερα πού μπορεῖ
κανεὶς νά συναντήσει. Καθὼς χρειά-
ζεται ἡ ἄψογη γνώση μίας τουλάχι-
στον ξένης γλώσσας γιά νά παρου-
σιαστεῖ κανεὶς στίς ἐξετάσεις, τὰ
παιδιά αὐτά, ἀπὸ 18 ὠς 25 χρονῶ
στὴν πλειοψηφία τους, προέρχονται
ἀπὸ τὰ καλύτερα σχολεῖα τῆς χώρας
καί στή συντριπτικὴ τους πλειοψη-
φία εἶναι εἴτε σπουδαστές εἴτε φοιτη-
τές εἴτε ἤδη πτυχιούχοι κάποιου πα-
νεπιστημίου. Ἐάν λοιπὸν σ' ἓνα τέ-
τοιο δεῖγμα «καλῶν ὑποψηφίων» μό-
νον ἓνας στοὺς ἑκατὸ γνωρίζει τό
πότε ἡ Θεσσαλία ἐνσωματώθηκε στό
ἐλληνικό κράτος, τότε ἡ ἄριστη γνώ-
ση τῆς ἱστορίας πού οἱ στατιστικές
τοῦ ὑπουργείου Παιδείας ἀποδίδουν
στοὺς νέους μπορεῖ νά χαρακτηρι-
στεῖ μόνο ὡς παραπλάνηση.

Λέγεται ὅμως ὅτι τουλάχιστον τὰ
σημερινὰ παιδιά δέν μαθαίνουν τὴν
«ἀντιδραστικὴ παλιὰ παραδοσιακὴ
ἱστορία». Ὅτι οἱ κ.κ. τοῦ ΚΕΜΕ
φρόντισαν ὥστε νά διδάσκεται ἡ κοι-
νωνική, ἡ οικονομικὴ ἱστορία ἢ ἀκό-
μα καί ἐκεῖνη ἡ ἀκατανόητη *Εἰσαγω-
γὴ στίς ἱστορικὲς σπουδές*. Πραγμα-
τικά στά γραπτά τῶν ἐξετάσεων συ-
ναντᾶ κανεὶς φράσεις τοῦ τύπου: «μά
καί οἱ Ἕλληνες πρόκριτοι καί кара-
βοκυραῖοι ρουφοῦσαν τό αἷμα τοῦ
λαοῦ». Εὐκόλα ἡ ἀνοησία μπορεῖ νά
ὀνομαστεῖ προοδευτικότητα. Εὐκόλα
ἡ ἀντίληψη γιά τὴν ἱστορία παίρνει
τὴν μορφή μιᾶς ἀναζήτησης τῶν κα-

κῶν πού ζητοῦν νά κατασπαράξουν κάποιους καλούς. Εὐκολα ἐξοβελίζονται τὰ σύνθετα σχήματα τῆς πραγματικότητας. Εὐκολα τὰ πάντα γίνονται ἀπλά, γραμμικά καί κούφια. Εὐκολα ὁ μανιχαϊσμός ὀδηγεῖ στήν ἀπόλυτη ἄρνηση τοῦ προβληματισμοῦ, τῆς σκέψης καί τῆς κατανόησης τῆς διαφορετικῆς ἐποχῆς. Πολύ εὐκολα χαρακτηρίζονται προοδευτικά ὅλα τούτα.

Ἄς πάρουμε τίς περιπτώσεις «εἰσβολῶν» πού ὑπῆρχαν στίς ἀπαντήσεις τῶν ἰδίων ἐξετάσεων. Παρά τήν τεράστια ἀπόσταση πού χωρίζει στό χρόνο τούς Δωριεῖς καί τούς Τούρκους, ἡ εἰκόνα τους παρουσιάζεται στούς ὑποψηφίους ὁμοια καί ἀπαράλλακτη. Λαοί βάρβαροι, ἀπολίτιστοι, ἀγράμματοι, σκληροί ὡς τὰ ὄφια τοῦ σαδισμού. Ἦρθαν ἀπό τό ἄγνωστο, ἀπό τό πουθενά, ἀπό τόν Βορρά ἢ τήν Ἀνατολή. Ἦρθαν δηλαδή ἀπό τὰ ἴδια ἀκριβῶς μέρη πού καί οἱ χρονικογράφοι καλόγεροι τοῦ Μεσαίωνα τούς παρουσίαζαν νά ἔρχονται καί εἶχαν τήν ἴδια μορφή καί εἰκόνα τώρα ὅπως καί τότε. Φυσικά ἡ διαφορά ἐγκείται στό ὅτι κανεῖς ὑποψήφιος δέν ἰσχυρίστηκε ὅτι πρόκειται γιά θεῖα τιμωρία ὅπως θά ἔκαναν οἱ καλόγεροι. Τεράστια πρόοδος! Πάντως καί γιά κείνους καί γιά τούτους ἐπρόκειτο γιά δοκιμασία τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἢ ἔθνους. Οἱ καθαροί, πιστοί, πολιτισμένοι καί ἐνάρετοι Ἕλληνες δοκιμάζονται ἀπό τήν ὠμή βία τῶν βαρβάρων μόνο καί μόνο γιά νά ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ ἀνωτερότητα τοῦ πνεύματος καί τοῦ πολιτισμοῦ τους. Ὁ κόσμος τοῦ θεοῦ (ἢ τοῦ ἔθνους ἢ τοῦ λαοῦ) καί ὁ κόσμος τοῦ διαβόλου (ἢ τῶν ἐχθρῶν ἢ τῶν ἐκμεταλλευτῶν).

Σέ κανέναν δέν περνᾶ ἡ ὑποψία ὅτι ἡ συμμετοχή τῶν Δωριέων καί τῶν Τούρκων στήν ἱστορία τοῦ τόπου διαφέρει ἀπό τήν ὅποια συμμετοχή θά μπορούσε νά ἔχει ἕνα καλό συνεργεῖο κατεδαφίσεων. Κανείς δέν συμμερίζεται τούς προβληματισμούς τῶν ἱστορικῶν γιά τήν «εἰσβολή» ἢ «κάθοδο» τῶν Δωριέων ἢ γιά τίς κατεδαφιστικές ἐπιδόσεις τῶν Τούρκων. Κανείς δέν σκέφτεται ὅσα πρόσθεσαν στόν τόπο οἱ πρῶτοι καί ὅσα ἄφησαν οἱ δεῦτεροι. Πότε ἡ παιδεία μας ἀνέφερε ὅτι ἡ μαγειρική τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, αὐτή πού ὀνομάζουμε *παραδοσιακή*, εἶναι τουρκική;

Τό ταξίδι τοῦ ἐκλεκτοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ θεοφύλακτου λαοῦ, ἀνάμεσα στίς δοκιμασίες καί τίς ἀπειλές πού οἱ δαιμονικοί καί ἀπολίτιστοι ξένοι ὀρθώνουν μπροστά του, εἶναι ὁ ἄξονας τῆς σημερινῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ὅπως ἦταν καί τῆς ἀντιστοιχίας τοῦ 19ου αἰῶνα ἢ ἀκόμα

ἐκείνης τοῦ μακρινοῦ Μεσαίωνα ὅπου οἱ ἐκλεκτοί τοῦ θεοῦ ἀντιπάλαιαν τούς καταραμένους τοῦ διαβόλου. Ἡ προοδευτικότητα τῆς σημερινῆς διδασκαλίας φαίνεται νά διασφαλίζεται μέ τήν πρόσθεση τοῦ ἐπιθέτου «ἱμπεριαλιστές» στούς γύρω βαρβάρους καί τήν ἐνταξη τῶν κάθε φύσεως «ἐκμεταλλευτῶν» στό στρατόπεδο τοῦ Σατανᾶ. Γιά νά γίνει τό τελευταῖο προσαρμῶνται, ὅπου χρειαστεῖ, καί τὰ γεγονότα. Οἱ διαγωνιζόμενοι ἐπιμένουν, ὅπως τούς ἔμαθαν στό σχολεῖο, ὅτι οἱ ἐφοπλιστές καί οἱ καραβοκύρηδες δέν ἔδωσαν τίποτα στόν ἀγῶνα τοῦ 1821 ἀλλά ἤξεραν μόνο νά κερδίζουν ἀπό αὐτόν...

* * *

Τό ὑπουργεῖο Παιδείας ἢ τό παραπλήσιο τοῦ Πολιτισμοῦ δέν φαίνεται νά ἔχουν ἰδιαιτέρους λόγους ἀνησυχίας γιά τό πνευματικό καί γνωστικό ἐπίπεδο τῶν ἑλληνοπαίδων. Ἐφόσον οἱ βαθμοί ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ παιδιά γνωρίζουν ἄριστα ἱστορία, ὄχι μόνο δέν ὑπάρχει ἀνησυχία ἀλλά καί πνέει ἀνεμος ἐπιτυχίας. Στά βασίλεια τῶν ἡλιθίων τὰ σύμβολα καί τὰ φετιχ ὑποκαθιστοῦν πάντα τήν οὐσία καί τήν πραγματικότητα. Στήν περίπτωσή μας ὅμως θά περίμενε κανεῖς νά ἀνησυχήσει ὁ ΕΟΤ, καθώς εἶναι ὁ

ἀποδέκτης τῶν διαμαρτυριῶν τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν γιά τό ἐπίπεδο τῆς ξενάγησης πού τους γίνεται. Ὑπάρχουν βλέπετε ἀκόμα τουρίστες πού θεωροῦν ἀφύσικη μιά εἰκοσάλεπτη ξενάγηση στήν Ἀκρόπολη ὥστε νά ἐξοικονομηθεῖ χρόνος γιά ἄλλο «σόπινγκ» (ψώνια μετά προμηθείας γιά ὀρισμένους, σ.τ.μ.).

Πραγματικά ἀνησύχησε ὁ δολαριοφόρος αὐτός Ὁργανισμός. Ἐστειλε κάποια τμηματάρχη Α' γιά νά μεταμορφώσει τίς σχολές τῶν ξεναγῶν. Δραστήρια αὐτή, φιλοκυβερνητική (ὅποιας κυβέρνησης), ἔκανε ἀγνώριστους τούς κανονισμούς καί τό ἐπίπεδο τῶν σχολῶν. Ἀνέθεσε τήν ἀξιολόγηση τῶν γνώσεων καί τῆς προσωπικότητας τῶν ξεναγῶν στό λαό πού ὡς γνωστόν ἔχει ἀλάνθαστο κριτήριο. Ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ λαοῦ παρουσιάστηκαν οἱ κ. Ἀρβανίτης καί Δούκας, ἰδιοκτῆτες τῶν μεγαλύτερων τουριστικῶν γραφείων τῆς Ἀθήνας καί τῆς Θεσσαλονίκης ἀντίστοιχα καί αὐριανά ἀφεντικά τῶν ὑποψηφίων.

Φρόντισε νά ἐκτοπίσει τούς καθηγητές τῶν Σχολῶν ἀπό ὁποιοδήποτε χώρο ἢ ὄργανο πού θά ἀποφασίζει γιά τίς σπουδές τῶν ξεναγῶν. Ἀνακατέυτηκε στά θέματα τῶν διαγωνισμῶν καί στήν ἐκλογή τῶν καθηγητῶν γιά νά πετύχει ὅποια ὑποβάθμιση φαινόταν δυνατή. Τώρα ἀσχολεῖται μέ τόν παραμερισμό τῶν ξένων, ἱμπεριαλιστικῶν προφανῶς, ἰνστιτούτων καί πρεσβειῶν πού ἐξετάζουν τή γνώση τῆς ξένης γλώσσας. Ἀρκετοί διοικητικοί ὑπάλληλοι γνωρίζουν ξένες γλώσσες, ὅπως ἰσχυρίζονται τά χαρτιά τους. Γιατί νά μὴν ὑποκαταστήσουν αὐτοί τούς ἀπαιτητικούς σέ ποιότητα ξένους!

Ἡ γνώση τῆς ἱστορίας (ὅπως καί κάθε εἶδους γνώση) κρίνεται περιττή ἀκόμα καί γιά κείνους πού θά παρουσιάσουν τή χώρα μας στούς ἐπισκέπτες της. Σέ τί θά μπορούσε λοιπόν νά χρησιμεύει ἡ ἱστορία σ' αὐτό τόν τόπο; Σέ τί ἐνοχλοῦν οἱ ἀσυνάρτητες ἢ ἀνύπαρκτες γνώσεις τοῦ παρελθόντος πού ὑπάρχουν στό νοῦ τῶν ἑλληνοπαίδων; Τό βασικό τό ξέρουν: «Εἴμαστε οἱ πρῶτοι», ὡς ἔθνος, ὡς πολιτισμός, ὡς λαός! Τά ἄλλα πού νά χρειαστοῦν; Γιά νά κατανοήσουμε τό διαφορετικό, ὅπως λέει κάπου καί ὁ κ. Βῶρος; Μά σ' αὐτή τή χώρα ἡ ἀλήθεια εἶναι μία καί ἕνας ὁ προφήτης αὐτῆς. Εἴτε Ἀνδρέας λέγεται εἴτε Κώστας ὁ ψηλός, εἴτε τιμημένο εἴτε Παναθηναϊκός, ΑΕΚ ἢ Θρίαμβος Νέου Κόσμου.

Γιά Λακεδαιμονίους θά μιλοῦμε τώρα;

Γιώργος Μαργαρίτης

Ἡ Κλόντ Μοσέ θεωρεῖται σήμερα ὅτι ἀνήκει στὸν κύκλο τῶν κορυφαίων ἱστορικῶν στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότη-
τας. Καθηγήτρια στὸ Πανεπι-
στήμιο PARIS-VIII (Vincennes),
ἔγινε γνωστὴ γιὰ τὸ μεγάλο της
συγγραφικὸ ἔργο. Ἀνάμεσα
στὰ βιβλία της σημειώνουμε τὸ
*Τέλος τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημο-
κρατίας* (Παρίσι, 1962), *Ἡ ἐρ-
γασία στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ
Ρώμη* (Παρίσι, 1966), *Ἡ τυ-
ραννία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*
(Παρίσι, 1966), *Οἱ ἑλληνικοὶ
πολιτικοὶ θεσμοὶ* (Παρίσι,
1968), *Ὁ ἀποικισμὸς στὴν ἀρ-
χαιότητα* (Παρίσι, 1971), *Ἀθή-
να: Ἡ Ἱστορία μιᾶς δημοκρα-
τίας* (Παρίσι, 1971). Στὰ ἑλλη-
νικά ἔχει μεταφραστεῖ ἀπὸ τὶς
ἐκδόσεις Παπαζήση τὸ *Τέλος
τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας*
καὶ ἀπὸ τὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυ-
μα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τὸ
*Ἀθήνα: Ἱστορία μιᾶς δημοκρα-
τίας* (Ἀθήνα, 1984). Πρόσφατα
κυκλοφόρησε στὸ Παρίσι τὸ
νέο της βιβλίο γιὰ τὶς γυναῖκες
στὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ Κλόντ Μοσέ βρέθηκε τὸν
Ἰοκτώβριο στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ
πάρει μέρος στὶς ἐργασίες τοῦ
ἱστορικοῦ συνεδρίου «Ἡ Μεσό-
γειος στὸν μεγάλο ἱστορικὸ
χρόνο: Πραγματικότητες καὶ
νοητικὲς παραστάσεις». Ὁ
Δέκαπενθήμερος Πολίτης συ-
νεχίζει μὲ τὴ συνέντευξή αὐτὴ
τῆ σειρά τῶν συζητήσεων γιὰ
τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς
ἱστορίας.

Τὴ συνέντευξή πῆραν καὶ ἐ-
πιμελήθηκαν ὁ Γιώργος Μαρ-
γαρίτης καὶ ὁ Δημήτρης Κυρ-
τάτας.

Μιά συζήτηση μέ τὴν ἱστορικό Κλόντ Μοσέ

Προβλήματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας

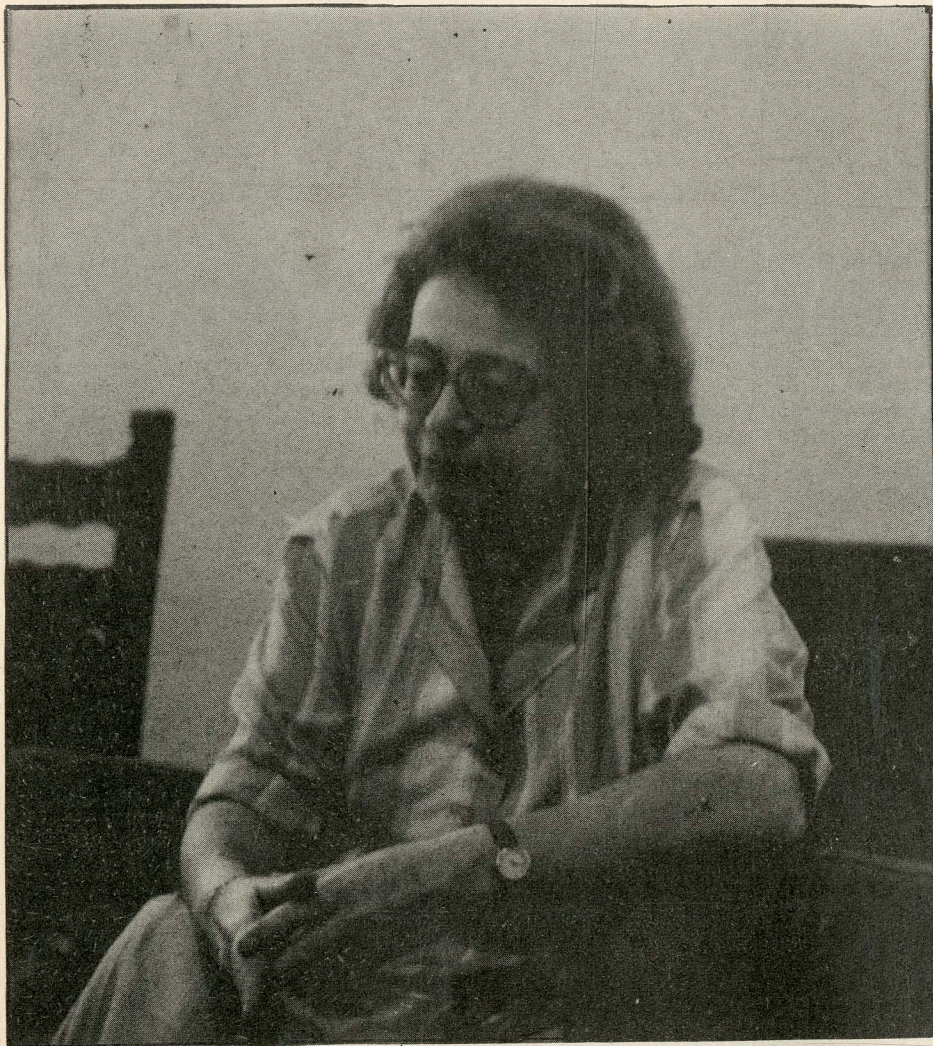
ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ: Θά θέλα-
με νὰ ξεκινήσουμε τὴ συζήτηση μαζί σας
ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον πού μπορεῖ νὰ ἔχουν οἱ
μελέτες τῆς ἀρχαίας ἱστορίας γιὰ τὸ σημε-
ρινὸ κόσμο. Στὴ χώρα μας, στὴν Ἑλλάδα,
ἡ ἀρχαία ἱστορία δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχο-
λεῖ σήμερα ὅσο ἄλλοτε τοὺς ἱστορικοὺς.
*Ἡ προσοχή τους στρέφεται στὴ νεότερη ἱ-
στορία ἢ στὸ Βυζάντιο. Ἀντίθετα στὴ
Γαλλία ἢ στὴν Ἀγγλία μὲ τὸ ἔργο ἱστορι-
κῶν ὅπως ἐσεῖς, ὁ Βιντάλ-Νακέ, ὁ Βερ-
νάν, ὁ Φίνλεϊ ἢ ὁ Σαίν Σαίντ Κρουά, γνω-
ρίζει μιά νέα ἀνθησι. Ποῦ νομίζετε ὅτι ὁ-
φείλεται αὐτό;*

*Ἀκόμα, τελειώνοντας τὸ βιβλίο σας,
Ἀθήνα: Ἱστορία μιᾶς Δημοκρατίας, πού
μεταφράστηκε πρόσφατα στὰ ἑλληνικά,
γράφετε ὅτι ἡ ἱστορία τῆς πόλης αὐτῆς ἴ-
σως νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει κάποιο δι-
δαγμα. Μπορεῖτε νὰ μᾶς μιλήσετε λίγο γι'
αὐτό;*

ΚΛΟΝΤ ΜΟΣΕ: Θά προσπαθῶ νὰ ἀπαν-
τήσω στὴν πρώτη καὶ πιὸ γενικὴ ἐρώτη-
ση. Πραγματικὰ στὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἀγ-
γλία σήμερα παρατηρεῖται μιά ἀναγέννη-
ση τῶν μελετῶν γιὰ τὴν ἀρχαία ἱστορία,
ἀναγέννηση πού ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ ἔργο
ὀρισμένων ἱστορικῶν ὅπως ὁ Μόουζες Φίν-
λεϊ. Ὁ Φίνλεϊ ἔθεσε μιά σειρά ἀπὸ νέα ἐ-
ρωτήματα καὶ ἀναζήτησε τὶς ἀντίστοιχες
ἀπαντήσεις. Αὐτὸ ἔστρεψε ἕναν ἀριθμὸ ἱ-
στορικῶν, νέων ἢ λιγότερο νέων, πρὸς
τὸν ἀρχαῖο κόσμο. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα
οἱ κλασικὲς σπουδὲς ἐπίσης γνώρισαν

μιά νέα ἀνθησι καὶ αὐτὸ εἶχε τὶς ἐπιπτώ-
σεις του στὴν ἱστορία.

Σχετικὰ τώρα μὲ τὴ φράση πού κλείνει
τὸ βιβλίο μου *Ἀθήνα: Ἱστορία μιᾶς Δημο-
κρατίας*, πραγματικὰ, ὅσο περισσότερο με-
λετῶ τὴν ἀρχαία ἀθηναϊκὴ δημοκρατία,
τόσο βεβαιώνομαι ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμα
πράγματα πού μπορεῖ νὰ διδαχθοῦμε ἀπ'
αὐτή. Γιὰ πολὺ καιρὸ, ἰδιαίτερα στὶς δη-
μοκρατικὲς χώρες τῆς Δύσης, ὑπῆρχε ἡ
τάση νὰ πλησιάζουμε τὴν ἀθηναϊκὴ δημο-
κρατία μέσα ἀπὸ τὰ σχήματα καὶ τὴ λο-
γικὴ μιᾶς σύγχρονης κοινοβουλευτικῆς
δημοκρατίας. Ἀνακαλύπταμε στὴν ἀρ-
χαιότητα συγκρούσεις κομμάτων καὶ μι-
λάγαμε γιὰ ριζοσπαστικὰ κόμματα. Ὅλα
αὐτὰ παραποιούσαν τὴν ἀληθινὴ εἰκόνα
τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας. Σήμερα ἀντί-
θετα τὸ κέντρο τῆς προσοχῆς μας δὲν
στρέφεται πρὸς τὶς ὁμοιότητες. Σέ τί δη-
λαδὴ μοιάζει ἡ τότε δημοκρατία μὲ τὴ δι-
κιά μας. Ἀναζητοῦμε περισσότερο αὐτὸ
πού τὶς χωρίζει, πού τὶς κάνει διαφορετι-
κὲς. Γιὰ παράδειγμα στὸ ὅτι ἡ ἀθηναϊκὴ
δημοκρατία ἦταν *ἀμεση*. Ὁ Φίνλεϊ στὸ
σχετικὸ βιβλίο του¹ τὴν ὀνομάζει μάλιστα
δημοκρατία «πρόσωπο μὲ πρόσωπο». Ἀν-
τέκρουσε ἐκεῖ τὴν τάση πολιτειολογίας
πού ὑπάρχει σήμερα στὶς ΗΠΑ — καὶ λι-
γότερο στὴν Εὐρώπη — ἡ ὁποία θεωρεῖ τὴ
δημοκρατία ὡς μιά λειτουργία ἐπαγγελμα-
τιῶν, θά λέγαμε, πολιτικῶν πού ἀφήνει σέ
παθητικὸ ρόλο τοὺς πολίτες. Εἶναι ἀρκε-
τὰ σωστὸ αὐτὸ καὶ τὸ διαπιστώνουμε εὖ-

κολα αναλογιζόμενοι τούς πολύπλοκους μηχανισμούς που στηρίζουν μία σύγχρονη δημοκρατία. Όμως στην αρχαιότητα τὰ πράγματα διαφέρουν. Υπάρχουν και εκεί οι «επαγγελματίες» πολιτικοί. Στο τέλος του 4ου αιώνα τούς ονομάζουν μάλιστα «πολιτευομένους». Αντιδιαστέλλονται από τούς «ιδιώτας», τούς άπλους πολίτες, από τή θέση τους και τή σημασία τους στή λειτουργία τής πολιτείας. Μέχρι τόν Περικλή περίπου, οι πολιτικοί ήγγετες ήταν γόνοι τών μεγάλων άριστοκρατικών οικογενειών. Έπειτα αναλαμβάνουν νέοι άνθρωποι, εισοδηματίες, που έκμεταλλεύονται τήν εργασία τών δούλων στά εργαστήριά τους. Περιστοιχίζονται από όπαδους και φίλους που τούς ύποστηρίζουν στή Βουλή ή στά δικαστήρια. Αν και συχνά δέν ανήκουν στά ίδια κοινωνικά στρώματα, μπορούμε νά τούς ονομάσουμε «τάξη τών πολιτικών». Αυτή όμως ή τάξη δέν μπορεί νά υπάρξει άν δέν ύπάρχει αντιστοιχία τών συμφερόντων της μέ εκείνα του δήμου, τής πλειοψηφίας του λαού. Εάν όχι, τότε ελέγχονται, καθαιρούνται ή καταδικάζονται πολύ εύκολα. Ο δήμος ελέγχει συνεχώς τό δημοκρατικό πολίτευμα. Οι πολιτευόμενοι δέν μπορούν νά αυτονομηθούν κάτω από αυτή τή διαρκή πίεση.

Δέν πρέπει νά νομίσουμε ότι ή δημοκρατία αυτή, όσο άμεση κι άν ήταν, δέν είχε όργανωση, ιεραρχία, όπως ύποστηρίζουν παλιοί και νέοι έχθροί της. (Ο Ξενο-

φών τότε ή σήμερα ή Ντέ Ρομιγύ). Στο κάτω κάτω πρόκειται για ένα δημοκρατικό πολίτευμα που λειτουργήσε για δύο αιώνες και μάλιστα λειτουργήσε καλά. Οι συνεδριάσεις τής Έκκλησίας προετοιμάζονταν, δέν ήταν άνοργάνωτες. Ψήφιζαν προτάσεις που τίς είχαν επεξεργαστεί και έτοιμάσει κάποιος άλλος, χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι ή προεργασία αυτή γινόταν έρήμην τών πολιτών.

Η σύγχρονη δημοκρατία δέν μπορεί νά λειτουργήσε όπως ή αρχαία για εύνόητους λόγους. Η τελευταία όμως κληροδότησε στήν πρώτη διαδικασία, μορφές και στοιχεία που μās ύποχρεώνουν νά μελετούμε τή μία για νά καταλάβουμε τήν άλλη.

Δ.Π.: *Ας εξειδικεύσουμε λίγο περισσότερο. Πρίν από σαράντα περίπου χρόνια ο Ροστότσεφ² ύποστήριζε ότι ή παρακμή τής πόλης όφείλεται σέ μία γενική οικονομική παρακμή — άποψη μέ τήν όποία, άν δέν κάνουμε λάθος, συμφωνήσατε κι εσείς. Πιό πρόσφατα όμως, ιστορικοί όπως ο Φίνλεϊ και ο Βιντάλ-Νακέ ύποβαθμίζουν τό ρόλο τής βιοτεχνίας και του έμπορίου στόν αρχαίο ελληνικό κόσμο και κατά συνέπεια και τή σημασία που μπορεί νά είχε ή έμπορική κρίση για παράδειγμα. Πρόκειται για διαφορετικές αναγνώσεις τών ίδιων πηγών.*

Κ.Μ.: *Αναφερθήκατε στόν Ροστότσεφ. Είναι αλήθεια ότι όταν άρχισα νά ασχο-*

λουμαι μέ τήν άθηναϊκή δημοκρατία, είχα έντυπωσιαστεί από τή συνοχή τών επιχειρημάτων του. Μέσα από τήν οικονομική παρακμή έξηγοϋσε τήν παρακμή τής πόλης. Σήμερα είμαι λιγότερο σίγουρη, άπ' ό,τι ήμουν όταν έγραφα το βιβλίο *Τό τέλος τής άθηναϊκής δημοκρατίας* πρίν από είκοσι χρόνια. Στήν τελευταία του έπανέκδοση, στή Νέα Υόρκη, προστέθηκε ως παράρτημα τό κείμενο μās διάλεξης που είχα δώσει έδω και δέκα χρόνια στήν Πάντοβα μέ τίτλο «Η οικονομική ζωή τής Άθήνας: κρίση ή ανανέωση». Πραγματικά, μέ μία καλύτερη μελέτη τών κειμένων, πείστηκα ότι στόν 4ο αιώνα, οι οικονομικές παράμετροι, θεωρημένες στό σύνολό τους, ανταλλαγές, τραπεζικό σύστημα, παραγωγή κ.λπ., έφταναν στή μεγαλύτερη τους ανάπτυξη. Δηλαδή ή μηχανιστική διασύνδεση: οικονομική κρίση — πολιτική κρίση δέν φαίνεται νά στηρίζεται πουθενά. Σκέφτομαι άντίθετα ότι αυτό που ονομάζουμε «πολιτική κρίση», αυτή ή αλλαγή στίς λειτουργίες του δημοκρατικού πολιτεύματος, έχει σχέση μέ κάτι που συναντάμε στά κείμενα, στούς λόγους τής εποχής. Εκεί οι πολίτες όρίζονται συχνά ως «ιδιώται», που σημαίνει περίπου παθητικοί πολίτες. Η ταυτόχρονη ανάπτυξη του Πειραιά έξηγει τήν περίπτωση αυτή τών ανθρώπων που είναι στραμμένοι περισσότερο πρός τίς ιδιωτικές οικονομικές τους ύποθέσεις, παρά πρός τήν πολιτική. Οι λόγοι τών ρητόρων, του Δημοσθένη ιδιαίτερα, είναι γεμάτοι από τέτοιες περιπτώσεις. Η ανάπτυξη, νομίζω, αυτής τής οικονομικής δραστηριότητας προκάλεσε τήν άδιαφορία για τήν τύχη τής πόλης, άκόμα και μπροστά στόν κίνδυνο τών Μακεδόνων.

Έχω τήν αίσθηση ότι αντιπαράθετε τις άπόψεις μου σ' εκείνες του Βιντάλ-Νακέ ή του Φίνλεϊ, ως πρός τήν οικονομία. Νομίζω ότι οι μελετητές αυτοί δέν ύποτιμούν τήν έμβέλεια τών οικονομικών δραστηριοτήτων, ειδικά τών βιοτεχνικών ή έμπορικών. Είναι αλήθεια ότι ή πλειοψηφία τών πολιτών είναι ιδιοκτήτες γής, μικροί ή μεγάλοι άγρότες. Είναι όμως προφανές, ιδιαίτερα από τό τέλος του 5ου αιώνα, ότι ύπάρχει και μία σημαντική έμπορική και βιοτεχνική δραστηριότητα. Όλοι έχουν συνείδηση τής σημασίας της. Συμφωνώ μέ τόν Φίνλεϊ στό ότι οι δραστηριότητες αυτές είναι στενά δεμένες, ένσωματωμένες, στήν πολιτική. Έδω δέν έχουμε καπιταλιστική οικονομία που νά λειτουργεί αυτόνομα ως πρός τήν πολιτική. Έδω οι δύο αυτές έννοιες συγγέονται. Σ' αυτό δέν διαφωνώ μέ τόν Φίνλεϊ. Εκεί που διαφωνώ μαζί του για τήν αρχαία οικονομία — όσο μπορούμε νά χρησιμοποιούμε αυτόν τόν όρο, γιατί ή Έλλάδα και ή Ρώμη δέν ήταν οικονομικά όμοιες — είναι στή διαφορά του 5ου μέ τόν 4ο αιώνα. Στόν τελευταίο οι οικονομικές λειτουργίες γίνονται πιό σημαντικές. Ο Ζερνέ είχε έπισημάνει αυτή τή διαφοροποίηση, προϊόν, νομίζω, τής δεκαετίας του 360 π.Χ. Για 30-40 χρόνια πρίν τήν άπομάκρυνση τών έμπορικών δρόμων που προκάλεσε ή νίκη τής Μακεδονίας, τά οικονομικά θέματα είναι καιρια για τήν Άθήνα.

Δ.Π.: 'Ο Φίνλεϊ υποστηρίζει ότι κύρια μεταβολή είναι η ιδιωτικοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας, πράγμα που επιτρέπει ακόμα και σε δούλους να γίνουν πάμπλουτοι. Δεν πρόκειται πιά για οικονομία της πόλης αλλά των ιδιωτών.

Κ.Μ.: Πραγματικά τό «ίδιον» υποκαθιστά στά οικονομικά πράγματα τό «κοινόν», αυτό είναι τό θέμα ενός άρθρου που γράφω γιά τούς «ιδιώτας». Τό «κοινόν» παραμένει δεμένο μέ τήν πολιτική και μαζί τούς περνά στό περιθώριο.

Δ.Π.: Θά θέλαμε νά μιλήσουμε γιά τήν κοινωνική διαστρωμάτωση τών πόλεων. Μερικοί όπως ο Βερνάν ή ο Βιντάλ-Νακέ θεωρούν τήν πολιτική δραστηριότητα ως συστατικό στοιχείο γιά τόν προσδιορισμό τών κοινωνικών τάξεων και άρνοῦνται νά δούν τούς δούλους ή άλλες ομάδες τής αρχαίας κοινωνίας ως τάξεις. 'Ο ντέ Σαίντ Κρουά καταπολέμησε πρόσφατα³ αυτή τήν άποψη και υποστήριξε ότι μόνο τό στοιχείο τής οικονομικής εκμετάλλευσης είναι βασικό γιά τόν προσδιορισμό τών κοινωνικών τάξεων. 'Ισως τό πρόβλημα αυτό, του όρισμού τών τάξεων, νά αφορά και τόν σημερινό κόσμο.

Κ.Μ.: Τό πρόβλημα βρίσκεται στόν καθορισμό του τί είναι μία κοινωνική τάξη. Σκέφτομαι ότι όταν ο Βιντάλ-Νακέ και ο Βερνάν δεν δέχονταν νά όρίσουν ως τάξη τούς δούλους γιά παράδειγμα, είχαν στό μυαλό τους τόν μαρξιστικό όρισμό τής κοινωνικής τάξης. "Ότι δηλαδή αυτή όρίζεται από τή θέση τής μέσα στις σχέσεις παραγωγής. Στο άρθρο του Βιντάλ-Νακέ⁴ ο όρος τάξη βρισκόταν σε συνάρτηση μέ τις παραγωγικές σχέσεις αλλά και μέ τήν ταξική συνείδηση. Ούτε ως προς τό ένα ούτε ως προς τό άλλο, υποστήριξε, οι δούλοι άποτελούν τάξη. Νομίζω ότι και οι δύο διαπιστώσεις είναι σωστές. Δεν ξέρω όμως εάν μπορούμε νά γενικεύσουμε τήν περίπτωση τής 'Αθήνας και νά θεωρήσουμε τήν εικόνα τής αντιπροσωπευτικής γιά τόν αρχαίο ελληνικό κόσμο. 'Εμένα μου φαίνεται περισσότερο σαν εξαίρεση. Στην 'Αθήνα όμως, πραγματικά, οι δούλοι δεν άποτελούν «τάξη» κατά τις μαρξιστικές προδιαγραφές. Δεν μπορούμε νά τούς θεωρήσουμε ως ένα είδος προλεταριάτου, επειδή στό πλευρό τους εργάζονται ελεύθεροι πολίτες στις ίδιες εργασίες και συχνά μέ τόν ίδιο μισθό. Οι δούλοι φυσικά δεν παίρνουν οι ίδιοι τόν μισθό τους, πράγμα που δημιουργεί μία νομική διαφορά. Τό γεγονός αυτό δεν όρίζει μία διαφοροποίηση στό πλαίσιο τών κοινωνικών σχέσεων γιατί και οι μέν και οι δε πληρώνονται από τήν πόλη γιά νά κάνουν τήν ίδια εργασία. 'Ακόμα και στό Λαύριο, στά μεταλλεία, υπήρχαν και τά δύο είδη εργατών.

Σύμφωνα λοιπόν μέ τή μαρξιστική όρολογία δεν μπορούμε νά θεωρήσουμε τούς

δούλους ως κοινωνική τάξη, επειδή δεν έχουν παρά ένα διαφορετικό νομικό καθεστώς σε σχέση μέ τούς ελεύθερους. Οι δούλοι είναι αντικείμενο ιδιοκτησίας, πουλιούνται και αγοράζονται. 'Ακόμα δεν έχουν καμιά ταξική συνείδηση. Δεν υπάρχουν στην 'Αθήνα ξεγεγέρσεις δούλων.

Δ.Π.: Δραπετεύανε όμως.

Κ.Μ.: Πραγματικά ήταν ή μόνη τους αντίδραση. 'Όπωςδήποτε οι περισσότεροι δούλοι δεν δέχονταν τήν κατάσταση τους, ιδιαίτερα εάν είχαν γνωρίσει κάποτε τή ζωή του ελεύθερου πολίτη. Αυτό συνέβαινε γιά τούς περισσότερους, καθώς ή άνα παραγωγή τών δούλων ήταν κάτι σχετικά σπάνιο. 'Η υποδούλωση τών ελεύθερων πολιτών τροφοδοτούσε τό δουλεμπόριο και πολλοί από αυτούς ήταν 'Ελληνες, πολίτες κάποιας άτυχης πόλης. Παραδείγματα έχουμε άφθονα στόν Πελοποννησιακό πόλεμο. Είναι επίσης άλήθεια —παρά τις αντίθετες εκτιμήσεις όρισμένων υπερβολικών θαυμαστών τής αρχαίας 'Αθήνας— ότι τούς θεωρούσαν εμπόρευμα και τούς συμπεριφέρονταν ανάλογα. 'Αντιδρούσαν λοιπόν κι αυτοί και δραπέτευαν.

Προσωπικά πιστεύω ότι εάν δεχτούμε γιά τήν έννοια «κοινωνική τάξη» τόν πολύ άυστηρό όρισμό τής μαρξιστικής θεωρίας, τότε οι είλωτες τής Σπάρτης άποτελούν τάξη αλλά όχι και οι δούλοι τής 'Αθήνας.

Τό άρθρο του Βερνάν έχει μία μεγάλη άρετή. Προσπαθώντας νά προσδιορίσει τις θεμελιακές αντιθέσεις, τις τάξεις κατά τό μαρξιστικό πρότυπο, έφτασε στις βαθύτερες κοινωνικές αντιθέσεις τής ελληνικής πόλης. Και ή πιο βασική από αυτές φαίνεται ότι ήταν εκείνη ανάμεσα σε πλούσιους και σε φτωχούς, όλα τά κείμενα έπιμένουν σ' αυτό. Στην άγνωστου συγγραφία 'Αθηναίων Πολιτεία του τέλους του 5ου αιώνα, ή αντίθεση περιγράφεται ανάγλυφα. 'Από τή μία μεριά ο δήμος που παίρνει μισθό γιά νά εργάζεται, γιά νά κινεί τό στόλο, γιά νά πολεμά γιά τήν πόλη. 'Από τήν άλλη οι πλούσιοι, οι «καλοί κάγαθοί», οι άριστοι. Οι δούλοι άπουσιάζουν. Στην 'Αθήνα φαίνεται νά κυριαρχεί ο δήμος ενώ στις άλλες ελληνικές πόλεις ή όλιγαρχία είναι πιο ισχυρή. Στόν οικονομικό χώρο τό κεντρικό θέμα του ανταγωνισμού ήταν ή διανομή και ή ιδιοκτησία τής γής όπως και ή παραγραφή τών χρεών. Μικροϊδιοκτήτες έναντίον μεγάλων γαιοκτημόνων. 'Ακόμα και στην 'Αθήνα γίνεται αυτό. 'Ενας λόγιος τών αρχών του 4ου αιώνα μās μιλά γιά μία πρόταση που επιδίωκε τόν περιορισμό τών πολιτικών δικαιωμάτων μόνο στους ιδιοκτήτες γής. Μαθαίνουμε ότι μόνο 5.000 'Αθηναίοι θά έχαναν τότε τά δικαιώματα του πολίτη. 'Αρα οι υπόλοιποι, 30.000 περίπου,⁵ είχαν κάποια ιδιο-

κτησία γής, μικρή ή μεγάλη. Πολλοί από αυτούς ήταν μάλλον άγρότες παρά άστοί. Οι έμποροι, οι βιοτέχνες αντιπροσώπευαν μέσα στό σύνολο τών πολιτών μία μειοψηφία, έστω κι αν ήταν δραστήρια μειοψηφία.

Δ.Π.: Γνωρίζετε, όπωςδήποτε, τις αντιρρήσεις που διατυπώνει ο Σαίν Σαίντ Κρουά στις τελευταίες του εργασίες. Δεν ενδιαφέρεται γιά τό βαθμό τής συμμετοχής στις πολιτικές διαδικασίες αλλά θεωρεί ότι ή οικονομική εκμετάλλευση είναι ή βάση γιά τόν καθορισμό μιας κοινωνικής τάξης, μία οικονομική εκμετάλλευση που επέτρεπε στην άριστοκρατία νά άσχολεϊται μέ τήν πολιτική και τόν πολιτισμό χωρίς νά εργάζεται παραγωγικά ή ίδια.

Κ.Μ.: 'Ο λόγος γιά τόν όποιο δεν έχω πειστεί γιά τά επιχειρήματα του Σαίν Σαίντ Κρουά είναι ή πεποίθησή μου ότι υποβαθμίζει τή σημασία τής αρχαίας δημοκρατίας. Γιά τούς 'Αθηναίους χαμηλών εισοδημάτων γιά παράδειγμα υπήρχαν τέσσερις συνελεύσεις κατά πρωταναία, δηλαδή γιά διάστημα 36 ημερών. Δεν συνεδριάζουν κάθε μέρα και δεν υπάρχει λόγος νά έχει κανείς δούλους που θά δουλεύουν στή θέση του γιά νά μπορεί νά μετάσχει στην 'Εκκλησία του Δήμου. 'Όπωςδήποτε στην 'Αθήνα όλοι, εκτός από τούς πιο φτωχούς, έχουν τουλάχιστον ένα δούλο. Αυτό δεν έμποδίζει στό νά παίρνουν και τούς μισθούς από τή συμμετοχή τους στην 'Εκκλησία και τά άλλα δημόσια όργανα, δικαστήρια κ.λπ.

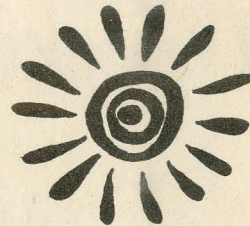
Δ.Π.: Γιά νά τό θέσουμε πιο συγκεκριμένα: Νομίζετε ότι θέτοντας τούς δούλους έξω από τις ταξικές αντιθέσεις, τήν «ταξική πάλη» του αρχαίου κόσμου, μπορούμε νά πούμε ότι βρισκόμαστε μέσα σε μία μαρξιστική θεώρηση τής αρχαίας ιστορίας;

Κ.Μ.: Δεν μπορούμε νά υποχρεώσουμε τά γεγονότα νά προσαρμοστούν σε ένα ιδεολογικό σχήμα. Δεν υπάρχει παράδειγμα «ταξικής πάλης» όπως λέτε, ιδιαίτερα στην 'Αθήνα, όπου νά μετέχουν οι δούλοι. "Όταν έχουμε κοινωνικές συγκρούσεις, αυτές άφορούν τούς φτωχούς και τούς πλούσιους πολίτες και όχι τούς δούλους και τούς ιδιοκτήτες τους.

Δ.Π.: 'Εχουμε τέτοιες συγκρούσεις άργότερα στην 'Ελλάδα. "Όταν ή «λειψανδρία» κάνει σημαντικό τόν ρόλο τών δούλων. Τότε αναμινγνούνται στην πολιτική, στή ζωή τής πόλης.

Κ.Μ.: Πραγματικά, αλλά αυτό δεν συμβαίνει στην κλασική 'Αθήνα. 'Εκεί αντίθετα έχουμε συγκρούσεις ανάμεσα σε ανταγωνιστικές κοινωνικές ομάδες, πράγμα που δημιουργεί τό μεγαλειό τής αρχαίας δημοκρατίας.

"Ας δοϋμε τί συμβαίνει στόν Πελοποννησιακό πόλεμο. Τό σχέδιο του Περικλή ήταν νά συγκεντρώσει όλο τόν πληθυσμό

της Ἀθήνας μέσα στις δυχρώσεις ώστε νά ἐκμεταλλευθεῖ ἐλεύθερα τήν ἀνωτερότητα τῆς πόλης του στή θάλασσα. Αυτό ἔβριξε τούς ἀγρότες, τούς ἰδιοκτῆτες γῆς ἀλλά ὄχι τόν φτωχό λαό τῆς πόλης πού κέρδιζε μάλιστα ὑπηρετώντας στό στόλο. Οἱ πῶτοι λοιπόν ἤθελαν εἰρήνη, οἱ δεῦτεροι πόλεμο. Ἡ μεταξύ τους σύγκρουση πῆρε συχνά βίαιες μορφές καί ἐντάθηκε ὅσο ὁ πόλεμος γενικευόταν. Στήν περίπτωση μάλιστα τῆς γενικῆς ἀπομάκρυνσης τοῦ στόλου στή Σάμο, τό 411, οἱ ὀπλίτες, ἀγρότες οἱ περισσότεροι μῖς κάποιες περιουσίας, ἔκαναν πραξικόπημα στήν πόλη. Ὁ στόλος στή Σάμο ἐπαναστατεῖ, ἐκλέγει νέους στρατηγούς καί σπεύδει νά ἀποκαταστήσει τή δημοκρατία. Ἦταν μιά ἄγρια σύγκρουση πού μέ διάφορες μορφές συνεχίστηκε καί στόν 4ο αἰώνα. Οἱ φτωχοί τῆς πόλης ἤθελαν τόν πόλεμο γιατί κέρδιζαν ἀπό αὐτόν, οἱ πλοῦσιοι πού πλῆρωναν γιά ἐξοπλισμούς καί πλοῖα καί ἔβλεπαν τή γῆ τους νά καταστρέφεται δέν τόν ἤθελαν καθόλου. Οἱ δούλοι ὅμως δέν ἀνακατεύτηκαν σέ ὅλα αὐτά.

Οἱ μέτοικοι ἐπίσης δέν ἀποτελοῦσαν τάξη σύμφωνα μέ τόν μαρξιστικό ὀρισμό. Ἐκαναν διάφορα ἐπαγγέλματα. Ἐπιδροῦσαν διως στήν πολιτική ζωῆ τῆς πόλης ὅπως βλέπουμε καί στόν Λυσία καί ὑποστήριζαν συχνά τή δημοκρατία. Ἦταν δεμένοι μ' αὐτόν τόν ἀθηναϊκό «ἱμπεριαλισμό» γι' αὐτόν τόν βιοτέχνη οἱ περισσότεροι καί ἡ βιοτεχνία δούλευε συχνά γιά νά φτιάχνει ὄπλα.

Δέν μπορούμε νά ἀρνηθοῦμε τήν ὑπαρξη ἰσχυρῶν οικονομικῶν συμφερόντων ἀλλά ἐπιμένω ὅτι οἱ δούλοι δέν εἶχαν νά κάνουν τίποτα μέσα σ' ὅλα αὐτά. Εἶμαι σίγουρη ὅτι πολλές ἀπό τίς ἀναλύσεις πού παρουσιάζονται ὡς «μαρξιστικές», ὁ Μάρξ δέν θά τίς εἶχε υἱοθετήσει.

Δ.Π.: Ἐχετε ἀσχοληθεῖ κάπως συστηματικά μέ τή μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων πού ἀναφέρονται στήν οικονομία, ὅπως ὀρισμένα κείμενα τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ Ξενοφῶντος. Πιστεύετε ὅτι ἐξακολουθοῦν νά ἔχουν κάποια ἐπικαιρότητα;

Κ.Μ.: Μόλις τελείωσα τήν ἀνάγνωση ἐνός βιβλίου κάποιου καθηγητῆ τῆς οικονομίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιργινίας. Τό θέμα του ἦταν «Ἡ ἀρχαιολογία τῆς οικονομικῆς σκέψης». Προσπαθεῖ νά βρεῖ ποιά στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας οικονομικῆς σκέψης ἐντάχθηκαν στήν σύγχρονη, ἀπό τόν 19ο αἰώνα καί μετά. Συμπεραίνει ὅτι δέν εἶναι δυνατό νά χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἔχουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἐπειδή τά προβλήματα ἀλλά καί ὁ κόσμος ὁ ἴδιος ἄλλαξαν πολύ ἀπό τότε. Οἱ ἀρχαῖοι γιά παράδειγμα περιορίζονται στίς ἀξίες χρήσης καί ὄχι στίς ἀξίες ἀνταλλαγῆς, ἐπειδή ἡ ἀγορά καί ὁ ρυθμιστικός τῆς ρόλος εἶναι πολύ περιορισμένη στήν ἀρχαιότητα. Ἡ ἐμπορευματική οικονομία εἶναι ἔξω ἀπό τίς δυνατότητές τους.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὅμως ὀρισμένες ἀπό τίς σκέψεις τους περιέχουν κάποια στοιχεῖα χρήσιμα γιά τήν κατανόηση σημερινῶν πραγμάτων. Μᾶς βοηθοῦν νά «μετρήσουμε τίς ἀποστάσεις», νά κατανοήσουμε τίς διαφορές καί νά παρακολουθήσουμε τό δρόμο πού διανύσαμε. Εἶναι τό ἴδιο μέ τήν ἀρχαία δημοκρατία. Σίγουρα ὅμως δέν θά τους χρησιμοποιοῦσαμε γιά νά λύσουμε τά σημερινά οικονομικά προβλήματα.

Δ.Π.: Οἱ ἱστορικοί τῆς ἀρχαιότητος δίνουν τήν ἐντύπωση τά τελευταῖα χρόνια —ἰδιαίτερα μετά τόν Λουί Ζερνέ— ὅτι στρέφονται πρὸς τήν ἀνθρωπολογική ἱστορία ὀλοένα καί περισσότερο. Δίνετε τήν ἐντύπωση ὅτι ἀντιστέκεστε σ' αὐτήν τήν τάση. Πι πιστεύετε ἐσεῖς ὅτι μπορεῖ νά φέρει αὐτό τό νέο πεδίο θεμάτων καί ἀντικειμένων ἐρευνας; Ὑπάρχει ἢ ὄχι ἀντίθεση ἀνάμεσα στίς ἀνθρωπολογικές ἀναζητήσεις καί τήν «παραδοσιακή» θά λέγαμε ἱστορία;

Κ.Μ.: Θέλω πρὶν ἂν ὅλα νά δηλώσω ὅτι δέν «ἀντιστέκομαι» στήν τάση αὐτή. Εἶναι πῶ ἀπλό. Στήν ἀρχή τῆς καριέρας μου ἔδωσα ἰδιαίτερη προσοχή σέ θέματα οικονομικά καί κοινωνικά. Φυσικά ἡ ἀνθρωπολογία πρέπει νά χρησιμοποιεῖται μέ προσοχή. Μπορεῖ νά μᾶς ἀνοίξει νέα πεδία σκέψης. Ἐδῶ καί λίγο καιρό δημοσιεύτηκε τό βιβλίο μου γιά τίς γυναῖκες στήν ἀρχαιότητα πού σέ κάποιο βαθμό ἀσχολεῖται μέ ἀνθρωπολογικά θέματα.

Ἐνῶ ὅμως οἱ ἀνθρωπολογικές μελέτες μᾶς ἐπιτρέπουν νά δοῦμε τά πράγματα ἀπό διαφορετικές πλευρές καί νά πλουτίσουμε τήν ἀντίληψή μας, δέν μπορούν νά ὑποκαταστήσουν τόν βασικό κορμό, τά πολιτικά γεγονότα. Οἱ νοοτροπίες γιά παράδειγμα μέ ἐνδιαφέρουν ἀλλά ὁ ἄξονας πού θά τά στηρίξει ὅλα αὐτά πρέπει νά εἶναι τά πολιτικά γεγονότα. Ὁ Ζερνέ γιά παράδειγμα ἀνοίξε τόν δρόμο πού σήμερα ἀκολουθοῦν ὁ Βιντάλ-Νακέ καί ὁ Βερνάν, τόν δρόμο τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἱστορίας, δούλεψε ὅμως καί μέ τόν Δημοσθένη, τά πολιτικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς του. Ἐγραψε σημαντικές ἐργασίες γιά τή νομική, θεσμική καί κοινωνική πλευρά τῆς ἐποχῆς.

Εἶναι λάθος νά νομίζουμε ὅτι μπορούμε νά μελετήσουμε τήν ἀρχαία Ἑλλάδα μέ τόν ἴδιο τρόπο πού οἱ ἐθνολόγοι μελετοῦν τούς πληθυσμούς τῶν νησιῶν τοῦ Εἰρηνηκοῦ. Εἶναι δύσκολο νά συνδέσουμε τή μελέτη τῆς γυναῖκας σέ μιά πρωτόγονη κοινωνία μέ τήν ἀντίστοιχη στήν κοινωνία τῆς κλασσικῆς Ἀθήνας.

Δ.Π.: Ὑπάρχουν ὅμως κομμάτια τῆς ἀρχαίας ἱστορίας πού δέν μπορούμε νά τά προσεγγίσουμε παρά μόνο διαμέσου τῆς ἐθνολογίας. Γιά παράδειγμα οἱ γιορτές τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας.

Κ.Μ.: Εἶμαι ἀπόλυτα σύμφωνη. Σκέφτομαι μάλιστα τίς πολύ διαφωτιστικές μελέτες πού ἔκανε ὁ Βερνάν καί ἡ ὁμάδα του γιά τή θυσία. Αυτό δέν ἐμποδίζει τό γεγονός ὅτι τά πολιτικά γεγονότα διατηροῦν ὅλη τους τή σημασία. Δέχομαι μέ ἐνθουσιασμό τίς ἀνθρωπολογικές μελέτες, δέν τίς ἀρνοῦμαι, ἐπαναλαμβάνω, πρέπει ὅμως νά τοποθετοῦμε τά πράγματα μέ τή σειρά.

Δ.Π.: Ὑπάρχει ὡστόσο ἓνα πρόβλημα. Ἡ ἱστορία πλουτίστηκε ξαφνικά μέ τίς ἀφθονες συνεισφορές τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς μπορούμε νά συνδυάσουμε τήν παραδοσιακή ἱστορία μέ τίς νέες γνώσεις; Πῶς μπορούμε νά τίς ἐντάξουμε σέ κάποιο σύνολο;

Κ.Μ.: Τό πρόβλημα εἶναι νά ἐντάξουμε τίς νέες γνώσεις στήν ἱστορία χωρίς νά χάσουμε ἀπό μπροστά μας τή διαχρονική διάσταση. Ἡ ἀνάλυση πού ἀποκαλύπτει τή δομή καί τίς λειτουργίες τῆς εἶναι σημαντική, ἰδιαίτερα γιά τίς μακρές διάρκειες, πρέπει ὅμως νά ἔχουμε συνείδηση τοῦ πῶς ἀκριβῶς ἀνήκουν μέσα στό σύνολο τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Δέν εἶναι κάτι τό εὐκόλο.

Δ.Π.: Ὅπως ὅποτε ἐσεῖς δέν βλέπετε κάποια ἀντίθεση ἐκεῖ.

Κ.Μ.: Ὁχι, δέν ὑπάρχει ἀντίθεση. Εἶναι μᾶλλον μιά νέα πρόκληση γιά τούς ἱστορικούς. Γιά νά συνεχίσουμε νά γράφουμε ἱστορία πρέπει νά διατηρήσουμε τή χρονική διάρκεια καί πάνω τῆς νά στηρίξουμε τίς ὑπόλοιπες γνώσεις, καί τίς ἀνθρωπολογικές. Τά γεγονότα κρατοῦν τή σημασία τους.

Ὑπάρχει μία εὐρύτερη ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης αὐτῆς. Δέν μπορούμε νά μιλήσουμε γιά ἐπιστροφή στό παρελθόν γιατί δέν ἐπιστρέφει κανεῖς στήν παλιά ἀφηγηματική ἱστορία. Ὅμως τά γεγονότα, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά ξαναποκτοῦν τή σημασία πού προσωρινά ἔχασαν ἀπό τήν ἐξάπλωση τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἱστορίας.

Δ.Π.: Πρόκειται γιά ἀναζήτηση μῖς νέας ἰσορροπίας;

Κ.Μ.: Ἀκριβῶς.

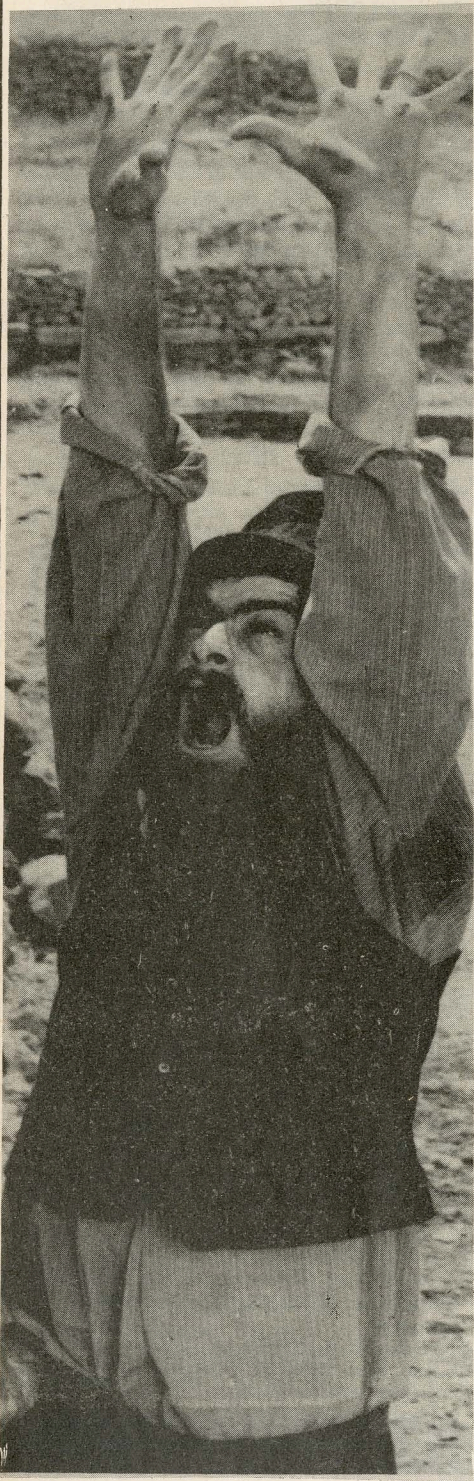
1. *Democracy Ancient and Modern*, London, 1973.
2. *Social and Economic History of the Hellenistic World*, London 1941.
3. Βλέπε καί Ὁ Πολίτης, τεῦχ. 69-70, Ὀκτ. '85. «Ὁ Κάρλ Μάρξ καί ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων κόσμων».
4. Βλέπε Vernant, *Myth et société en Grèce Ancienne*, Paris, 1974 καί Vidal-Naquet, Ὁ μαῦρος κυνηγός, Ἀθήνα, 1983.
5. Πρόκειται γιά τήν πρόταση τοῦ Φορμίσου μετά τήν πτώση τῶν Τριάκοντα ὅπως μεταφέρεται ἀπό τόν Διονύσιο Ἀλικαρνασσεά.

Τό «χάος» τῶν ἀδελφῶν Ταβιάνι

ΕΝΑ ΜΑΘΗΜΑ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ανάμεσα στις ἀρετές και τὰ χαρίσματα πού κάποιοι θεοί μοίρασαν στους ἀνθρώπους, ὑπάρχουν μερικά πού μόνο λίγοι τ' ἀποκτήσανε, μόνο λίγοι εἶναι ἄξιοι νά τὰ κατέχουν. Ἴσως τό πιο πολύτιμο και τό πιο σπάνιο ἀπ' αὐτά εἶναι ἡ δυνατότητα νά βλέπεις καθαρά μέσα στά μάτια και στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖνο τό ἐλεύθερο πέταγμα ἀνάμεσα στίς πτυχές τῆς ζωῆς, ἀνάμεσα στους πόθους και τὰ βāsana, στους ἀγῶνες και τίς ἀπελπισίες, τὰ δάκρυα και τὰ χαμόγελα, ἀνάμεσα στά ἀμέτρητα μικρά και μεγάλα πού κάνουν ὥστε ἡ ἀνθρώπινη ζωή νά εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό τήν προσμονή τοῦ θανάτου.

Ποιός δέν θέλησε νά γίνει ἄξιος γιά ἕνα τέτοιο ταξίδι; Γιατί ἡ εἰκόνα τοῦ κάθε ἀνθρώπου βρίσκεται στά μάτια τῶν ἄλλων και θά πρέπει νά μάθει νά τὰ διαβάσει σωστά ἄν θέλει κάποτε νά γνωρίσει τόν ἑαυτό του.

Ἡ ἱστορία γράφεται γιά πολλούς, διαφορετικούς λόγους. Ἡ κρυφή ὁμως ἐλπίδα τῶν ἱστορικῶν εἶναι νά μπορέσουν κάποτε νά κάνουν αὐτό τό ταξίδι. Αἰσθάνονται ἄσχημα κάθε φορά πού ἀναγκάζονται νά σταματήσουν στά κοντινά περάσματα. Κάθε φορά πού τό φιλόδοξο ἔργο τους συρρικνώνεται σ' ἐκεῖνο τό ἐλάχιστο πού μετριέται.

Οἱ καλλιτέχνες, οἱ ζωγράφοι, οἱ ποιητές, οἱ λογοτέχνες προχωροῦν λίγο πιο βαθιά. Ὑποψιάζονται τή φουρτούνα πού κρύβει πίσω του ἕνα σφιγμένο πρόσωπο, νιώθουν τήν ὑπεροψία ἢ τήν ἀπελπισία πού ἔχει μέσα του κάποιο περπάτημα, κάποια κίνη-

ση τοῦ χεριοῦ, κάποια ἀδιόρατη κλίση τοῦ κεφαλιοῦ. Ξέρουν, καλύτερα ἀπό τόν ἱστορικό, πῶς τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων ἀντικρίζουν τό θάνατο, πῶς μιλοῦν γιά ἔρωτα, πῶς δείχνουν τή σιγουριά και τήν ἀπορία. Ἀλλά και οἱ ἀνθρωποι τῆς εὐαισθησίας και τῆς τέχνης δέν μποροῦν νά γευτοῦν ὅσα ἕνα μαγικό ταξίδι ὑπόσχεται νά δώσει. Εἶναι πού δύσκολα μποροῦν νά συνδυάσουν πολλές ματιές, πολλές κινήσεις μαζί. Πού δέν μποροῦν νά τίς παρατάξουν στό χρόνο γιά νά νιώσουν ταυτόχρονα τή συγκίνηση τοῦ σήμερα και τοῦ χθές, τῆς γέννησης και τοῦ θανάτου.

Κάποτε ὁμως ἡ τέχνη και ἡ ἱστορία δένοντ' μαζί γιά νά ξεκινήσουν αὐτή τή δύσκολη περιπλάνηση. Συμβαίνει μερικές φορές στήν ἔνωση αὐτή ν' προστίθεται και κάποια σπῆθα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, ἡ δύναμη αὐτοῦ πού πεζά ὀνομάζουμε μεγαλοφυΐα. Ἄν κατά τύχη ὑπάρχει και μιά τεχνική πού νά μπορεῖ μέ ἐπάρκεια νά ὑλοποιήσει τό ὄραμα, τότε ἔχουμε τό ἐξαιρετικό, τό ἀριστούργημα.

Τό «Χάος» τῶν ἀδελφῶν Ταβιάνι ξεκινᾷ γιά μιά τέτοια ἐξερεύνηση. Ὁ Πιραντέλο φέρνει στά ἐφόδια τοῦ ταξιδιοῦ τήν τέχνη και τήν ἱστορία. Τήν καταγραφή τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἑνός τόπου, μιᾶς ἐποχῆς, ὅπως θά τήν ἐβλεπαν τὰ μάτια τῶν ζωντανῶν ἀλλά και ἐκεῖνα τῶν πεθαμένων. Οἱ ἀδελφοί Ταβιάνι φέρνουν τή σπῆθα τοῦ νοῦ και τήν ἄσσογη τεχνική. Καί αὐτό πού ξεκινᾷ σάν ἐξερεύνηση, γίνεται ταξίδι μαγικό γύρω ἀπό τήν πτυχή τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ταξίδι ὁμοιο και ἀνάλογο μέ ἐκεῖνο πού πραγματοποιεῖ τό μαῦρο κοράκι τῆς

ταινίας γύρω από τις βουνίσσιες πτυχές του γήινου φλοιού.

Ἡ ταινία αὐτή εἶναι ἓνα συνταρακτικό μάθημα ἱστορίας. Θά 'λεγε κανεῖς ὅτι τό καθαυτό ἱστορικό γεγονός ἀπουσιάζει, ὅτι δέν ἔχει τή θέση του σ' αὐτή. Τίποτα σ' αὐτές τίς ἱστορίες δέν εἶναι λαμπρό, δέν εἶναι ἰδιαίτερο. Ὅλα εἶναι καθημερινά, ἀπλά, φυσικά καί ἐπαναλαμβανόμενα. Ἀπό τό σημαντικό ἱστορικό γεγονός, τόν ξεσηκωμό τῶν Γαριβαλδινῶν, ἔχει μείνει μονάχα ἓνας ἴσκιος στήν ἀνθρώπινη μνήμη. Ἐνα παλάτι πού καίγεται, ἓνας πολεμιστής (ἴσως ἓνας ἠρωας, ἴσως ὁ δικός μας Ἀι-Γιώργης) πού περνᾶ καί χάνεται, τό στάρι πού μοιράζεται στούς φτωχοῦς κι ἔπειτα, ὁ ἄγριος ληστής, ὁ τοπικός αὐθέντης, ἡ ἐπανάσταση ὅπως τήν εἶδαν οἱ πολλοί νά συμβαίνει ἔξω ἀπό τή στενή πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ἀλλά καί τοῦ νοῦ τους. Αὐτό πού μένει ἀπό τό συγκλονιστικό γεγονός εἶναι ἡ βαπτισμένη στά σύμβολα τῆς μυθοπλασίας μνήμη, εἶναι ἡ φρίκη τῶν κομμένων κεφαλῶν καί ὁ ἄλλος γιός, ὁ γιός τοῦ ληστή πού προκαλεῖ τόν ἀποτροπιασμό τῆς μάνας. Τό ἱστορικό γεγονός πέρασε καί χάθηκε χωρίς νά ἀλλάξει τή ζωή τῶν ἀνθρώπων, χωρίς νά διαβεῖ τίς πόρτες τῶν σπιτιῶν πού μέ πείσμα κλείνονται μπροστά στήν ἐπικίνδυνη πραγματικότητα, τήν ἐπικίνδυνη ἱστορία. Ἐμειναν τ' ἀποκαΐδια του στό μυαλό μιᾶς μισότρελης μάνας καί στόν πόνο ἑνός ἄτυχου γιοῦ. Ὁ κύκλος ἔκλεισε καθῶς τό γράμμα πρὸς τοὺς ἄσωτους ξενιτεμένους γιούς ὑπαγορεύτηκε γιά δεῦτερη, γιά πεντηκοστή φορά. Μέ πείσμα ὁ χρόνος συνέχισε νά γυρίζει

στόν ἴδιο ρυθμό, στό ἴδιο μοτίβο.

Τί πρέπει λοιπόν νά γίνει γιά ν' ἀλλάξει κάτι σ' αὐτόν τόν κόσμο τῶν ἀγρῶν καί τῆς πέτρας. Μιά παρασπονδία, μία ἀπρόσμενη κίνηση ἀπό τοὺς ἄλλους. Ὅχι, δέν πρόκειται γιά τόν εὐφυέστατο καί ἀνθρώπινο μάστορα πού κλείστηκε στό πιθάρι τοῦ Ντόν Λολό. Αὐτός ἔδωσε ἔξυπνα καί εὐθυμα τή μάχη του γιά νά βγεῖ ἀπό τό πιθάρι, γιά νά δώσει λύση στό δξύτατο δικό του πρόβλημα. Ἐκεῖ, ὅλοι τό ξέρομε, ἡ νίκη τοῦ φεγγαριοῦ, τῆς γιορτῆς καί τῆς χαρᾶς ἦταν πρόσκαιρη. Μέ τό ξημέρωμα, μέ ἡ χωρίς τό πιθάρι, ἡ ζωή θά συνέχιζε ὅπως καί πρῖν. Ὅχι, δέν πρόκειται γιά τό θρίαμβο τῶν ἀλληλέγγυων αἰσθημάτων πού κρατοῦν δεμένες τίς ἀνθρώπινες ἐνότητες ὅπως συμβαίνει στήν περίπτωση τοῦ φεγγαροχτυπημένου. Πραγματικά ἐκεῖ ἀκόμα καί τό ἐρωτικό πάθος ὑποτάχθηκε σ' αὐτή τή μυστική ἐπιταγή πού τοὺς κάνει νά βοηθοῦν τόν διπλανό πού ὑποφέρει.

Ὁ γέρος ὀρεσίβιος ὁμως πού περιμένει τό θάνατο μπροστά στόν ἀνοιχτό του τάφο, ἔχει τή δύναμη νά ἀνατρέψει τοὺς συσχετισμούς, νά φέρι μιᾶ μικρὴ ἀλλαγὴ στήν ἀένα ἐπανάληψη τοῦ χρόνου. Ὅ,τι δέν κατάφερε ἡ μεγάλη ἱστορία, ὅ,τι δέν κατάφερε ὁ Γκαριμπάλντι τό πετυχαίνει αὐτὴ ἡ ἀπόκοσμη μορφή πού κυριολεκτικά, ἀλλά καί μεταφορικά, βρῖσκεται ἀνάμεσα στόν κόσμο τῶν ζωντανῶν καί τῶν πεθαμένων. Ἀνάμεσα στήν ἀκίνησια τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου καί στήν ἐξαιρετικὴ πράξη πού θά προχωρήσει τά πράγματα, πού θά φέρι

κάτι τό καινούργιο καί πού θά ἀναγκάσει τή ζωὴ νά ξεπεταχτεῖ μέσα ἀπό τόν ἀλληγορικό του θάνατο.

Μακρὲς διάρκειες, ρόλος τῆς προσωπικότητας, κυκλικός καί γραμμικός χρόνος καί ἄλλα πομπώδη καί ἀκατανόητα. Κλείνουμε τήν ἱστορία σέ λέξεις καί σέ χρυσούς κανόνες ἐλπίζοντας νά βροῦμε στά σχήματα τά κλειδιά τῆς κατανόησης τῶν ἀνθρώπων ὑποθέσεων. Φυσικά ἀποτυγχάνουμε. Ἐπανερχόμεστε ὁμως πεισματικά μέ ἀκόμα πῶς σύνθετες θεωρίες, ἐπιστρατεύουμε τίς τιμές τοῦ κριθαριοῦ ἢ τά ψυχοπροβλήματα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί νομίζουμε ὅτι πλησιάζουμε στό νά καταλάβουμε τό διαφορετικό. Ἐννοοῦμε νά τό ἐντάξουμε στοὺς δικούς μας νόμους. Ἡ ἀπλότητα τῶν Ταβιάνι εἰρωνεύεται τίς δικές μας πολυσύνθετες προσεγγίσεις. Τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἄλλοτε, μᾶς λένε, πρέπει νά προσπαθήσουμε νά τοὺς δοῦμε μέ τά δικά τους μάτια. Νά τοὺς δοῦμε ἀπλά, νά ζήσουμε ἀνάμεσά τους καί νά συζητήσουμε μαζί τά ὅσα ἀπασχολοῦν τοὺς ζωντανούς (ἐμᾶς) καί τοὺς πεθαμένους (αὐτούς). Ἴσως νά μὴν εἶναι καί τόσο διαφορετικά. Ἴσως τότε τοὺς νιώσουμε κοντά μας. Καί μόνο τότε ἐκεῖνα τά βαρύγδουπα περί κατανόησης τῶν πολιτισμῶν καί τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος μποροῦν νά ἔχουν κάποιο νόημα.

Γιά νά γίνει ὁμως αὐτό πρέπει, πρῖν ἀκόμα μετρήσουμε καί ταξινομήσουμε, νά μάθουμε καί δύο τρία ἄλλα ἀπλά καί οὐσιαστικά πράγματα.

Γιώργος Μαργαρίτης

Κλώντ Σιμόν, ένα απρόσμενο Νόμπελ

Αφού για αρκετά χρόνια τό βραβείο Νομπέλ, τό σημαντικότερο διεθνές βραβείο, πριμοδότησε τίς λεγόμενες «περιφερειακές κουλτούρες», ξαναγύρισε εφέτος στην καρδιά του «κέντρου», στή «μητρόπολη του πολιτισμού», βραβεύοντας τόν Γάλλο Κλώντ Σιμόν, έναν από τούς εκπροσώπους του «νέου μυθιστορήματος». Κατά πόσο ή έπιλογή αυτής τής βράβευσης έχει συμβολική σημασία για τήν τύχη καί τίς προοπτικές τής τέχνης του ευρωπαϊκού μυθιστορήματος, είναι ένα σύνθετο έρώτημα. Διότι, λίγα μόλις χρόνια πριν οί λιγιστοί μελετητές του «νέου μυθιστορήματος» δέν παρέλειπαν να σημειώσουν τήν άρνητική στάση τής κριτικής άπέναντι σ' αυτή τήν ομάδα συγγραφέων που στή δεκαετία του '50 εμφανίστηκαν ό ένας μετά τόν άλλο στά γράμματα, καταργώντας τήν άφηγηματική δομή του κλασικού μυθιστορήματος: Μισέλ Μπιτόρ, Άλέν Ρόμπ Γκριζιέ, Ναταλί Σαρότ, Ζάν Ρικαρντού, Κλώντ Σιμόν καί όρισμένοι άλλοι. Όταν λέμε ομάδα, στην περίπτωση του «νέου μυθιστορήματος» δέν πρόκειται για μία «λογοτεχνική σχολή» ή ένα λογοτεχνικό κίνημα όπως ήταν π.χ. οί υπερρεαλιστές. Άλλωστε, οί ίδιοι πάντοτε άποποιήθηκαν κάτι τέτοιο καί τόνισαν ότι εκείνο που κυρίως τούς ένώνει είναι οί διαφορές τους, διαφορές σημαντικές, ύφους καί όπτικής. Η όνομασία «νέο μυθιστόρημα» έξυπνέτησε άπλως μία εύκολη ταξινόμηση για τούς κριτικούς καί τούς δημοσιογράφους.

Εάν υπάρχουν κάποια κοινά σημεία ανάμεσα σ' αυτούς τούς συγγραφείς είναι ότι όλοι, τήν ίδια πάνω κάτω εποχή, θέλησαν μέ τό έργο του να πειραματιστούν σε ένα είδος μυθιστορηματικής άφήγησης που να άρνεϊται τίς γνωστές μυθιστορηματικές κατηγορίες όπως είναι τό ψυχολογικό μυθιστόρημα, τό αισθηματικό ή ιστορικό μυθιστόρημα. Άλλωστε, οί μεταπολεμικές κοινωνικές αλλαγές κάθε άλλο παρά μπορούσαν να άφήσουν έναν μυθιστοριογράφο στην άθωότητά του. Πώς θα μπορούσε να άναπαρραχθεί ή κοινωνική τάξη του Μπαλζάκ σε μία κοινωνία όπου κατά τά άλλα είχαν δημιουργηθεί νέοι τρόποι άφήγησης, ό κινηματογράφος, ή τηλεόραση, τό ραδιόφωνο, οί όποιοι έξέφραζαν πιό «πιστά» τήν πραγματικότητα. Τό μυθιστόρημα για να άνανεωθεί έπρεπε να άπομακρυνθεί από τίς άξίες του ρεαλισμού. Από κει καί πέρα ήταν φυσικό ή άφηγηματική ροή, ό άφηγηματικός χρόνος, ή πλοκή καί τό μυθιστορηματικά πρόσωπα να μεταμορφω-

θούν καί να άναπλαστούν, ώστε να εκφράσουν τήν πραγματικότητα τής γραφής καί όχι τήν πραγματικότητα τής πραγματικότητας. Ο κάθε συγγραφέας του «νέου μυθιστορήματος» δούλεψε τίς ιδιαιτερότητες τής γραφής καί τών προβλημάτων του καί εκείνο που τούς ένώνει είναι κυρίως οί κοινές διαπιστώσεις τής εκκίνησης.

Έτσι, για τόν Κλώντ Σιμόν, όπως ό ίδιος κάποτε έξομολογήθηκε στον Μερλώ Ποντύ, τό σημαντικό είναι να κάνει να μιλήσει ή ήχητική ζωή κι ότι αυτή ή «όμιλία» είναι άποτέλεσμα εργασίας. «Η εργασία, αυτή», όπως ειπε, «δέν συνίσταται μόνο στο να μετουσιώσεις σε λέξεις τό βίωμα, αλλά να κάνει να μιλήσει ή λέξη εκείνο που ένιωσες». Έτσι ό Κλώντ Σιμόν προσπαθεί να «παγιδεύσει» σε μία καί μοναδική συνέχεια του λόγου τήν άπόλυτη άσυνέχεια του βιωμένου:

«Μέ άπασχολούσαν έπίμονα δύο πράγματα: ή άσυνέχεια, ή άσπασματική ύψη τών συγκινήσεων που δοκιμάζουμε καί που ποτέ δέν συνδέονται μεταξύ τους

καί ή ταυτόχρονη συνέχειά τους στή συνείδηση. Η φράση μου ψάχνει να μεταφράσει αυτή τήν άλληλουχία (contiguïté): ή χρήση τής ένεργητικής μετοχής μέ βοηθεί να τοποθετηθώ έξω από τό συμβατικό χρόνο. Όταν κάποιος λέει: αυτός πήγε σε κείνο τό μέρος, δίνει τήν έντύπωση μιάς πράξης που έχει άρχή καί τέλος. Όμως, δέν υπάρχει ούτε άρχή ούτε τέλος στην άνάμνηση». (Από συνέντευξη του Κλώντ Σιμόν στην εφημερίδα *Le Monde*, 8 Οκτωβρίου 1960).

Για τόν Κλώντ Σιμόν μπορούμε να πούμε πως ή γλώσσα είναι κατά κάποιον τρόπο γεννήτρια του έαυτού της, ή μόνη πραγματικότητα του μυθιστορήματος, που δέν έχει άναφορά. «Στό έργο του οί λέξεις γίνονται σημασιολογικές έστίες άκτινοβολίας που κάτω από τήν έξαθρωμένη κρούστα τής κανονικής τους σημασίας, άνασυνθέτουν λίγο λίγο ή μία μέ τήν άλλη τά σημεία μιάς δευτεροβάθμιας γλώσσας καί τίς νοηματικές άποκλίσεις» (Ζάν Ρικαρντού).

Έλένη Δημητρίου

Άπό τά άριστερά στα δεξιά, Ναταλί Σαρότ, Κλώντ Σιμόν, Μισέλ Μπιτόρ, Α. Ρόμπ-Γκριζιέ, Ζ. Λιντόν.

I. Εισαγωγή

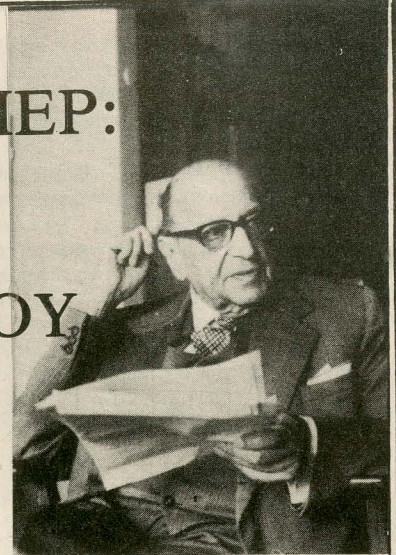
Μέ την ευκαιρία της συμπλήρωσης 90 χρόνων από τη γέννησή του (1895) και 12 χρόνων από το θάνατό του (1973), η φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου της Φραγκφούρτης διοργάνωσε πριν από λίγο καιρό (20 και 21 Σεπτεμβρίου 1985) ένα διήμερο συμπόσιο με θέμα «Η κριτική του εργαλειακού Λόγου», για να τιμήσει το έργο του Μάξ Χορκχάιμερ, ο οποίος θεωρείται ο θεμελιωτής της «κριτικής θεωρίας». Ο Μάξ Χορκχάιμερ ανήκει μαζί με τους Τέοντορ Άντόρνο, Βάλτερ Μπένζαμιν, Λέο Λόβενταχ, Χέρμπερτ Μαρκούζε, Φρίντριχ Πόλλοκ κ.ά. στη λεγόμενη Σχολή της Φραγκφούρτης, που κυριαρχεί στην πνευματική σκηνή της Ευρώπης από τη δεκαετία του 1930 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970. Η τέρραστια απήχηση και σημασία της Σχολής της Φραγκφούρτης οφείλεται σ' αυτό που είχε πει ο Χέγκελ για τη φιλοσοφία, ότι δηλαδή «φιλοσοφία είναι ή εποχή της συνειλημμένης σέ έννοιες». Με άλλα λόγια, ή εξαιρετική επιτυχία της Σχολής της Φραγκφούρτης οφείλεται στή βαθύτατη ιστορικότητά της, δηλαδή στο ότι πέτυχε να εκφράσει θεωρητικά τις ιστορικές εμπειρίες της εποχής της και να διαμορφώσει μία στενή συνάφεια ανάμεσα στην ιστορική ανάπτυξη των αντικειμένων της και των θεωρητικών κατηγοριών της. Τό τελευταίο ισχύει ιδιαίτερα για την κριτική κοινωνική θεωρία του Μάξ Χορκχάιμερ που αναγνωρίζεται ως τό πρότυπο θεωρίας που συνδυάζει τό φιλοσοφικό διαφέρον με τήν εμπειρική κοινωνική ανάλυση. Η κριτική θεωρία του Χορκχάιμερ διαμορφώθηκε υπό τήν επίδραση της καντιανής υπερβατικής φιλοσοφίας,¹ τής εγγελιανής φιλοσοφίας του πνεύματος, τής μαρξικής θεωρίας για τήν ιστορία και τήν κοινωνία και τής μεταφυσικής τής βούλησης του Σοπενχάουερ, μέσα στο πνευματικό κλίμα των δεκαετιών του 1920 και του 1930, σέ αντιπαράθεση προς τά δύο κυρίαρχα τήν εποχή εκείνη, διαφορετικά όμως μεταξύ τους, φιλοσοφικά ρεύματα. Πρόκειται για τόν θετικισμό, του οποίου ή κυριαρχία τήν εποχή εκείνη είναι άδιαμφισβήτητη και για τή μεταφυσική-δντολογική κατεύθυνση τής φιλοσοφικής σκέψης.

Η κριτική θεωρία του Χορκχάιμερ χαρακτηρίζεται στο σύνολό της ως κριτική του Λόγου των νεότερων χρόνων και συγκεντρώνει τά εξής γνωρίσματα:

α. Είναι σ' ένα μεγάλο βαθμό κριτική του Λόγου με τήν καντιανή έννοια του όρου: ο Λόγος προσπαθεί να αναγνωρίσει τόν έαυτό του, να καθορίσει τά όριά του, να προφυλάξει τόν έαυτό του από ένδεχόμενη κατάχρηση και να ανακαλύψει τυχόν λησμονημένες δυνατότητές του. Και όπως στην καντιανή φιλοσοφία ή κριτική του Λόγου επιχειρείται με άπώτερο στόχο τή θεμελίωση τής μεταφυσικής ως επιστήμης κατά τό πρότυπο των φυσικομαθηματικών επιστημών, έτσι και στή φιλοσοφία του Χορκχάιμερ ή κριτική του Λόγου εξυπηρετεί τήν ανάγκη για μία ένאלλακτική πρόσβαση σέ σχέση προς τήν κλασική μεταφυσική και τόν θετικισμό στην «ουσία» του αντικειμένου.

β. Είναι αυτοκριτική του Λόγου, στο βαθμό που επιχειρείται κριτική του Λό-

ΜΑΞ ΧΟΡΚΧΑΪΜΕΡ: ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΛΕΙΑΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

γου με τις ίδιες τις θεωρητικές κατηγορίες του.

γ. Χαρακτηρίζεται από μία αυτοδέσμευση που πηγάζει από τις ιστορικές εμπειρίες, στο πλαίσιο των οποίων διαμορφώθηκε ή ιδέα της κριτικής θεωρίας: πράγμα που είναι ιδιαίτερα σαφές στή περίπτωση τής «κριτικής του εργαλειακού Λόγου» και τής «Διαλεκτικής του Διαφωτισμού» που στηρίζονται στην τραυματική εμπειρία του φασισμού.²

Αξίζει ακόμη να τονίσουμε, ότι ή κριτική αντιπαράθεση του Χορκχάιμερ με τόν Λόγο των νεότερων χρόνων μπορεί να μη διακρίνεται για τή ριζοσπαστικότητά της, όπως συμβαίνει στή περίπτωση τής ντσεϊκής κριτικής του Λόγου, ούτε για τήν ερμηνευτική της έμβέλεια, που είναι τό χαρακτηριστικό τής χάιντεγγεριανής κριτικής του Λόγου, επιτυγχάνει όμως να αναλύσει τις αντιφάσεις του διαφωτιστικού Λόγου όσο καμιά μέχρι σήμερα κριτική του Λόγου.

Στή εξέλιξη τής σκέψης και του έργου του Χορκχάιμερ διακρίνουμε τρεις περιόδους: 1. τήν περίοδο τής «κριτικής θεωρίας» (1930-1940)· 2. τήν περίοδο τής «κριτικής του εργαλειακού Λόγου» (1940-1949) και 3. τήν περίοδο τής «νοσταλγίας του έντελώς άλλου» (Sehnsucht nach den Ganz Anderen) ανάμεσα στο 1949 και τό 1973. Σέ καθεμιά από τις τρεις αυτές φάσεις αντιστοιχεί και ένας διαφορετικός τύπος κριτικής του Λόγου όσον αφορά τό θεματικό αντικείμενο.

II. Η πρώτη περίοδος (1930-1940)

Κατά τήν πρώτη περίοδο σημαντική θέση κατέχει τό προγραμματικό άρθρο «Παραδοσιακή και κριτική θεωρία» (Traditionelle und Kritische Theorie)³ που δημοσιεύτηκε τό 1937 στο περιοδικό για τήν κοινωνική έρευνα (*Zeitschrift für Sozialforschung*), τό όργανο του Ίνστιτούτου Κοινωνικών Έρευνών (Institut für Sozialforschung) του οποίου διευθυντής από τό 1931 είναι ο Μάξ Χορκχάιμερ. Στο άρθρο αυτό ο Χορκχάιμερ διακρίνει δύο τύπους θεω-

ρίας: τήν παραδοσιακή και τήν κριτική. Η έννοια παραδοσιακή θεωρία χαρακτηρίζει ένα συγκεκριμένο τύπο σκέψης, του οποίου τις θεμελιώδεις αρχές αναλύει ο Ντεκάρτ στο έργο του: *Λόγος περί τής μεθόδου*, 1637 (*Discours de la methode*).⁴ Οί δύο τύποι θεωρίας διακρίνονται και ως δύο διαφορετικοί τύποι γνώσης. Η παραδοσιακή θεωρία ως τύπος γνώσης προσπαθεί να περιγράψει με σαφήνεια και πληρότητα και να εξηγήσει αιτιακά αυτό που ύφίσταται, δηλαδή τό δεδομένο είτε στον φυσικό είτε στον κοινωνικό χώρο. Οί διαφορές που επισημαίνει ο Χορκχάιμερ ανάμεσα στους δύο τύπους θεωρίας μπορούν να συνοψιστούν στα εξής τέσσερα σημεία:⁵

1. Τό πρώτο άφορά τό σκοπό τής θεωρίας. Η παραδοσιακή θεωρία έχει σκοπό της τήν παραγωγή γνώσης που καθιστά δυνατή τή χειραγώγηση του έξωτερικού κόσμου. Αντίθετα ή κριτική θεωρία επιδιώκει τή χειραφέτηση και τό διαφωτισμό του ανθρώπου· κατευθύνεται από τό «διαφέρον για τήν κατάργηση τής κοινωνικής άδικίας».

2. Τό δεύτερο σημείο άφορά τό γνωστικό καθεστώς που διέπει τή θεωρία. Η παραδοσιακή θεωρία χαρακτηρίζεται από τάσεις αντικειμενισμού, πράγμα που σημαίνει ότι διακρίνει ριζικά ανάμεσα στή θεωρία και τό αντικείμενο τό όποιο μελετά. Αντίθετα ή κριτική θεωρία ένσωματώνει τό στοιχείο του στοχασμού. Θεωρεί τόν έαυτό της τμήμα του αντικειμένου που εξετάζει και έτσι ή κριτική θεωρία σ' ένα βαθμό είναι θεωρία του έαυτού της.

3. Τό τρίτο σημείο άφορά τήν κοινωνική λειτουργία τής θεωρίας, δηλαδή τό ρόλο τής θεωρίας ως θεωρητικής πρακτικής μέσα στην κοινωνική ζωή. Η παραδοσιακή θεωρία αναπαράγει μία κοινωνική αντίφαση που ύφίσταται ανάμεσα στή δραστηριότητα του άτόμου και τή δραστηριότητα τής κοινωνίας· καταφάσκει τόν δεδομένο καταμερισμό τής εργασίας, στο βαθμό που δέν στοχάζεται για τήν κοινωνική κατάσταση, τής όποιος απο-

τελεί στοιχείο. Αντίθετα, η κριτική θεωρία επεκτείνει την επιστημονική ορθολογικότητα και πέρα από την έρευνητική διαδικασία, στην ίδια την κοινωνική πρακτική.

4. Τό τέταρτο σημείο αφορά τον έλεγχο των επιστημονικών προτάσεων της θεωρίας. Οί επιστημονικές προτάσεις της παραδοσιακής θεωρίας υπόκεινται σε εμπειρικό έλεγχο μέσω της παρατήρησης και του πειράματος. Αντίθετα, οι επιστημονικές προτάσεις της κριτικής θεωρίας ελέγχονται μέσα από έναν πολύπλοκο μηχανισμό που τονίζει ιδιαίτερα τη διαδικασία του στοχασμού (Reflexion) ως προϋπόθεση για την ισχύ των επιστημονικών προτάσεων.

Είναι σαφές ότι κατά την πρώτη περίοδο στην εξέλιξη της σκέψης του Χορκχάιμερ τό αντικείμενο της κριτικής του Λόγου είναι ένας συγκεκριμένος τύπος ορθολογικότητας, ή επιστημονική ορθολογικότητα όπως ενσωματώνεται στην παραδοσιακή θεωρία. Κατά τη δεύτερη όμως περίοδο (1940-1949) παρατηρείται μία θεματική στροφή όσον αφορά τό αντικείμενο της κριτικής του Λόγου. Η κριτική θεωρία της κοινωνίας μετατρέπεται σε κριτική εκείνου του τύπου κοινωνικής ορθολογικότητας που εξασφαλίζει την ελευθερία του ανθρώπου, που εγγυάται τη χειραφέτηση του ανθρώπου μέσω της κυριαρχίας πάνω στή φύση. Στρέφεται δηλαδή έναντιον του προγράμματος του Διαφωτισμού, που έχει μετατρέψει τον Λόγο σε εργαλείο εξουσίας και κυριαρχίας. Η στροφή αυτή μπορεί να δικαιολογηθεί από τις ιστορικές εμπειρίες της εξαφάνισης του εργατικού κινήματος ως ιστορικού υποκειμένου, της επικράτησης του κρατικού σοσιαλισμού και του φασισμού και της εξάπλωσης της βιομηχανικής μαζικής κοινωνίας, που εμφανίζονται ως παραλλαγές ενός ολοκληρωτικού σύμπαντος που γεννήθηκε από τό πνεύμα των νεότερων χρόνων.

III. Η δεύτερη περίοδος (1940-1949)

Κατά τη δεύτερη περίοδο δημοσιεύονται στο περιοδικό για την κοινωνική έρευνα ανάμεσα στα άλλα και τά άρθρα του Χορκχάιμερ: *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, 1941 (Art and Mass Culture)⁶ και *Τό τέλος του Λόγου*, 1941/42 (The End of Reason).⁷ Τό 1946 δημοσιεύεται τό βιβλίο: *Η έκλειψη του Λόγου* (Eclipse of Reason) που μεταφράζεται στα γερμανικά πολύ αργότερα με τον τίτλο *Γιά την κριτική του εργαλειοκού Λόγου* (Zur Kritik der instrumentellen Vernunft) και τό 1947 τό βιβλίο *Διαλεκτική του διαφωτισμού* (Dialektik der Aufklärung), τό πιο σημαντικό βιβλίο της δεκαετίας του '40, που έγραψαν από κοινού οι Χορκχάιμερ και Άντόρνο κατά τη διάρκεια της εξορίας τους στην Καλιφόρνια των Ήνωμένων Πολιτειών. Πρόκειται για «ένα ιδιόμορφο βιβλίο», όπως σημειώνει ο Χάμπερμας,⁸ τόσο ως προς τη σύνθεσή του όσο και ως προς την ιστορία των επιδράσεων του. Αποτελείται από ένα εκτεταμένο άρθρο (50 σελίδων περίπου): «Η έννοια του διαφωτισμού» (Begriff der Aufklärung), από δύο παραρτήματα: (Παράρτημα I: 'Οδυσσεάς ή μύθος και διαφωτισμός» (Exkurs I: Odysseus oder Mythos und Aufklärung),

«Παράρτημα II: 'Ιουλιέττα ή διαφωτισμός και ήθική» (Exkurs II: Juliette oder Aufklärung und Moral) και από τρεις προσθήκες: «Η βιομηχανία της κουλτούρας. Ο διαφωτισμός ως εξαπάτηση των μαζών» (Kulturindustrie. Aufklärung als Massenbetrug)⁹, «Στοιχεία του αντισημιτισμού. Τα όρια του διαφωτισμού» (Elemente des Antisemitismus. Grenzen der Aufklärung), «Σημειώσεις και σχέδια» (Aufzeichnungen und Entwürfe).

Η *Διαλεκτική του διαφωτισμού* περιέχει τις ιστοριοφιλοσοφικές θέσεις της κριτικής θεωρίας που εξειδικεύονται σε μία θεωρία για την κυριαρχία πάνω στή φύση, σε μία θεωρία για την καταγωγή της υποκειμενικότητας και σε μία θεωρία για την κοινωνική κυριαρχία ή τελευταία έχει χαρακτηριστεί ως μεταοικονομική, ανθρωπολογική θεωρία της κυριαρχίας, στό βαθμό που δέν χρησιμοποιεί κατηγορίες της πολιτικής οικονομίας, αλλά κατηγορίες της ανθρωπολογίας, για να αναλύσει τό κοινωνικό φαινόμενο της κυριαρχίας. Η *διαλεκτική του διαφωτισμού* μπορεί να διαβαστεί ως μία νέα έρμηνεία της ιστορικής εξέλιξης με βάση τά ιστορικά γεγονότα του 20ού αιώνα. Προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα: «γιατί ή ανθρωπότητα αντί να εισέλθει σε μία πραγματικά ανθρώπινη κατάσταση, βυθίστηκε σε μία νέου τύπου βαρβαρότητα».¹⁰ Οί συγγραφείς της *Διαλεκτικής του διαφωτισμού* διετύπωσαν μία νέα θεωρία για τό διαφωτισμό και τη διαδικασία του εξορθολογισμού στόν δυτικό πολιτισμό σύμφωνα με την όποια ο διαφωτισμός νοείται ως άρνηση των ίδιων των προϋποθέσεων του. Οί Χορκχάιμερ και Άντόρνο υποστηρίζουν ότι τό ανθρώπινο γένος κατόρθωσε κάποτε να απαλλαγεί από τον απειλητικό φόβο των φυσικών δυνάμεων και να απελευθερωθεί από τη μαγανεία της φύσης. Η οργανική ένότητα ανθρώπου και φύσης διασπάστηκε, στό βαθμό που τό ανθρώπινο γένος έμαθε να υπερβαίνει τά όρια μιάς άπλης άμυντικής δραστηριότητας άπέναντι στις άπειρες της φύσης και να αντικαθιστά τη μιμητική συμπεριφορά προσαρμογής του προς τη φύση με μία δραστηριότητα που περιλαμβάνει τά στοιχεία του εργαλειοκού έλέγχου και της τεχνικής εξουσίας πάνω στα φυσικά συμβάντα. Η άνατροπή της άρχέγο-

νης σχέσης της ένότητας του ανθρώπου με τον κόσμο της φύσης μέσω της ύπαγωγής των φυσικών συμβάντων στόν εργαλειοκού έλεγχο της ανθρώπινης δραστηριότητας, δηλαδή ή έγκαθίδρυση ενός νέου τύπου σχέσεων ανάμεσα στόν άνθρωπο και τη φύση, άνοιξε τον δρόμο για τη γένεση της υποκειμενικότητας, αλλά ταυτόχρονα και για την εισαγωγή του στοιχείου της εξουσίας σ' όλες τις κοινωνικές σχέσεις στις όποιες εμπλέκεται ο άνθρωπος ως υποκείμενο: «*Η άφύπνιση του υποκειμένου*», γράφουν οί Χορκχάιμερ και Άντόρνο, «*εξαγοράστηκε με την άναγνώριση της εξουσίας ως άρχής όλων των σχέσεων*».¹¹

Η γένεση της υποκειμενικότητας λοιπόν και ή εισαγωγή της εξουσίας σ' όλες τις κοινωνικές σχέσεις είναι δύο γεγονότα άρρηκτα δεμένα μεταξύ τους. Πράγμα που όφείλεται στην άρχή της αυτοσυντήρησης (Prinzip der Selbsterhaltung), που δέν είναι παρά ή άλλη όψη της κυριαρχίας πάνω στή φύση. Οί Χορκχάιμερ και Άντόρνο αναλύουν δύο μοντέλα κυριαρχίας πάνω στή φύση και κατά συνέπεια δύο μοντέλα αυτοσυντήρησης. Σύμφωνα με την άνάλυσή τους υπάρχουν δύο μοντέλα όργάνωσης της κοινωνικής σχέσης του ανθρώπου προς τη φύση: τό μοντέλο του μύθου και τό μοντέλο του διαφωτισμού, που αντιπροσωπεύουν και δύο διαφορετικά στάδια στην ιστορική εξέλιξη της άντιπαράθεσης του ανθρώπου με τη φύση. Ιστορικά προηγείται τό μυθικό μοντέλο και ακολουθεί ιδιαίτερα μετά τον 18ο αιώνα τό διαφωτιστικό μοντέλο. Παρά τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα τους έχουν ένα κοινό σημείο: και τά δύο άναπαράγουν τό στοιχείο της εξουσίας. Ο μύθος όργανώνει σε εικόνες και κατατάσσει σε κανονικότητες τά φυσικά άντικείμενα με σκοπό τη χειραγωγήσή τους και την έξουσίασή τους. Ο διαφωτισμός ως πιο προχωρημένη μορφή όργάνωσης της κοινωνικής σχέσης του ανθρώπου με τη φύση μέσω της κοινωνικής ή εργασιακής και της έννοιολογικής σκέψης όργανώνει την έξωτερική φύση με βάση την άρχή της ορθολογικότητας, κατά τέτοιο τρόπο ώστε τά φυσικά άντικείμενα να λογίζονται ως άντικείμενα που υπόκεινται άποκλειστικά στην ανθρώπινη κυριαρχία, πράγμα που σημαίνει ένα ριζικό περιορισμό, άν όχι άκρωτηριασμό, της ανθρώπινης εμπειρίας στο πλαίσιο άκριβδός που επιβάλλει ή κυριαρχία. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο μύθος περιέχει ήδη διαφωτιστικά στοιχεία, στό βαθμό που στό πλαίσιο του μυθικού μοντέλου ο άνθρωπος μαθαίνει να όργανώνει τις εμπειρίες του με βάση τις κανονικότητες και τις γνώσεις της μυθικής εξήγησης και ότι στό διαφωτισμό επιβιώνουν μυθικά στοιχεία, στό βαθμό που ή ορθολογικότητα ως παντοδύναμη άρχή διέπει όλες τις κοινωνικές σχέσεις και άναγορεύεται σ' ένα νέο μύθο. Μύθος και διαφωτισμός λοιπόν δέν είναι δύο ριζικά διαφορετικά πράγματα, όπως θέλει ή φιλοσοφική παράδοση του διαφωτισμού, αλλά όπως σημειώνουν οί Χορκχάιμερ και Άντόρνο «*ο μύθος είναι ήδη διαφωτισμός και ο διαφωτισμός παραπέμπει στην μυθολογία*».¹²

Αυτό είναι ένα από τά δύο βασικά συμπεράσματα, στα όποια καταλήγουν οί συγγραφείς της *Διαλεκτικής του διαφωτι-*

σμοῦ. Τό ἄλλο μπορεῖ νά συνοψιστεῖ στά ἐξῆς: στό βαθμό πού ὁ ἄνθρωπος ὡς ὑποκείμενο διευρύνει τόν ἐργαλειακό ἐλεγχό πού ἀσκεῖ πάνω στή φύση, ἐξαλείφει συγχρόνως τά ἰδιαίτερα στοιχεία τῆς ἐσωτερικῆς φύσης του, γιατί πρέπει νά ἀντιμετωπίσει κι αὐτήν ὅπως τήν ἐξωτερική φύση, δηλαδή σύμφωνα μέ τήν ἀρχή τῆς αὐτοσυντήρησης, ἢ ὁμοίως κατά τόν Blumenberg «δέν εἶναι μιά ὀρθολογική ἀρχή ἀνάμεσα στίς ἄλλες, ἀλλά ἡ ἴδια ἡ ἀρχή τῆς ὀρθολογικότητας τῶν νεότερων χρόνων».¹³

Κατ' αὐτό τόν τρόπο, ἡ γένεση τῆς ὑποκειμενικότητας εἶναι ταυτόχρονα μιά αὐτοάρνηση τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ διαδικασία τῆς κοινωνικῆς κυριαρχίας πάνω στή φύση πού ἔχει τή μορφή τοῦ προόδου δέν εἶναι παρά ἡ φανερή πλευρά μιᾶς διαδικασίας παρακμῆς τοῦ ἀνθρώπου πού ὁλοένα καί περισσότερο ἀποξενώνεται ὁσο ἀφορᾷ τήν ἰδιαίτερη ἐσωτερική φύση του. Στή *Διαλεκτική τοῦ διαφωτισμοῦ* λοιπόν ἡ αὐτοσυντήρηση εἶναι συνώνυμη μέ τή χειραφέτηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά δεσμά τῆς φύσης καί τή γένεση τοῦ ὑποκειμένου. Τό ἀνθρώπινο ἄτομο γίνεται ὑποκείμενο στό βαθμό πού ἀπομακρύνεται ἀπό τήν ὀργανική ἐνότητα μέ τή φύση καί βλέπει σ' αὐτήν κάτι ἄλλο ἢ αὐτό πού τό ἴδιο εἶναι, δηλαδή τήν ἀντιμετωπίζει πιά ὡς ἀντικείμενο. Ἡ ἐνταξίση λοιπόν τῆς φύσης στό πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας, δηλαδή ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς κυριαρχίας πάνω στή φύση, ἡ διαμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑποκειμένου μέ τήν ταυτόχρονη ἄρνηση τῆς ἐσωτερικῆς φύσης του καί ἡ ἀνάδειξη τοῦ στοιχείου τῆς ἐξουσίας σέ συγκροτησιακή ἀρχή κάθε κοινωνικῆς σχέσης ἀποτελοῦν κατά τούς Χορκχάμερ καί Ἀντόρνο στιγμές μιᾶς πολύπλοκης ἱστορικῆς διαδικασίας, τῆς ὁποίας κύριο χαρακτηριστικό εἶναι ἡ ἀρνητικότητα καί ἡ λογική τῆς παρακμῆς.

Ἡ *Διαλεκτική τοῦ διαφωτισμοῦ* κατέχει μιά θέση κλειδί στήν ἐξέλιξη τῆς κριτικῆς θεωρίας, ὄχι τόσο ἐπειδή ἀνιχνεύεται σ' αὐτήν ἡ θεματική στροφή τῆς κριτικῆς θεωρίας ὅσο ἐπειδή ὡς «φιλοσοφική ἐμβάθυνση τῆς κριτικῆς τοῦ καπιταλισμοῦ» ὅπως ἔχει χαρακτηριστεῖ,¹⁴ πέτυχε νά μεταβάλλει ριζικά τό θεωρητικό καί ἐπιστημονικό καθεστῶς τῆς κριτικῆς θεωρίας. (Δέν μπορεῖ ἐδῶ νά ἀναλυθεῖ ἡ σημασία καί ὁ ρόλος τῆς *Διαλεκτικῆς τοῦ διαφωτισμοῦ* στήν ἐνδοθεωρητική ἀναδιοργάνωση τῆς κριτικῆς θεωρίας).

IV. Ἡ τρίτη περίοδος (1949-1973)

Ἡ τρίτη περίοδος στήν ἐξέλιξη τῆς σκέψης καί τοῦ ἔργου τοῦ Μάξ Χορκχάμερ ὀνομάζεται περίοδος τῆς παραιτήσεως (Resignation) ἢ καί περίοδος τῆς νοσταλγίας γιά τό ἐντελῶς ἄλλο (Sehnsucht nach dem Ganz Anderen). Τά κείμενα περιλαμβάνονται σέ δύο τόμους πού ἔχουν τούς τίτλους *Κοινωνία ὡς μεταβατική φάση* (Gesellschaft im Übergang) καί *Κοινωνικοφιλοσοφικές μελέτες* (Sozialphilosophische Studien). Ἀπό τήν ἀνάγνωση τῶν ἀρθρῶν καί τῶν διαλέξεων τῆς περιόδου αὐτῆς ἀποκομίζει κανεῖς τήν ἐντύπωση ὅτι ἐνῶν κατά τή διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ '30 ὁ συγγραφέας τούς πιστεύει ἀκράδαντα

στήν ἀπελευθερωτική δύναμη τοῦ Λόγου, στήν ὄψιμη παραγωγή του καταλήγει στό νά ἀπαρνηθεῖ αὐτό τό ἰδεῶδες του μέσω τῆς κατασκευῆς ἑνός πολύπλοκου μηχανισμού αὐτοκριτικῆς τῆς κοινωνικῆς θεωρίας του, πού ἀποτελεῖ ταυτόχρονα ἕνα νέο τύπο κριτικῆς τοῦ Λόγου. Μποροῦμε λοιπόν νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ θεωρητική παραγωγή τοῦ Χορκχάμερ κατά τήν τρίτη καί τελευταία φάση τοῦ ἔργου του εἶναι αὐτοκριτική τῆς κριτικῆς θεωρίας καί συγχρόνως ἕνας νέος τύπος κριτικῆς τοῦ Λόγου.

Ἐπειδή ἡ ὄψιμη περίοδος τοῦ Χορκχάμερ ἔχει ἐκτιμηθεῖ γενικά ὡς περίοδος ἀπαισιοδοξίας καί ἐπιστροφῆς στόν Σοπενχάουερ, ἐλάχιστα ἔχει τονιστεῖ τό στοιχείο τῆς κριτικότητας πού διαφαίνεται στήν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν καί ἱστορικῶν ζητημάτων τῶν δεκαετιῶν τοῦ '50 καί τοῦ '60. Ἐνῶ φαίνεται ὅτι ὁ Χορκχάμερ μετά τήν πτώση τοῦ Λόγου τοποθετεῖ τά θεμέλια τῶν ἠθικῶν κρίσεων στή θρησκευτικότητα καί ἀπαιτεῖ κατ' αὐτόν τόν τρόπο τήν ἀναβίωση τῶν θεολογικῶν ὄντολογιῶν, στήν πραγματικότητα δέν κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά τονίζει τήν «κρίση νοήματος» (Sinnkrise) πού διέρχονται οἱ ἀντικειμενικές ἀλήθειες τοῦ παρελθόντος, οἱ ὁποῖες ἔχουν χάσει κάθε δεσμευτική τους δύναμη ὕστερα ἀπό τήν ἐργαλειακή χρήση τους.

Ἡ νοσταλγία γιά τό «ἐντελῶς ἄλλο» δέν ἐκφράζει παρά τή συγκρότηση τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔχουν συνειδητοποιήσει ὅτι ὁ ἀληθινός σκοπός τῆς ἱστορίας δέν εἶναι ἡ «ἔλλογη κοινωνία», ἀλλά ὁ «διοικούμενος κόσμος» (die verwaltete Welt). Μέ ἄλλα λόγια ἡ ἰδέα τοῦ «ἐντελῶς ἄλλου» εἶναι διεύρυνση καί ἐμπλουτισμός τῆς λογικῆς τῆς παρακμῆς πού διατυπώθηκε ὡς ἱστορικοφιλοσοφικό σχῆμα κατά τή δεύτερη περίοδο. Διευρύνει τό σχῆμα τῆς λογικῆς τῆς παρακμῆς πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς ἐννοιολογικῆς σύλληψης μιᾶς διαφοροποιημένης ἱστορικῆς ἐξέλιξης, πού ἐγγυᾶται τήν ἐμφάνιση νέων μορφῶν ὀρθολογικότητας πέρα καί ἔξω ἀπό τά στενά πλαίσια τῆς ἐργαλειακῆς ὀρθολογικότητας τῶν νεότερων χρόνων. Τό σχέδιο ὁμως αὐτό τῆς σύνδεσης τῶν νέων ἱστορικῶν ἐμπειριῶν κατά τίς δεκαετίες τοῦ '50 καί τοῦ '60 μέ τίς νέες μορφές ὀρθολογικότητας πού ἐπιτρέπουν μιά συμπεριφορά τοῦ Λόγου πού δέν εἶναι ἐργαλειακή ἢ λειτουργιστική, δέν ὀλοκληρώθηκε ὡς σύλληψη στή σκέψη τοῦ Χορκχάμερ. Παρέμεινε μόνο ὡς νύξη μέ τή μορφή ἀποσπασματικῶν ἐπισημάνσεων. Πράγμα ὅμως πού σημαίνει ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Χορκχάμερ, παρά τόν αὐτοεγκλεισμό τῆς στήν παράδοση τοῦ διαφωτισμοῦ καί τήν προσπάθεια τῆς νά ἀνασυγκροτηθεῖ ὡς αὐτοκριτική τοῦ Λόγου, ἔθεσε τίς προϋποθέσεις καί κατέστρωσε τά πρώτα πλαίσια γιά τήν ἀνάπτυξη ἑνός νέου μοντέλου ὀρθολογικότητας. Πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτῆ ἐργάζονται ἀπό τό 1970 περίπου καί δῶθε οἱ φιλόσοφοι τῆς λεγόμενης δεύτερης γενιάς τῆς Σχολῆς τῆς Φραγκφούρτης, μέ σημαντικότερο ἐκπρόσωπο τόν Γιούργκεν Χάμπερμας ὁ ὁποῖος μέ τό διότιμο ἔργο του *Θεωρία τῆς ἐπικοινωνιακῆς πράξης* (Theorie des Kommunikativen

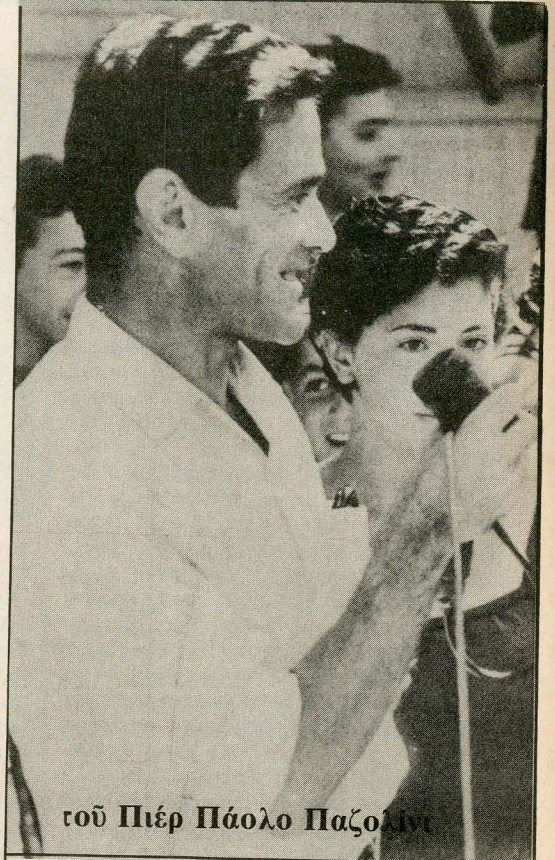
Handelns, 1981) ἐπιχειρεῖ μέσα ἀπό μιά ἀνασυγκροτησιακή κριτική τοῦ διαφωτισμοῦ νά θεμελιώσῃ τό νέο μοντέλο ὀρθολογικότητας: τήν ἐπικοινωνιακή ὀρθολογικότητα.

Σημειώσεις:

1. Ἀξίζει νά τονιστεῖ, ὅτι τόσο ἡ διδακτορική διατριβή τοῦ Χορκχάμερ: *Γιά τήν ἀντινομία τῆς τελεολογικῆς κριτικῆς ἱκανότητας*, 1922 (Zur Antinomie der teleologischen Urteilskraft), ὅσο καί ἡ διατριβή του ἐπί ὀψιμῆς: *Ἡ καντιανή κριτική τῆς κριτικῆς ἱκανότητας ὡς συνδυετικός κριτικός ἀνάμεσα στή θεωρητική καί τήν πρακτική φιλοσοφία* 1925 (Kants Kritik der Urteils Kraft als Bindeglied Zwischen theoretischer und praktischer Philosophie) ἔχουν ὡς θέμα τους τήν καντιανή φιλοσοφία. Καί ὁ Alfred Schmidt, νεότερος ἐκπρόσωπος τῆς Σχολῆς τῆς Φραγκφούρτης, ἔχει χαρακτηρίσει τήν κριτική θεωρία τοῦ Χορκχάμερ ὡς «κοινωνική ἀποκρυπτογράφηση τῆς καντιανῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας».
2. Γενικά γιά μιά ἀνάλυση τῆς ιδιότητος κριτικότητας στήν κριτική θεωρία βλ. τό κείμενο τοῦ Κ. Σιμόπουλου, «Γιά τήν κριτική θεωρία τῆς Σχολῆς τῆς Φραγκφούρτης», στό περιοδικό *ΔΙΑΒΑΣΩ*, τεύχος 111, 1985, σελ. 66.
3. Τό ἄρθρο τοῦ Χορκχάμερ βρίσκεται στά ἑλληνικά σέ δύο μεταφραστικές ἐκδόσεις:
 - α. *Παραδοσιακή καί κριτική θεωρία* (μετ. Θεόδ. Γεωργίου, Μάριου Μαρκίδη) ἀπό τίς ἐκδόσεις Ἔρασμος 1983.
 - β. *Παραδοσιακή καί κριτική θεωρία* (μετ. Ἄντ. Οἰκονόμου, Ζήσης Σαρίκας) ἀπό τίς ἐκδόσεις Ἰψίλον 1984.
4. Βλ. τήν ἑλληνική ἐκδοση, Descartes, *Λόγος περὶ τῆς μεθόδου* (μετ. Χρ. Χρηστίδη), β' ἐκδοση, Ἀθήνα 1976 (ἐκδόσεις Παπαζήση).
5. Βλ. καί τό βιβλίο τοῦ Raymond Geuss, *The idea of a Critical Theory*, Cambridge, 1981.
6. Τό ἄρθρο τοῦ Χορκχάμερ ὑπάρχει σέ ἑλληνική μετάφραση στόν τόμο: *Τέχνη καί μαζική κουλτούρα* πού ἔχει ἐπιμεληθεῖ ὁ Ζήσης Σαρίκας στίς ἐκδόσεις Ἰψίλον, σελ. 49-68, Ἀθήνα, 1984.
7. Βλ. τήν ἑλληνική μετάφραση: Max Horkheimer, *Τό τέλος τοῦ λόγου* (μετ. Στ. Ροζάνη) ἐκδόσεις Ἔρασμος: Ἀθήνα 1984.
8. Βλ. Jürgen Habermas, «Ἡ περιπλοκή τοῦ μύθου μέ τόν διαφωτισμό. Παρατηρήσεις πάνω στή Διαλεκτική τοῦ διαφωτισμοῦ σύμφωνα μέ μιά ἀνανεωμένη ἀνάγνωση» (Die Verschlingung von Mythos und Aufklärung Bemerkungen zur Dialektik der Aufklärung nach einer erneuten Lektüre) στό: Karl Heinz Bohrer (Hrsg.), *Ὁ μύθος καί τό μοντέρνο* (Mythos und Moderne), Φραγκφούρτη 1983, σελ. 405 ἐπ.
9. Βλ. τήν ἑλληνική μετάφραση στόν τόμο: *Τέχνη καί μαζική κουλτούρα* πού ἐπιμελήθηκε ὁ Ζήσης Σαρίκας στίς ἐκδόσεις Ἰψίλον σελ. 69-121.
10. Max Horkheimer/Theodor Adorno, *Διαλεκτική τοῦ διαφωτισμοῦ*, Φραγκφούρτη 1969, σελ. 1.
11. Max Horkheimer/Theodor Adorno, *Διαλεκτική τοῦ διαφωτισμοῦ*, σελ. 25.
12. Max Horkheimer/Theodor Adorno, *Διαλεκτική τοῦ διαφωτισμοῦ*, σελ. 5.
13. Hans Blumenberg, «Αὐτοσυντήρηση καί ἐπιμονή» (Selbsterhaltung und Beharrung) στό: H. Ebeling (Hrsg.), *Ἰποκειμενικότητα καί αὐτοσυντήρηση* (Subjektivität und Selbsterhaltung), Φραγκφούρτη 1976, σελ. 146.
14. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός ὀφείλεται στόν Albrecht Wellmer, *Κριτική κοινωνική θεωρία καί Θετικισμός* (Kritische Gesellschaftstheorie und Positivismus), Φραγκφούρτη, 1969, σελ. 144.

Θεόδωρος Γεωργίου

Μιά πρόκληση γιά τούς ύπεύθυνους τῆς τηλεόρασης

τοῦ Πιέρ Πάολο Παζολίνι

Πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια, κοντά στή Ρώμη, βρέθηκε κατακρεουργημένο τό σῶμα τοῦ Πιέρ Πάολο Παζολίνι. Ποιητής, μυθιστοριογράφος, κινηματογραφιστής, δοκιμιογράφος, πάντα μάχιμος καί προκλητικός, πολέμιος στήν ἰσοπεδωτική δράση τῆς σύγχρονης κοινωνίας, στήν ὁποία ἔβλεπε νά ἀναδύεται ἕνας νέος φασισμός — προϊόν τῆς νέας βιομηχανικῆς τάξης καί τῆς μικροαστικῆς μικρόνοιας.

«*Ἡ παράδοξη καί ἐπιθετική κοινωνιολογία τοῦ Πιέρ Πάολο Παζολίνι, σημειώνει ὁ Ἄλμπερτο Μοράβια στὸν πρόλογο τῶν πολιτικῶν καί κοινωνιολογικῶν του κειμένων πού δημοσιεύτηκαν μετὰ τό θάνατό του (Scritti Corsari, Milano 1975), κρᾶμα μαρξιστικῆς διαλεκτικῆς, ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας, πεσιμιστικοῦ ἱστορικισμοῦ καί νοσταλγίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ διαφωτισμοῦ δέν εἶναι πολύ διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνην τῆς σχολῆς τῆς Φραγκφούρτης, τοῦ Ἄντόρνο, τοῦ Χορκχάιμερ, τοῦ Μαρκουζέ».*

Ὁ ἴδιος τὴν θέλει πάνω ἀπ' ὄλα μάχιμη κοινωνικὴ κριτικὴ. Μιά φράση του κλειδί εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «*Πιστεύω, καί τό πιστεύω ἀκράδαντα, ὅτι ὁ πραγματικὸς φασισμός εἶναι αὐτός πού οἱ κοινωνιολόγοι, μέ πολύ ἀβροφροσύνη, ὀνόμασαν κοινωνία τῆς κατανάλωσης*». Δέκα χρόνια μετὰ θά μπορούσε νά τό πιστεύει ἀκόμη περισσότερο. Τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ, παρμένο ἀπὸ τὰ *Scritti Corsari*, ἀποτελεῖ ἕνα μικρὸ δεῖγμα τῆς γραφῆς του.

Πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ πού ὀδύρονται σήμερα (σέ ἐποχὴ λιτότητας) μπροστά στίς δυσχέρειες πού ὀφείλονται στήν ἔλλειψη ὀργανωμένης κοινωνικῆς καί πολιτιστικῆς ζωῆς ἔξω ἀπὸ «σάπιο» κέντρο, στά προάστια, αὐτά τὰ ἄθλια κοιμητήρια, χωρίς ὑπηρεσίες, χωρίς αὐτονομία, χωρίς κανενὸς εἶδους πραγματικὰ ἀνθρώπινων σχέσεων. Ρητορικοὶ ὀδυρμοί! Ἀλλὰ αὐτό γιὰ τοῦ ὁποίου τὴν ἔλλειψη κόπτονται, στήν πραγματικότητα, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τό κέντρο πού θά τό ὀργάνωνε: αὐτό τό ἴδιο κέντρο πού μέσα σέ λίγα χρόνια κατέστρεψε ὅλους τούς περιφερειακοὺς πολιτισμοὺς πού —μάλιστα μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια— ἐξασφάλιζαν μιὰ ζωὴ ἐλεύθερη κατὰ βάθος, ἀκόμα καί στίς πύ φτωχῆς καί ἐξαθλιωμένες γειτονιές.

Κανένας φασιστικὸς συγκεντρωτισμὸς δέν πέτυχε ὅσα ὁ συγκεντρωτισμὸς τῆς κοινωνίας τῆς κατανάλωσης. Ὁ φασισμὸς πρότεινε ἕνα μοντέλο, ἀντιδραστικὸ καί μνημειακὸ, πού ὁμως παρέμενε γράμμα νεκρὸ. Οἱ διάφοροι ἰδιαίτεροι πολιτισμοὶ —ἀγροτικοί, ἐργατικοί, ὑποπρολεταριακοί— συνέχιζαν ἀπρόσκοπτα νά ταυτίζονται μέ τὰ πρότυπά τους διότι ἡ καταπίεση περιοριζόταν στό νά κερδίσει τὴν προσχώρησή τους μόνο στά λόγια.

Ἀντίθετα, στίς μέρες μας ἡ προσχώρηση στά ἐπιβεβλημένα ἀπὸ τό κέντρο πρότυπα εἶναι ἀπόλυτη καί χωρίς ὄρους. Καταργοῦνται πραγματικὰ πολιτισμικά πρότυπα. Ἡ παραίτηση ἔχει ὀλοκληρωθεῖ. Θά μπορούσαμε ἐπομένως νά βεβαιώσουμε ὅτι ἡ «ἀνοχή» τῆς ἡδονιστικῆς ἰδεολογίας πού ἐπιδίωξε ἡ νέα ἐξουσία εἶναι χειρότερη ἀπ' ὅλες τίς καταπιέσεις στήν ἀνθρώπινη ἱστορία.

Ἀλλά πῶς ἔγινε δυνατό αὐτό; Μέσα ἀπὸ δύο ἐπαναστάσεις στὸ πλαίσιο τῆς ἀστικῆς ὀργάνωσης: τὴν ἐπανάσταση τῆς ὕλικῆς ὑποδομῆς καὶ τὴν ἐπανάσταση τοῦ συστήματος πληροφόρησης. Οἱ δρόμοι, οἱ συγκοινωνίες κ.λπ. ἔνωσαν τὸ κέντρο μὲ τὰ προάστια, καταργώντας τὴν ὕλική ἀπόσταση. Ὡστόσο ἡ ἐπανάσταση τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἦταν ἀκόμα πιὸ ριζικὴ καὶ ἀποφασιστικὴ. Χάρη στὴν τηλεόραση τὸ κέντρο ἀφομοίωσε ὁλόκληρη τὴ χώρα, πού ἱστορικὰ ἦταν πολὺ διαφοροποιημένη καὶ πολὺ πλούσια σὲ πρωτότυπους πολιτισμούς· χάρη στὴν τηλεόραση ἄρχισε ἓνα τεράστιο ἔργο ἐξομάλυνσης ἀπολύτως ἰσοπεδωτικῆς, πού, ὅπως ἔλεγα, ἐπέβαλε τὰ μοντέλα τῆς: τὰ μοντέλα τῆς νέας βιομηχανικῆς τάξης πού δὲν ἀρκεῖται πιά στὸν «ἀνθρωπο-καταναλωτὴ» ἀλλὰ ἐπιπλέον ὀρίζει ὅτι ὁποιαδήποτε ἄλλη ἰδεολογία ἐκτός ἀπὸ τὴν ἰδεολογία τῆς κατανάλωσης εἶναι ἀπαράδεκτη. Πρόκειται γιὰ ἓνα νέο ἐγκόσμιο ἡδονισμό, ἐπιλήσιμονα ἀπέναντι σὲ κάθε ἀνθρωπιστικὴ ἀξία καὶ ξένο πρὸς τίς ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες.

Ὡπως ξέρομε ἡ προηγούμενη ἰδεολογία πού ἐπέβαλε ἡ ἐξουσία ἦταν ἡ θρησκευαία: ὁ καθολικισμός ἦταν στὴν πραγματικότητα τὸ μόνο φαινόμενο πού «ἐνοποιούσε» τοὺς Ἴταλούς. Σήμερα πιά ὁ καθολικισμός εἶναι ἀνταγωνιστικός πρὸς τὸ νέο «ἐνοποιητικό» πολιτισμικὸ φαινόμενο, τὸν ἡδονισμό τῆς μάζας. Ἔτσι, ἡ νέα ἐξουσία ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια ἄρχισε νὰ τὸν παραμερίζει. Πράγματι, δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ θρησκευτικὸ στὸ μοντέλο τοῦ νέου ἀνθρώπου καὶ τῆς νέας γυναίκας, πού προτείνει καὶ ἐπιβάλλει ἡ τηλεόραση. Εἶναι δύο πρόσωπα πού δίνουν ἀξία στὴ ζωὴ μόνο μέσα ἀπὸ τὰ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ (καὶ πού, βεβαίως, πᾶνε πάντα στὴ λειτουργία τῆς Κυριακῆς: μὲ τ' αὐτοκίνητο). Οἱ Ἴταλοὶ δέχτηκαν μὲ ἐνθουσιασμό τὸ νέο μοντέλο πού τοὺς ἐπιβάλλει ἡ τηλεόραση σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς παραγωγῆς πού δημιουργεῖ τὴν εὐημερία (ἢ καλύτερα πού σώζει ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα). Βέβαια, ἀποδέχτηκαν αὐτὸ τὸ μοντέλο, ἀλλὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὸ ὀλοποιήσουν;

Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἡ τὸ ὀλοποιεῖν μόνο ἐνμῆρει καὶ γίνονται ἡ γελοιογραφία του, ἢ τὸ ὀλοποιεῖν μὲ ἓνα τόσο ἀπισχασμένο τρόπο πού κατανοῦν θύματά του. Ἀποστέρηση ἢ, κατευθεῖαν, νευρωτικὴ ἐπιθυμία θὰ γίνουν στὸ ἐξῆς οἱ μόνιμες συλλογικὲς καταστάσεις. Ἐνα παράδειγμα: οἱ ὑποπρολετᾶριοι, μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ, σέβονταν τὴν κουλτούρα καὶ δὲν αἰσθάνονταν ντροπὴ γιὰ τὴ δική τους ἀγνοία· ἀντίθετα ἦταν περήφανοι γιὰ τὸν δικό τους ἀναλφαβητισμὸ, πού ὥστόσο εἶχε τίς δικές του προσπελάσεις στὸ μυστήριό τῆς πραγματικότητας. Ἀντιμετώπιζαν μὲ ἀδιάντροπη περιφρόνηση τὰ «βουτυρόπαιδα», τοὺς μικραστοὺς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαφοροποιούνταν ἀκόμα καὶ ὅταν ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τοὺς ὑπηρετοῦν. Σήμερα, ἀντίθετα, ντρέπονται γιὰ τὴν ἀγνοιά τους: παραιτήθηκαν ἀπὸ τὰ δικά τους πολιτισμικὰ πρότυπα (οἱ πο-

λύ νέοι οὔτε κἀν τὰ θυμοῦνται, τὰ ἔχασαν ὀλοσχερῶς) καὶ τὸ νέο μοντέλο πού ἐπιδιώκουν νὰ μιμηθοῦν δὲν ἐμπεριέχει οὔτε τὸν ἀναλφαβητισμὸ οὔτε τὴν εὐτέλεια. Οἱ νέοι ὑποπρολετᾶριοι—ταπεινωμένοι— ἀποκρύπτουν στὴν ταυτότητά τους τὸ ὄνομα τοῦ ἐπαγγέλματός τους καὶ τὸ ὑποκαθιστοῦν μὲ τὸ ἐπίθετο «σπουδαστής». Ἐννοεῖται ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀρχίζουν νὰ ντρέπονται γιὰ τὴν ἀγνοιά τους ἀρχίζουν ἐπίσης νὰ περιφρονοῦν τὴν κουλτούρα (χαρακτηριστικὸ μικροαστικὸ πού τὸ ἀπέκτησαν ἀμέσως ἀπὸ μιμητισμὸ). Ταυτόχρονα ὁ νέος μικραστός, στὴν προσπάθειά του νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ «τηλεοπτικὸ» μοντέλο—τὸ ὁποῖο, καθῶς εἶναι ἡ τάξη του πού τὸ θέλησε καὶ τὸ ἐπλάσε, τοῦ εἶναι φυσικό— γίνεται χυδαῖος καὶ δυστυχής. Ἄν οἱ ὑποπρολετᾶριοι ἀστικοποιήθηκαν, οἱ ἀστοὶ ὑποπρολεταριοποιήθηκαν. Καὶ ἡ κουλτούρα πού παράγουν, καθὼς εἶναι τεχνολογικὴ καὶ πραγματιστικὴ, ἐμποδίζει τὸν «παλιό» ἄνθρωπο πού ἔχουν μέσα τους νὰ ἀναπτυχθεῖ. Ἀπὸ δῶ προκύπτει τὸ ὅτι συναντᾶμε συχνὰ σ' αὐτοὺς μιά ὀρισμένη παραμόρφωση τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν δυνατοτήτων τους.

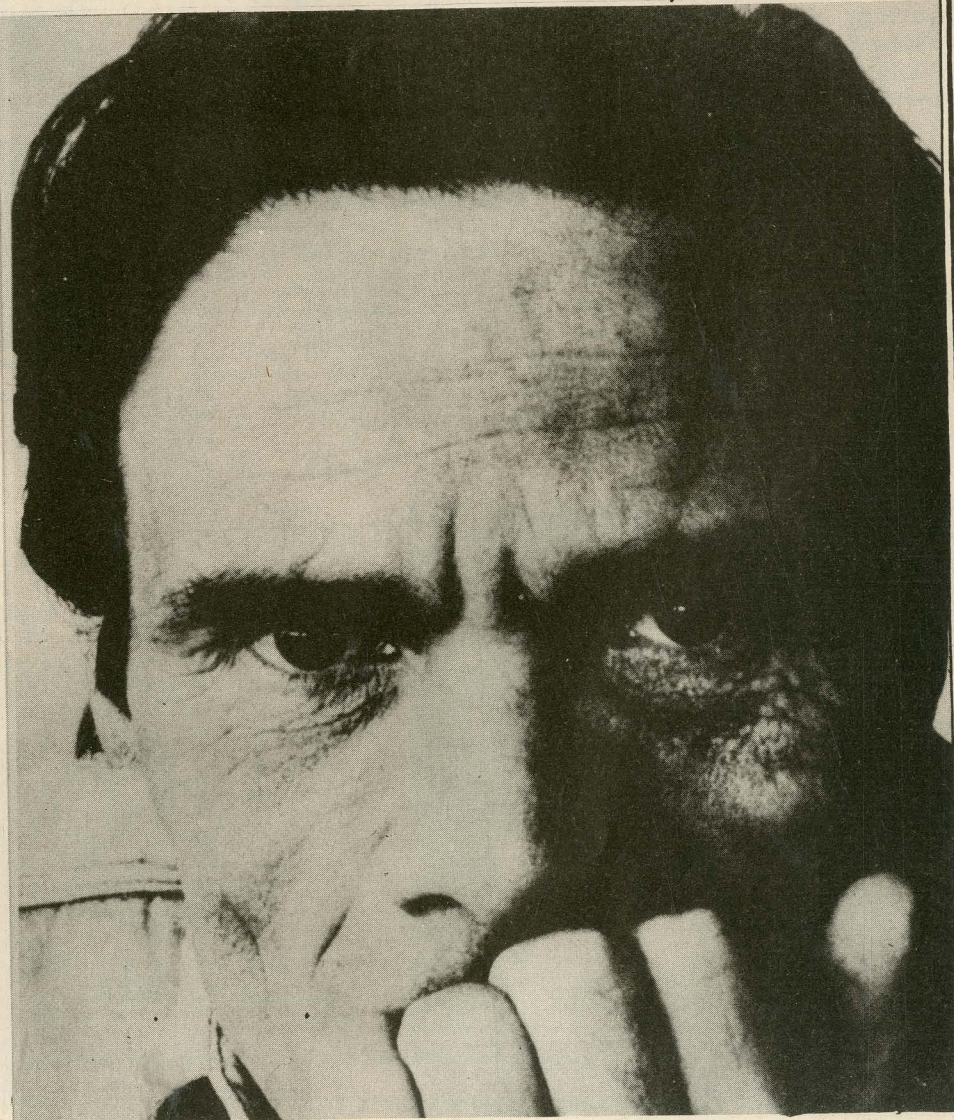
Σὲ ὅλα αὐτὰ ἡ εὐθύνη τῆς τηλεόρασης εἶναι τεράστια: ὄχι βέβαια ὡς «τεχνικὸ μέσο» ἀλλὰ ὡς ὄργανο τῆς ἐξουσίας καὶ

ὄντας ἐξουσία καὶ ἡ ἴδια. Διότι δὲν εἶναι μόνο ἓνας χώρος μέσα ἀπὸ τὸν ὁποῖο κυκλοφοροῦν τὰ μηνύματα ἀλλὰ καὶ ἓνα κέντρο ἐπεξεργασίας τῶν μηνυμάτων. Ἀποτελεῖ τὸ μέρος ὅπου συγκεκριμένοποιεῖται μιά νοοτροπία, πού χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ ἔξερε πού νὰ στεγαστεῖ. Μέσα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς τηλεόρασης ἐκφράζεται συγκεκριμένα τὸ πνεῦμα τῆς νέας ἐξουσίας.

Καμιά ἀμφιβολία (τὰ ἀποτελέσματα τὸ δείχνουν) ὅτι ἡ τηλεόραση εἶναι αὐταρχικὴ καὶ καταπιεστικὴ τόσο ὅσο κανένα ἄλλο μέσο πληροφόρησης στὸν κόσμο μέχρι σήμερα. Δίπλα τῆς ἡ φασιστικὴ ἐφημερίδα καὶ τὰ μουσολινικά συνθήματα στοὺς τοίχους τῶν ἀγροικῶν μοιάζουν γελοῖα: ὅπως τὸ ἀλέτρι δίπλα στὸ τρακτέρ. Ὁ φασισμός, ἤθελο νὰ τὸ ἐπαναλάβω, στὸ βάθος δὲν ἦταν ἱκανὸς οὔτε κἀν νὰ γρατσουνίσει τὴν ψυχὴ τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ, ἐνῶ ὁ νέος φασισμός, χάρη στὰ νέα μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας καὶ ἐνημέρωσης (τὴν τηλεόραση ἰδίως), ὄχι μόνο τὴν γρατσουνίσει ἀλλὰ τὴν κουρέλιασε, τὴ βίασε, τὴ σκούριασε γιὰ πάντα...

9 Δεκεμβρίου 1973

Δημοσιεύτηκε στὴν *Corriere della Sera*
μετάφραση: **Μαίρη Μαγκάκη**

Έν διατεταγμένη ἀπεργοσπαστική ύπηρεσία

Τό ξανάδαμε τίς τελευταίες μέρες, όταν εξαιτίας τών υπέρ ανακάμψεως κυβερνητικῶν μέτρων κατέβηκαν σέ ὑπεργία καί οἱ ἐργαζόμενοι στίς ἀστικές συγκοινωνίες. Τό κράτος, δεξιό ἢ σοσιαλιστικό δέν ἔχει σημασία, χρησιμοποίησε τό τεράστιο ἀπόθεμα ἐργατικῆς δύναμης πού διαθέτει (τζάμπα κιάλας), τό «φανταριάτο», γιά νά διευκολύνει τάχα τό κοινό.

Τά ΡΕΟ ξαναβγήκαν στούς δρόμους. Οἱ στρατιῶτες, μέ στολή ἐξόδου, ἐκτελοῦσαν χρέη ὁδηγοῦ καί εἰσπράκτορα.

Σέ ἄλλες περιπτώσεις, οἱ κατά καιρούς κυβερνήσεις ἔχουν ἐκμεταλλευθεῖ τήν ἀδυναμία ἄρνησης καί τό φόβο τοῦ στρατοδικείου γιά νά ἀντικαταστήσουν μέ ἄμισθους ἐνοτολούς πολίτες τούς ἀπεργοῦντες σι-

δηροδρομικούς, δασικούς κ.λπ., νομιμοποιώντας ἔτσι τήν αὐτόνομη, ἐκτός κοινωνίας ὑπαρξή τοῦ στρατοῦ καί διεκδολύνοντας τήν ταῦτισή του μέ τόν περιβόητο «κρατικό μηχανισμό» (δείγμα ἐκφαντικό τῆς πλήρους ὑποκατάστασης τοῦ κράτους, ἀλλά καί τῶν πολιτῶν, ἀπό τό στρατό ἀποτελοῦν οἱ καλοκαιρινές πυρκαγιές).

Σέ δουλειές ὄχι καί τόσο χωρίς σοβαρές εὐθύνες ἀλλά καί κινδύνους, οἱ φαντάροι ἀναλαμβάνουν νά βγάλουν τό φίδι ἀπό τήν τρύπα. Ἀπεργοσπαστές κατόπιν ἐντολῆς, ἐρήμην τῶν πολιτικῶν τους ἀπόψεων καί δίχως τό δικαίωμα γνώμης καί ἀντίρρησης.

Κι ἂν κάποτε ἀπεργήσουν κι οἱ στρατιῶτες;

Πα.Μ.

CONVOY: Μεράκι καί...

Μιά ἀπ' τίς λίγες εὐχάριστες ἐκπλήξεις τοῦ «Ἐναλλακτικοῦ Φεστιβάλ» ἦταν ἓνα περιοδικό: πολύχρωμο, καινούργιο στήν ὄψη καί στ' ὄνομα, μέ γαργαλιστικό ὑπότιτλο —*διαδρομές στό κοινωνικό ἀρχιπέλαγος*— καί μή σημαίνοντα τίτλο —*CONVOY*.

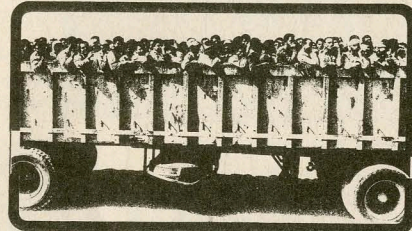
Στήν ταυτότητά του βρίσκουμε μερικές ὑπογραφές γνωστές κι ἀπό ἄλλα ἐντυπα: Ἐφήμερη πόλη, Ρήξη, Λεβιάθαν.

Στά περιεχόμενα ὑπάρχουν ὀνόματα ξένων φανταχτερά: Λυοτάρ, Κούρτσιο, Ἀντόρνο, Χορκχάμερ, Νίτσε, Νέγκρι, Μποκά κ.λπ.

Οἱ καλύτερες στιγμές τοῦ περιοδικοῦ ὥστόσο βρίσκονται στή σημειογραφία γιά ὀρισμένες ὄψεις τῆς καθημερινότητάς μας, τουτέστιν τῆς ἑλληνικῆς: γραμμένα μέ πα-

σέ μία σφαιρική θέαση τοῦ ὄσμου μας καί τρέφει τίς, ἐπιθυμητές ἄλλωστε, λεπτές ἀποχρώσεις καί τόν προσωπικό λόγο. Ἐντούτοις παραδοκεί πάντα ἡ πιθανότητα νά μεταλλαγεῖ τό περιοδικό σέ μία ξέπνοη πασαρέλα «ἀπόψεων» καί ὀνομάτων, χωρίς συνοχή, χωρίς ψαχνό, χωρίς ἄποψη. Κι αὐτό πού περιμένουμε πιά ἀπό ἓνα ἐντυπο —καί μάλιστα ἀπ' αὐτό τό χώρο— δέν εἶναι ὁ μεταπρατισμός τῶν ιδεῶν, ἀλλά, κυρίως, ἡ παραγωγή, ἡ ἀνάλυση, ἡ κριτική, ἡ ἐπισημανση, ἡ ἀναζήτηση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ δικοῦ μας προσώπου.

Στό *CONVOY* βρίσκουμε μία αἰσθητική πρόταση πόρρω ἀπέχουσα ἀπ' τήν ἀριστερίστικη μιζέρια. Μεγάλο σχήμα, τετραχρωμίες σέ σαμουά χαρτί: θέτει προδιαγραφές γιά

ρατηρητικότητα κι εὐαίσθησία, ξεχωρίζουν τά: Ἡ αἰσθητική τοῦ λαϊκισμοῦ, Τό σώμα τοῦ ἀρχηγοῦ, Ἡ καταστολή χωρίς στολή, Κωμόπολη «Ἀλλαγῆ», τά Σχόλια.

Στίς ἀδύνατες, ἔως ἀτυχεῖς, στιγμές τοῦ περιοδικοῦ συγκαταλέγονται ἡ παράθεση ἡχηρῶν λέξεων καί ἀκροβατικῶν νεολογισμῶν χωρίς συγκεκριμένο περιεχόμενο (Σημειώσεις γιά τή βία, Μελαγχολική παρλάτα...) ἡ ἐλαφρῶς ἀκατάληπτη μετάφραση τοῦ Νέγκρι: τό ἀφελές κομμάτι γιά τήν ἱερεία τῆς rock-business Siouxsie Sioux, γραμμένο μέ μιά ἀκατανόητη λατρεία γιά τό σκοτεινό καί τόν ἐπιάλλη ἡ τάση γιά ἀποσπασματική κι «εὐκολα» ὑποκειμενική γραφή (π.χ. στό: Ἦρθαν στήν πόλη οἱ ἐχθροί).

Τό σημαντικότερο, ὅμως, σημείο γιά συζήτηση ἴσως εἶναι ἡ τάση πού διαφαίνεται γιά «ποικίλη ὕλη»: σίγουρα βοηθᾷ

τό μέλλον δεσμευτικές, ὅσον ἀφορᾷ τήν ποιότητα, καί ταυτόχρονα δείχνει κάποια ἐναλλακτικά μονοπάτια ὡς πρός τήν αἰσθητική τῶν διαφημίσεων καί τόν παγερό νεοϋλοτισμό τῶν ἐντύπων πού παράγουν ἀνώνυμες ἐταιρεῖες.

Ἐκεῖ πού χωλαίνει λιγάκι εἶναι στή γλωσσική ἐπεξεργασία τῶν κειμένων: πολλοί «δαίμονες» καί σαγρέ ὕφος. Συνολικά ὅμως μιά ἀξιόλογη προσπάθεια πού τάζει πολλά, καί ἐλπίζουμε νά μή μείνει στίς δάφνες τοῦ πρώτου τεύχους.

Νά ὑποθέσουμε ὅτι ὁ «χώρος» (ἡ ὄ,τι ἀπόμεινε) ζωντανεύει καί ἀρχίζει νά ἐκδίδει, πάει νά πει νά μιλά, νά σκέφτεται, πέρα ἀπό τά συνθήματα καί τίς πεζοπορίες; Ὑπάρχει σπόρος; Τά ἐτη λιτότητας πού ἀκολουθοῦν ἴσως μᾶς ἀπαντήσουν.

Νίκος Ξυδάκης

Κάθε φέτος και ψηλότερα

Πέρσι τέτοιοι καιρό, σέ τούτη τή στήλη, ο συνάδελφος Α. Μαθής είχε άθροισεί τά ποσοστά πού έδινε κάθε μαθητική παράταξη στον έαυτό της και πέτυχε νά άποδείξει ότι τό έκατό έντελώς κατά λάθος τόσα χρόνια δικαιούται μόνο έκατό έκατοστά.

Είχαμε λοιπόν στίς προηγούμενες μαθητικές έκλογές: 62% ΜΑΚΙ + 40,91% ΠΑΜΚ + 33% ΚΝΕ + 8% Ρήγας + 10% ΜΕΑΚ (τής ΕΠΕΝ) = 153,91%.

Ήταν φυσικό τό τρόπαιο του Μιλτιάδη νά χαλάσει, ένα χρόνο τώρα, τον ύπνο πολλών. Έτσι, και πρós αντίρρηση τής ύποτιμησης, κάναμε ένα άκόμα άλμα ως έθνος για τό προκλητικό 2000 — άφού μάλιστα μέχρι και κομπιούτερ χρησιμοποιήθηκαν για νά άποδειχθούν οι ανεξάντλητες δυνατότητες τής αριθμητικής).

Τό άλμα από τό μίζερο 153,91% στο στρογγυλό και ικανοποιητικό, για φέτος τουλάχιστον, 165%, άποτελεί γενναίο δείγμα ότι του Έλληνος ο τράχηλος ούτε ζυγό ύποφέρει ούτε μονόζυγο ούτε άριθμοζυγαριές.

Άφού λοιπόν ή ΜΑΚΙ δίνει στον έαυτό της 55,5% (μειώνοντας τό περυσινό της σκόρ για νά παρουσιάσει και άνοδο) άφού κατά τή νεολαία του ΚΚΕ «ο ένας στους τρεις μαθητές πού εκλέχθηκε, ύποστηρίχθηκε από τήν ΚΝΕ» (άρα 33,5%) άφού ο Ρήγας τσοντάρει 1% στο προηγούμενο ποσοστό του άφού ή ΠΑΜΚ κατοχύρωσε κομπιουτερικώς τό 42,5% άφού ή ΜΕΑΚ ισχυρίζεται ότι «διπλασιάστηκε ή δύναμή της» κι άφού διεσώθησαν με 4,5% ανεξάρτητοι και διάφοροι, ίδου τό τελικό εξαγόμενο: 55,5% + 42,5% + 33,5% + 9% + 20% + 4,5% = 165%

Κι άφού τά περυσινά μας «και σ' ανώτερα» πιάσανε τόπο, είμαστε ύποχρεωμένοι νά τά ξαναπούμε, θέτοντας ταυτοχρόνως στόχο εκείνο τό εϋχο 200% ώστε νά άποδειχθούν άνυπόστατες και οι έρπουσες φήμες ότι δέν πύμε και τόσο καλά στά ανώτερα μαθηματικά.

Κ. ΟΥ. ΤΣΟΥΡΟΣ

Τής θαλάσσης καλύτερα

Δυσλειτουργία παρατηρείται στίς σχέσεις των μουσικών μας με τή θάλασσα, τίς άμμονιδές και τά πελάγη. Η παραπληροφόρηση σκαρώνει παιγνίδια και στους συνθέτες, άποπροσανατολίζει τίς μουσες και ανατρέπει γελώντας σαρδονίως τά γεωγραφικά καθεστώτα.

Μετά τό κατόρθωμα του Βασίλη Τσιτσάνη νά ταξιδέψει στίς παραλίες τής, ελαφρώς ήπειρωτικής, Παραγονάης, άκολούθησε ο Γρηγόρης Μπιθικώτσης: τραγουδώντας τον καημό του «Παναγιώτη άπ' τή Μάνη» επέμενε πώς ο νοϋς του παλικαριού άλλο δέν είχε

παρα νά «τρέχει στο νησί του».

Μές στην άναμνουμπούλα, και με τήν εϋκαιρία των 2.300 χρόνων της, ή Θεσσαλονίκη άπέκτησε κι αυτή τή δυνατότητα νά άρμενίζει στά πέλαγα. Τής τήν έδωσε ο μουσικός Λάκης Παπαδόπουλος, γνωστότερος σαν Λάκης με τά ψηλά ρεβέρ (και τίς πολλές έκπομπές). Ο ένλόγω άοιδός λοιπόν ισχυρίζεται κάμποσο καιρό τώρα πώς ταξιδεύει «λαθρεπιβάτης σέ τοπικό γκαζάδικο» στή «Σαλονίκη και στά άλλα νησιά».

Καλό λιμάνι.

ΨΥΧΟΨΑΧΤΙΚΑ

Ίδου πού, για μία φορά, ο Δεκαπενθήμερος Πολίτης βρίσκεται σέ καθυστέρηση μιάς (τουλάχιστον) επανάστασης. Στο σχόλιο «Και 300 γραμμάρια ψυχανάλυση, παρακαλώ», στο προηγούμενο τεϋχος, ο Τ. Σιμπούρης παραμυθιάζεται με τούς παραψυχολόγους — ψυχαναλυτές — μέντιουμ και άλλα φτωχοπροδρομικά έπαγγέλματα τής ρομαντικής εποχής των Κουρέτα — Δρακουλίδη — Βυθούλκα — Πισσάνου, ένω στον τόπο μας έχουμε ήδη περάσει στην επιστημονική φάση. Βρισκόμαστε πλέον στο παγκόσμιο προσκήνιο των ψυχοεπιστημών, άποκτήσαμε Έθνική Σχολή Ψυχιατρικής, με έπώνυμο τόπο, έπάζιο των Salpêtrière, Maundsley κ.ά. Άπόδειξη; Τυχαία παρμένη διαφήμιση από έφημερίδα τής περιφέρειας, πού παραθέτω (χωρίς όνομα και τόπο βέβαια).

γιατροί

Νευρολόγος — Ψυχίατρος
Τ. Ιατρός Αιγινήτιου Νοσοκ. Αθηνών
Ηλεκτροεγκεφαλογραφικό Εργαστήριο
Ψυχανάλυση — Ψυχοθεραπεία
Βικέλα (Πλατ. Κορνάρου) — Ηράκλειο
Τηλ. Ιατρείου: (081) 225688 — οικία 22

Αυτό τό Έθνικό Ψυχιατρικό Κέντρο άλλωστε όργάνωσε πρόσφατα τό Περιφερειακό Συνέδριο τής Παγκόσμιας Ψυχιατρικής Έταιρείας, όπου εκτός από τό γεγονός ότι κάλυψε από μόνο του τό 11,25% του συνόλου των άνακοινώσεων, καταξίωσε στον τόπο μας τήν ψυχιατρική και άποκατέστησε τήν τιμή της. Υπουργοί και αυτός ο ίδιος ο πρωθυπουργός μετακινήθηκαν, σ' αυτές τίς κρίσιμες ώρες για τον τόπο, για νά άναγνωρίσουν τή μέγιστη σημασία τής ψυχικής υγείας για τούς Έλληνες! Μάκαρ Έλληνική Ψυχιατρική! Έτι μακαριότεροι Έλληνες, τρελοί!

Ψ.Χ.ΒΓΑΛΤΗΣ

Άνοιξε Πέτρο για νά μπώ

ΜΑΣΑΖ

LA MASSAGE! ΕΛΑΤΕ ΖΩΝΤΑΝΟΙ στον ΠΑΡΑΔΕΙΣΟ ΑΝΑΜΕΣΑ σε 30 ΑΓΓΕΛΟΥΣ και ΑΠΟΛΑΥΣΤΕ Αυτό ακριβώς που ζητάτε. ΤΗΛ. 9832800 — 9707691. (ΚΥΡΙΑΚΗ ΑΝΟΙΚΤΑ).

20 ΠΑΝΕΜΟΡΦΑ ΑΓΓΕΛΟΥΔΙΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΜΕΝΑ στην οδό ΒΑΣ. ΣΟΦΙΑΣ 119. ΣΑΣ ΠΕΡΙΜΕΝΟΥΝ για να κάνουν ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΘΕ ΟΝΕΙΡΟ ΣΑΣ — ΚΑΘΕ ΕΠΙΘΥΜΙΑ. ΤΗΛ. 6426174 — 6441808.

Σημαδιακό: Δέν πρόλαβε ή κυβέρνησή μας νά μας εξαπολύσει κατακέφαλα τίς δέσμες των οικονομικών τής μέτρων και οίς μικρές άγγελίες των έφημερίδων πολλαπλασιάστηκαν οι «παραδεισένιες» καταχωρήσεις: προκλητικές για τό λαϊκό αίσθημα και άποπροσανατολιστικές κατά τον μαρξιστολενινιστή σύμβουλο τής στήλης, προσφορά κουράγιου ένόψει του σκληρού χειμώνα όπως πιστεύει ο άλλος συμβουλάτορας μας, ο φροϋδοδηνοθήρας.

Μέ λυμένο τελεσιδικώς τό παμπάλαιο πρόβλημα του φύλου των άγγέλων και κατά πόδας του τηλεοπτικού σίριαλ στο όποιο άγγελος έξ ουρανού καταπεμφθείς, Τζόναθαν τ' όνομά του, ενανθρωπίζεται για νά βοηθήσει μικρούς κι άδικημένους, ο παράδεισος ιδρύεται πέντε λεπτά άπ' τήν Όμόνοια. Δουλεύει μάλιστα και Κυριακή, ή άργία φαίνεται ισχύει μονάχα για τό ανθρώπινο είδος.

Καιρός λοιπόν νά πάρουν σάρκα και πάλι σάρκα τά δνεира, νά πληρωθούν οι μύχιες επιθυμίες, νά εισέλθουμε ολοσούμπιτοι (και ζωντανοί, έδώ είναι τό κέρδος) στους τόπους τής χλόης και τής άναψυξεως.

Άς σπεύσουμε. Άδριο ή ψυχή μας κάνει πανιά. Ο προλαβών τον Κύριο είδε. Και ο έορακώς μεμαρτύρηκε.